

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TEORİSİ VE TARİHİ BİLİM DALI

19. YÜZYILDA ÇİN'İN DIŞ TİCARET YAPISI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BODAN YIMANMAHEMAİTİ

KOCAELİ 2019

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TEORİSİ VE TARİHİ BİLİM DALI

19. YÜZYILDA ÇİN'İN DIŞ TİCARET YAPISI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BODAN YIMANMAHEMAİTİ

DR. ÖĞRETİM ÜYESİ MEHMET EMİN YARDIMCI

KOCAELİ 2019

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TEORİSİ VE TARİHİ BİLİM DALI

19. YÜZYILDA ÇİN'İN DIŞ TİCARET YAPISI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tezi Hazırlayan: BODAN YIMANMAHEMAİTİ

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 05022019-05

Jüri Başkanı: Dr. Öğretim Üyesi Oguz Bal

Jüri Üyesi: Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Emin Yardımcı

Jüri Üyesi: Dr. Öğretim Üyesi Fikri Cicioğlu

KOCAELİ 2018

ÖNSÖZ

Eğitim sürecimdeki zorlukları kolaylaştıran ve desteğini esirmeyen hocam Prof. Dr. Recep Tarı'ya yardımlarından ötürü teşekkürü borç bilir, saygılarımı sunarım. Tez konusunun seçilmesi ve konunun çerçeveslendirilmesi aşamalarında bilgi ve desteğini esirgemeyen, aynı zamanda eğitim sürecimde büyük desteklerini gördüğüm danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Emin Yardımcı'ya teşekkürü borç bilerek sevgi ve saygılarımı sunarım. Son olarak eğitim sürecimdeki yoğun ve zorlu süreçte her zaman yanımda olan, sevgilerini ve desteklerini esirgemeyen çok kıymetli aileme, sevgili eşim Kulşira'ya ve biricik oğlum Ertuğrul'a sevgi ve şükranlarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TABLolar LİSTESİ	vi
SİMGE VE KISITLAMALAR	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇİN TARİHİNE GENEL BAKIŞ

1.1. YUAN VE MİNG HANEDANLIKLARI	5
1.1.1. Moğollar ve Yuan Hanedanlığı	5
1.1.2. Ming Hanedanı	9
1.2. 19. YÜZYILDA ÇİN'E GENEL BAKIŞ	14
1.2.1. Qing Hanedanlığı Tarihi	14
1.2.1.1. İmparator Kangxi Dönemi (1661-1722)	15
1.2.1.2. İmparator Yongzheng Dönemi	16
1.2.1.3. İmparator Qianlong Dönemi	17
1.2.2. Ülke Sınırları	18
1.2.3. Qing Hanedanlığı'nın Bayrağı ve Milli Marşı	19
1.2.4. Qing Hanedanlığı'nın Ekonomik Yapısı	20
1.2.4.1. Tarım	20
1.2.4.2. El Üretimi	21
1.2.4.3. Kullanılan Para Türleri	22
1.2.4.4. Ticaret	23
1.2.5. Nüfus	29
1.2.6. Askeri Özellikler	30
1.2.7. Qing Hanedanlığı'nın Son Dönemi	32

İKİNCİ BÖLÜM

AFYON SAVAŞLARINA GİDEN SÜREÇ VE ÇİN'İN SÖMÜRGELEŞTİRİLMESİ	
2.1. AFYONUN ÇİN'E GETİRİLMESİ SÜRECİ	36
2.2. AFYON SAVAŞI'NIN NEDENLERİ	37
2.2.1. Çin'in Pazar Olarak Açılması Talebi	37
2.2.2. Afyon Ticareti	38

2.3. AFYON SAVAŞI ÖNCESİ DIŞ TİCARET	40
2.3.1. Çay Ticaretinin Boyutları	41
2.3.3. Afyon Ticaretinin Kontrol Altına Alınma Çabaları	46
2.4. AFYON SAVAŞLARI DÖNEMİ	48
2.4.1. Birinci Afyon Savaşı ve Nanjing Antlaşması.....	48
2.4.2. İkinci Afyon Savaşı	51
2.4.2.1. Tienjin Antlaşması.....	52
2.4.2.2. Pekin (Beijing) Antlaşması.....	53
2.4.3. Afyon Savaşlarının Siyasi ve Sosyo Kültürel Sonuçları	54

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

19. YÜZYILDA ÇİN'İN DIŞ TİCARET YAPISI

3.1. ÇİN'İN HİNDİSTAN İLE OLAN TİCARİ İLİŞKİLERİ	57
3.2. ÇİN'İN İNGİLTERE İLE OLAN TİCARİ İLİŞKİLERİ	60
3.3. ÇİN'İN AMERİKA İLE OLAN TİCARİ İLİŞKİLERİ	63
3.4. ÇAY TİCARETİ.....	64
3.5. İPEK TİCARETİ.....	68
3.6. AFYON TİCARETİ	72
SONUÇ	75
KAYNAKÇA.....	78
EKLER.....	81
ÖZGEÇMİŞ	86

19. YÜZYILDA ÇİN'İN DIŞ TİCARET YAPISI

ÖZET

Sömürgeciliğin çeşitli merhalelerini ortaya koyan Avrupa 18. yüzyılda Uzak Doğu'da sömürge imparatorluğu kurmak adına; çeşitli yollar arama gayreti içerisine girmişti. Bu aşamada Batı, sömürgeleştirme yöntemi olarak farklı yollar denese de bunların en önemlisi kaçakçılık yoluyla Çin'e afyon satımıydı. Güçlü bir imparatorluğun ithalat-ihracat dengesini bozacak olan bu durum imparatorluğun çöküşünü hızlandıran bir neden olacaktı. Afyon Savaşı, modern Çin tarihinin başlangıcıdır. Böylece Çin, bir feodal devletten yarı sömürge ve yarı feodal bir ülke haline geldi. Afyon ticareti yalnızca Çin halkının sağlığına ciddi zarar vermekle kalmadı, aynı zamanda Çin ekonomisini de ciddi şekilde harap etti. Bu çalışmada 19. yüzyıl çerçevesinde Batı'nın Çin üzerindeki etkisi ve Çin'in o dönemdeki dış ticaret yapısı ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Qing Hanedanlığı, Afyon Ticareti, Afyon Savaşları, Çin.

CHINA'S FOREIGN TRADE IN THE 19th CENTURY

ABSTRACT

Europe which set forth the several various stages of colonialism endeavoured in order to establish a colonial empire in Far East in the 18th century. The West tried different ways to colonize China at this stage but the most important of these was the sale of opium through smuggling. This situation which would disrupt the import-export balance of a powerful empire would be a reason to accelerate the collapse of the empire. The Opium War is the beginning of modern Chinese history. Therefore, China has become a semi-colonial and semi-feudal country from the feudal state. The opium trade not only seriously damaged Chinese people's health, but also seriously damaged the Chinese economy. In this study, I will consider the influence of the Western countries on China in the 19th century and China's foreign trade.

Key Words: Qing Dynasty, Opium Trade, Opium Wars, China.

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Çin Tarihi Tablosu.....	4
Tablo 2: Tarihsel Nüfus ve Ekili Arazi Oranları.	20
Tablo 3: Doğu Hindistan Şirketi'nin Çin'den Dönüş Yapan Ticari Gemilerinin Yapısı.	28
Tablo 4: Beş Tarımsal Ürünün Değer Tahminleri, Yin liang=31,25 gr.	28
Tablo 5: Kanton Limanı İthalatı (Gümüş Dolar Cinsinden).	40
Tablo 6: Doğu Hindistan Şirketi'nin Çin'den İngiltere'ye İhraç Ettiği İpek ve Çay Değerleri (1760-1833). Birim: Liang(兩) 31.25gr.	42
Tablo 7: İngiliz Doğu Hint Şirketinin Çin'den İhraç Ettiği Mallar (Yin Liang: gümüş para).....	43
Tablo 8: Çin'e İthal Edilen Afyon Değeri (1868-1906) Birim: Milyon Gümüş Para	45
Tablo 9: Çin'e İthal Edilen Afyon Değeri (1825-1886) Birim: Gümüş para	45
Tablo 10: Çin-Hindistan Ticaret Dengesi, Birim: Gümüş Para.....	58
Tablo 11: Çin İngiltere Ticaret Dengesi (Hindistan Dâhil) (1818-1826) Birim: Gümüş Para.....	60
Tablo 12: Çin-İngiltere Ticaret Dengesi (Hindistan Hariç) (1818-1857) Birim: Gümüş para	61
Tablo 13: Çin Amerika Ticaret Dengesi (1814-1856) Birim: Gümüş para	63
Tablo 14: Çin'den İhraç Edilen Çay Miktarı (1825-1886) Birim: Bang: 0,450 gr. ...	65
Tablo 15: Çin'den İhraç Edilen Çay Değeri (1825-1886) Birim: Gümüş para.....	66
Tablo 16: Çin'den İhraç Edilen Ham İpek Miktarı (1825-1886) Birim: Bang.	69
Tablo 17: Çin'den İhraç Edilen Ham İpek Değeri (1825-1886) Birim: Gümüş para. 70	
Tablo 18: Çin'e Her Sene İthal Edilen Afyon Miktarı (1799-1916) Birim:1799-1860: Sandık; 1861-1916: Dan.	72

SİMGE VE KISITLAMALAR

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

M.Ö.: Milattan Önce

Vd.: ve diğerleri

km: kilometre

km²: kilometrekare

m²: metrekare

kg: kilogram

Çin Ölçü Birimleri

Mu(亩): 1 Mu=666,7 m²

Dan(担): 1 Dan=50 kg.

Bang(磅): 1 Bang= 450 gr.

Liang (两): 1 Liang= 31,25 gr.

Sandık(箱,Xiang): 1 Sandık=1 Dan= 50 kg.

GİRİŞ

Dünyadaki en eski uygarlıklardan biri olan Çin, yaklaşık 4000 yıllık kayıtlı bir tarihe sahiptir. Çin, ilkel toplumdaki köle toplumuna Çin'in ilk hanedanı olan Xia Hanedanlığı'nın kurulması ile M.Ö. 21. yüzyılda geçmiştir. Daha sonraki hanedanlar olan Shang (M.Ö. 16. yüzyıl-11. yüzyıl) ve Batı Zhou (M.Ö. 11. yüzyıl-770) döneminde köle toplumu daha da gelişmiştir. Bu dönemi, köle toplumundan derebeylik toplumuna geçişi simgeleyen İlkbahar ve Sonbahar Dönemleri ile Savaşan Devletler dönemleri (veya Doğu Zhou, M.Ö. 770-221) izlemiştir. M.Ö. 221'de Qin Hanedanlığı'nın ilk imparatoru olan Qin Shi Huang, Savaşan Devletler Dönemi'ne damgasını vuran bağımsız prenslikler arasındaki düşmanlığa son vermiş ve Çin tarihindeki ilk merkezi, birleşik, etnik gruplu feodal devlet olan Qin Hanedanlığı'nı kurmuştur. Daha sonraki yıllarda hanedanlar birbirlerini izlemiştir.

Timuçin'in 1206 yılında Moğol yönetimini kurmasının ardından Kubilay, 1271 yılında devletin adını "Yuan" olarak belirlemiş ve 1279 yılında Song Hanedanlığı'nı yok ederek başkenti Dadu'ya (bugünkü Beijing, Pekin) taşımıştır. Yuan Hanedanlığı, Çin'deki azınlıklar tarafından kurulan ilk hanedanlık olarak kabul edilmektedir. Moğol yönetiminin Han Çinlilerine yaptığı dayanılmaz sömürü ve baskı, Hanların ayaklanmasına neden olmuştur. 1333 yılına gelindiğinde dini örgütler ve diğer gizli örgütler tarafından başlatılan ayaklanmalar tüm ülkeye yayılmıştır. Bu dönemdeki büyük ayaklanma, Sarı Irmak'ta yapılan ıslah çalışmalarına katılan köylülerin başlattığı Kırmızı Başörtülü Ordu'nun -Kızıl Türban Ordusu olarak da geçmektedir- ortaya çıkması olarak adlandırılmıştır. Kırmızı Başörtülü Ordu'nun Haozhou bölgesindeki birlikleri, Zhu Yuanzhang'ın liderliğinde "Moğolları kovarak Çin'i yeniden kurmak" sloganıyla geniş destek kazanmıştır. Zhu Yuanzhang, ordusuyla birlikte 1368 yılında Dadu'yu ele geçirerek Yuan Hanedanlığı'nı devirdikten sonra Ming Hanedanlığı'nı kurmuştur. Ming Hanedanlığı 1368-1644 döneminde hüküm sürmüştür. 1644 yılına gelindiğinde Mançular Qing Hanedanlığı'nı kurup Çin tarihinde hanedanlık kuran ikinci azınlık olmuşlardır. 1840'taki Afyon Savaşı

döneminde ise Çin, 2000 yılı aşkın bir süredir feodal devlet olarak varlığını sürdürür konumda yer almıştır.

Çin, asırlar boyunca güçlü ve kapalı bir ekonomi olma özelliği göstermiştir. Ticari kapasitenin gelişimi ise Qing Hanedanlığı'nın 1644'te kurulmasından sonraki döneme rastlamaktadır. Ticarete konu olan ham ipek, ipekli ürünler, çay, porselen vb. ürünler Çin ticaretinin temelini oluşturan öncelikli mallar arasında yer almıştır. Özellikle çay Çin ticaretinde önemli bir pay sahibidir. Bu özellikli malın Batılı ekonomilerce keşfedilmesi ve ticarete konu olması ise Çin'in siyasi ve iktisadi yapısını temelden değiştirecek gelişmelerin yaşanmasına zemin hazırlamıştır. Diğer ülkelere nazaran ticari kapasitenin en yoğun yaşandığı ülke olan İngiltere ile gerçekleşen çay ticareti, kısa sürede önemli derecede artış göstermiştir (Holcombe, 2016: s. 210). Çayın yanında ham ipek ve ipekli ürünler de ticari kapasitenin bir diğer önemli kalemini oluşturmuştur.

Pamuklu üretim alanında uzmanlaşmaya başlayan İngiltere, kısa bir süre içinde üretim miktarını kendi pazarlarının çok daha ötesine ulaştırabilecek aşamaya taşımış ve yeni pazarlar bulunması sorunu gündeme gelmiştir. Bu sebeple kapitalist koşulların dünya ölçeğindeki ilerleyişi çok geçmeden Çin topraklarına da sirayet etmiştir. Alım güçleri oldukça sınırlı olan ve Avrupa üretimi mallara ilgi duymayan halk nedeni ile yeterli talep oluşmaması, Çin ve İngiltere arasındaki ticaret dengesinin İngiltere zararına olacak biçimde gelişim göstermesine sebebiyet vermiştir. Çin ile gerçekleştirmiş olduğu ticaret dengesini eşitleme arzusunda olan İngiltere ise, kendi ürünlerine olmayan talebi başka bir ürün ile kapatma yolunu seçmiş ve bu mal afyon olmuştur. Afyon ticareti, Avrupa ekonomilerinin Çin ile gerçekleştirmiş oldukları ticaret içerisindeki açıklarını kapatabilmelerinde, başka bir değişle kronik ödemeler dengesi açıklarının bertaraf edilebilmesinde kullanılan yegâne çözüm olma işlevini yerine getirmiştir (Gökten, 2013: 12). Afyon ticareti, Afyon Savaşları olarak bilinen ve Çin pazarının açık bir ekonomi olması yolundaki süreci başlatan olayların da zeminini hazırlamıştır. Afyon Savaşları, 19. yüzyıla değin

kapitalist dünya ekonomisinin dışında yer alan Çin'in zoraki bütünleştirilme sürecinde ve Çin'in modern tarihinde bir milat olarak kabul görmektedir (Aktaran: Gökten, 2013: 12).

Afyon Savaşları ve beraberinde imzalanan antlaşmalar Çin'de derin yaralar oluşturacak siyasi ve sosyo-kültürel pek çok sorunun da başlangıcı sayılmaktadır. Ticari antlaşmalar sonucunda Çin siyasi bakımdan denetimini yitirerek diğer devletlerin serbest pazarı haline gelmiş, yaşanan iç karışıklık ve isyanlar sırasında milyonlarca insan hayatını kaybetmiştir. Ülke çapında yayılan afyon bağımlılığı ise derin izler bırakan bir diğer sorundur. Böylece 19. yüzyılın ikinci yarısı Afyon Savaşları'nın meydana getirdiği siyasi, iktisadi ve sosyal sorunların yaratmış olduğu karışıklık dönemi içerisinde geçmiştir. 1900 yılına gelindiğinde ise müttefik kuvvetler Pekin'i işgal etmiş, Pekin koalisyon güçleri tarafından ele geçirilerek talan edilmiştir. 1901 yılında, Qing Hanedanlığı, 11 ülkeyle Xin chou Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştır. Aynı zamanda Qing mahkemesi belli bir tazminat ödemiş, kiraya verilecek yer ve etki alanları belirlenmiştir. 1 Ocak 1912'de Çin Cumhuriyeti, Nanjing'deki kuruluşunu açıklamış, Sun Yat-sen Nanjing'e geçici başkan olarak atanmıştır. 1917'de Çin Komünist Partisi kurulmuştur. 1937-1949 yılları arasında Japon işgaline karşı savaş ve iç savaş olmuş, 1949 yılında ise Çin Komünist Partisi iktidarlığında Çin Halk Cumhuriyeti kurulmuştur.

Çalışmamızın birinci bölümünde Çin tarihi ve Qing Hanedanlığı'nın tarihlerine genel hatları ile değinilmiştir. İkinci bölümde Çin tarihinde oldukça önemli yeri bulunan Afyon Savaşları temel alınmış, savaşın nedenleri, etki alanları ve sonuçları ile 19. yüzyılda Çin'in ticari kapasitesinin boyutları irdelenmiştir. Üçüncü bölümde ise 19 yüzyılda Çin'in İngiltere, Hindistan ve Amerika ile gerçekleştirmiş olduğu dış ticaret düzeyleri ele alınarak çalışmamız nihayetlenmiştir. Çalışmamızın odak noktası ise, Afyon Savaşları ekseninde geliştirilmeye çalışılan Çin'in sömürgeleştirilmesi ve Batılı devletler için pazar olarak açılması sürecine ışık tutmak olarak belirlenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇİN TARİHİNE GENEL BAKIŞ

Çin tarihini bölümlere ayırırken genellikle, ilk imparatorun küçük beylikleri bir araya toplayarak bir imparatorluğa dönüştürdüğü M.Ö. 221 yılı başlangıç alınmaktadır. Sarı Nehir'in sadece güneyi ile kuzeyindeki toprakları hâkimiyeti altına alan daha erken dönem hanedanlıkları da bulunmaktadır. Nitekim bu bölge bugün Çin denilen ülkenin merkezi olup, Pekin de dâhil olmak üzere çeşitli Çin başkentleri burada kurulmuştur (Wasserstrom, 2010: 47). Tablo 1'de Çin tarihi döneminde kurulmuş olan hanedanlıklar sıralanmıştır.

Tablo 1: Çin Tarih Tablosu.

Xia Hanedanı	M.Ö. 2000-M.Ö. 1500
Shang Hanedanı	M.Ö. 1700-M.Ö. 1027
Batı Zhou	M.Ö. 1066-M.Ö. 771
Doğu Zhou	M.Ö. 770-M.Ö. 221
Qin Hanedanlığı	M.Ö. 221-M.Ö. 207
Batı Hanlığı	M.Ö. 206-M.S. 9
Doğu Hanlığı	M.S. 25-220
Üç Krallık (Wei-Shu-Wu)	220-280
Batı Jin	265-316
Doğu Jin	317-420
Güney Hanedanlıkları	420-588
Kuzey Hanedanlıkları	386-588
Sui Hanedanlığı	581-617
Tang Hanedanlığı	618-907
Beş Hanedanlık	907-960
On Krallık	907-979
Kuzey Song	960-1127
Güney Song	1127-1279
Liao	916-1225
Batı Xia	1038-1227
Jin Hanedanlığı	1115-1234
Yuan Hanedanlığı	1279-1368

Ming Hanedanlığı	1368-1644
Qing Hanedanlığı	1644-1911
Afyon Savaşı	1839-1842
Kuomintang Partisi	1912-1949
Çin Halk Cumhuriyeti	1949-

Kaynak: (Yılmaz ve Koyuncu, 2005: 7).

1.1. YUAN VE MİNG HANEDANLIKLARI

1.1.1. Moğollar ve Yuan Hanedanlığı

Moğollar, 12. yüzyıla kadar pek fazla duyulmamışlardır. Tang dönemi kaynaklarında ismi farklı şekilde yazılı olarak, “Moğol” diye telaffuz edilebilecek bir kabileye dair bazı belirsiz göndermeler mevcutsa da bunun aynı kabile olup olmadığı belli değildir. Her durumda Moğollar diğer kabilelerle beraber bozkırda göçebe olarak yaşayan ve pek az tanınan bir kabile olarak yer almıştır. Dünyayı sarsacak şöhretlerinin yükseliş hikâyesi ise, bir Moğol liderinin yaklaşık 1167 yılında komşu Tatar kabilesiyle dostça bir yemek olması umulan toplantıda zehirlenmesiyle başlamıştır. Bu cinayetten sonra Moğol kabilesi kısa süreliğine dağılmış, ölü liderin oğlu Timuçin annesiyle beraber kaçmıştır (Holcombe, 2016: 167-168).

Timuçin, babası öldüğünde on üç yaşında olması nedeniyle kabilesi tarafından kabul görmemiştir. Liderden yoksun kalan kabile, Kaydu Han torunlarından cesurluğuyla meşhur Tayçiut kabilesi reisi Bergutai (Bekhter) bayrağı altına girmiştir (d'Ohsson, 2008: 41-42). Bu süreçte Timuçin ant içerek yoldaşlarını toplamaya başlamıştır. Nihayetinde Timuçin Moğol kabilesinin hanı veya lideri olarak ün kazanmış ve Cengiz (Hudutsuz) Han unvanını almıştır (Holcombe, 2016: 167-168).

Aynı dönemlerde Tatar gücü, doğu Gobi Çölü bölgesinde artış göstermeye başlamıştır. Tatarlara karşı Cengiz Han diğer bir göçebe kabile birliği olan, büyük bölümü Nasturi Hıristiyanlığını seçmiş Keraitlerle müttefik olmuştur. 1198 yılı dolayında Moğol-Kerait ittifakı Tatarlarla savaşa girmiş ve Cengiz Han babasının katlinin intikamını alarak olağanüstü derecede başarılı bir savaşçı lider olarak ortaya çıkmıştır. Kabilenin önde gelenlerinin toplandığı kurultayda Cengiz Han, “keçe

çadırlarda yaşayan herkesin” Büyük Han’ı olarak ün kazanmıştır. 1206’da Cengiz Han’ın ordusunun 95.000 kişi kadar olduğu düşünülmektedir. Cengiz Han’ın ordusunda yer alan savaşçıların büyük bölümünün Moğol dilinden ziyade Türk dilini konuştukları ve gerçekte Moğol kabilesinin üyesi olmadıkları bilinmektedir. Ancak Cengiz Han’ın yıldızının çok hızlı parlaması Moğol kimliğinin yaygınlaşmasındaki en önemli sebep konumunda yer almıştır (Holcombe, 2016: 167-168).

Xia Tankutları, önceleri Jin’e karşı devam eden Moğol harekâtlarını desteklememiştir. Ancak sonraki dönemlerde Moğollar ile tek taraflı bir barış antlaşması imzalayarak sonlarını kendi elleriyle hazırlamışlardır. Moğol ordularının batıda Harzemilerle uğraştığı 1216-1223 döneminde, Cengiz Han’ın generallerinden biri, yoğun olarak Kitanlardan ve Jin’in eski bağımlılarından oluşan ancak oldukça fazla sayıda Han olmayan Çinlinin de yer aldığı bir orduyla Sarı Irmak boyunca Shandong’dan Shaanxi’ye kadar inmiştir. Bu harekâta hem kuşatma araçları konusunda deneyim kazanılmış, hem de gelişmiş silahlar denenmiştir. Ancak Tankutların ortaya çıkması ve sonra da iltica etmeleri yüzünden harekât küçük toprak kazanımlarıyla sınırlı kalmıştır (Keay, 2011: 346).

Cengiz Han’ın halefinin kim olacağı sorunu üçüncü oğlu Ögeday’ın Büyük Han ilan edilmesi ve diğer kardeşlerinin de Avrasya’da ona bağlı krallıkları kabul etmeleriyle bertaraf edilince, Çin’deki ilerleme harekâtları da yeniden başlamıştır. 1230 yılında Ögeday ordularının başında, tüm Çin’in kontrolünü ele geçirecek anahtar olarak görülen Sichuan’a girmiştir. Ardından 1233-34 yıllarında Güney Song’dan gördüğü destek sayesinde, Henan’da bulunan son Jin dayanaklarının tamamını ele geçirmiştir. Bu gelişme sonucunda Huai Nehri’ne kadar tüm Kuzey Çin, Moğol egemenliği altına girmiş ve burada yer alan halkın akıbeti komutanların insafına bırakılmıştır. Aynı dönemde Ögeday’ın onayını almayı başaran Çinlileştirilmiş bir Kitan subayı, toprakların talan edilmesine karşı çıkmış ve Çin nüfusunun bertaraf edilerek toprakların boş otlaklara dönüştürülmesinden ziyade, burada üretim yapılması hususunda Ögeday’ı ikna etmiştir. Bu sayede hem

toprakların üretim sürecine katılması, hem de topraktan elde edilen üretim sonucu halkın vergi ödemesinin sağlanması gündeme gelmiştir (Keay, 2011: 348).

Ögeday'ın içki problemi yaşadığı ve bu sebeple sağlığının bozulduğu bilinmektedir. Büyük kardeş Çağatay'ın bu sorunun önüne geçebilmek amacıyla bir zabıt dikerek Ögeday'ın belli bir miktardan fazla içmemesini sağlamaya çalışmıştır. Ögeday kardeşine karşı durmaya cesaret edememiş fakat içki miktarını arttırmıştır. Görevli zabıt ise Ögeday'ın takdirini kazanmak amacıyla bu sürece göz yummuştur. Bir akşam her zaman içtiği miktardan fazla içki içen Ögeday sabahında ölü olarak bulunmuştur (29 Kasım 1241). Öldüğünde 56 yaşında olan Ögeday, on üç sene saltanat sürmüştür (d'Ohsson, 2008: 176). Ögeday'ın 1242 yılında ölmesiyle Moğolların bu ilk Çin tarzı devlet yönetme deneyimi de sona ermiştir. Böylelikle Kuzey Çin'de yaşayanlar, otlaklarda ot bitmesi için yapılan tüm önemli çabalara nazaran, sömürgeciliğin en katı baskıcılığını yaşamaya başlamışlardır¹ (Keay, 2011: 349).

1240 yılları boyunca sürüp giden taht bunalımları, Moğolların Çin'deki harekâtlarının hızını kesmiştir. Bunalımlar Cengiz Han'ın torunlarından Mönke'nin 1251'de Büyük Han ilan edilmesiyle son bulmuştur. Diğer kardeş Kubilay ise Çin'deki harekâtların başına geçirilmiştir. Kubilay, Ögeday'ın Sichuan'da başlattığı ilerlemeyi sürdürerek Yunnan'ın hâlâ çok az bilinen dar geçitlerinden güneye ulaşmıştır. Burada 1253 yılında, 10. yüzyılda Nanzhao'nun yerine kurulmuş olan Dali Krallığı'na son vermiştir. Bu gelişme sonucunda Yunnan'ı doğrudan Çin tarafından yönetilen bir eyalet durumuna getirenler Moğollar olmuştur (Keay, 2011: 349).

Moğollar Tibet'i 1252'de hâkimiyetleri altına almıştır. Bu gelişme ile tarihte ilk kez Çin'deki bir imparatorluk ile Tibetli lamalar arasında bir efendi-rahip ilişkisi kurulmuştur. İlk kez Yuan Hanedanlığında kurulan bu ilişkinin delaleti günümüzde

¹ Keay oluşan süreci, bundan daha yıkıcı ve daha sömürücü bir iktisadi sistem olabileceğini hayal etmenin oldukça zor olacağına vurgu yaparak anlatmaktadır (Keay, 2011: 348-349).

tartışmalı bir konumda yer almaktadır. Yuan Hanedanlığı döneminde en yüksek seviyeli makamlar Çinli olmayanlar tarafından tutulmuştur. 1289'da Kubilay Han, Güney Çinlilerin ok ve yaya sahip olmalarını isyan etmeleri şüphesiyle yasaklamak ihtiyacı hissetmiştir (Holcombe, 2016: 171). Aynı zamanda Cengiz Han'ın halefi olan Kubilay, anayurdu Moğolistan, Kuzey Çin, Mançurya ve Kore üzerinde doğrudan kontrolü sağlayarak Büyük Han olmuştur (Keay, 2011: 350).

Kubilay 1250'lerin başında harekete geçmiş ve 1260'lardan başlayarak güney dışında bütün Çin'e egemen olmuştur. Aynı yıl bir Çin hükümdarının unvanını ve takvimini kabul etmiştir. Bu kabulleniş aynı zamanda onun imparatorluk niyetinin de bir işareti sayılmaktadır. Kubilay, başkenti de bulunduğu yerden daha güneye, çekirdek Çin'e taşımıştır. Adı Dadu (Büyük Başkent) olarak değiştirilen ve daha sonra da Pekin adıyla bir Ming kenti olacak olan şehrin yapımına 1266-67'de başlanmış ve inşaat sekiz yıl sürmüştür. Ortaya çıkan şehir ise tam anlamıyla Çinli bir şehir olma özelliklerini sağlamıştır. İdealize edilmiş bir merkez çevresinde inşa edilen şehir, Zhouli'da (Zhou Ritleri) aşırı gelenekçi şeklinde özetlendiği gibi, bir yandan da Kubilay'ın iradeyi üstlendiğini simgelemektedir. Kubilay, Çin'i geleceğin başkenti Pekin'den yöneten ve Moğol Avrasya'ya Çin'den hükmeden ilk imparator olmuştur (Keay, 2011: 351).

Moğol döneminde (1215-1368) yaklaşık bir yüzyıl boyunca (1240-1340), iki kapı birden açık olmuştur. Kubilay (1260-1294) bir deniz gücü kurmak böylece Müslüman teknelerinden kurtulmak ve Japonların rekabet ile korsanlıklarından azat olmak için çok çaba harcamıştır. Aynı zamanda, Hazar Denizi'nin ötesinde Karadeniz'e ve Cenevizlilerin zengin kolonilerine (Kefe, Tana) ulaşan büyük Moğol yolunun üzerindeki engelleri temizlemiştir. Bu açık Çin, Batılı tüccarların getirdikleri gümüş paralar sayesinde inkârı olanaksız olan bir refaha kavuşmuştur. Aynı zamanda, kâğıt para da devreye sokulmuştur. Ama bu gelişmeler bir süre sonra sona ermiştir (Braudel, 2017: 231). Güney Song'un fethedilmesi Kubilay'ın başarılarının doruk noktası olmuştur (Keay, 2011: 355).

Ve ba salgını hariç tutulmak üzere Çin'deki Moğol yönetimi süresince kötü olaylar gerçekleşmemiştir. Bu dönem Çin resminin ve tiyatrosunun altın çağı olmuştur. Moğollar ticareti ve kültürel değişimi desteklemiştir. Bu yıllar Arap seyyah İbn Battuta ile İtalyan Marco Polo'nun Çin'i ziyaret ettiği yıllardır. Ayrıca Çin'deki Nasturi Hıristiyanlarla Papa ve İngiltere ile Fransa krallarından izleyiciler gönderilmiştir. Moğol barış yüzyılı (yaklaşık 1250-1350) artan küresel ilişkilere şahit olmuş ve bir sonraki çağda Avrupa'nın dünya keşfine ilham olmuştur. Marco Polo'nun yirmi dört yıllık Uzak Asya seyahatini kaleme alması ise Avrupa'nın dünya coğrafya bilgisini yenilemiştir. Bu dönemdeki bir başka gelişme 1320'lere gelindiğinde Moğol yönetimindeki Yuan İmparatorluğu'nda felakete yol açacak veba salgınının baş göstermesi olmuştur. Veba salgını, buradan yeni kurulmuş kıtalararası Moğol ticaret yollarıyla Akdeniz ve Avrupa'ya yayılmıştır. "Kara Ölüm" olarak adlandırılan veba, Ortaçağ Avrupa tarihinde derin izler bırakmıştır. Aynı dönemde Çin'de veba salgını nedeniyle tüm nüfusun üçte birinin öldüğü düşünülmektedir (Holcombe, 2016: 171-172).

1.1.2. Ming Hanedanı

Tarihçiler Ming Hanedanı'nın askeri gücünün 1449 yılından itibaren çökmeye başladığını belirtmektedir. Bu hanedan 16 adet imparator çıkartmıştır. Huang'a göre, Ming Hanedanlığı iktidara geldikten sonra imparator hükümetin bel direği olmaktan çıkmış, yerini bürokrasi almıştır. Oysa hanedanın ilk imparatoru, halkı doğrudan yöneterek istismarı ve aldatılmayı önlemek adına başbakanlık makamını kaldırmış, yerine genel sekreterlik makamı oluşturulmuştur. Başlangıçta imparatorun emirlerini ve duyurularını yazmak için işe alınan bu kimseler, zamanla bütün bürokrasiyi temsil edecek güç ve nüfuza kavuşmuş, bir anlamda başbakanın bile önüne geçmiştir. Bu süreçte ülkeyi bizzat yönetme iddiasıyla, başbakan aradan çıkarılmış ama sonuç daha kötü olmuştur. Ming Hanedanlığı imparatorları, iktidarın sergilenmesinin ve genel kabul görmesinin dayatılmasının cezalandırma yoluyla gösterilmesine inanmışlardır. İmparatorlar akılcı değildir ve verdikleri akıl almaz kararların Tanrı'nın Oğlu'nun

kararı olarak tartışmasız kabul edilmesini beklemişlerdir Bu dönemde uygulanan politikalar daha ziyade boşluğu disiplinle doldurmaya çalışmaya dayanmıştır (Okur, 2010: 241-242).

Çin'de Ming Hanedanlığı'nın Moğol hafızasına tepkisi batı Avrupa'nın tepkisine tamamen zıt olmuştur. Bu politika korumacı yalıtımcılığa bürünme olarak adlandırılmıştır. Dünya tarihindeki en önemli gelişme belki de Çin ve Avrupa'nın Moğol istilaları ile veba krizlerinden İslam dünyasından daha başarılı şekilde kurtulmalarıdır. Moğolların 1258'de Bağdat'ı ele geçirmesinden sonra insanlığın öncü medeniyet merkezi olduğu söylenen Orta Doğu uzun süreli bir ekonomik çöküş safhasına girmiş, Avrupa, Hindistan ve Çin dünyanın yeni ekonomik liderleri olarak ortaya çıkmıştır (Holcombe, 2016: 172).

Ming Hanedanlarının yanlış kararları içerisinde etki alanı bakımından en kritik olanı ülkenin hem iç, hem de dış ticarete kapatılması olmuştur. Bu karar kaçakçılığın başlamasına ve ülke çapında güçlü bir kaçakçılık ağı kurulmasına sebebiyet vermiştir. Aynı dönemde deniz üzerinde derebeylikler ortaya çıkmıştır. 1553 yılından itibaren ise güney Çin kıyıları korsanlar tarafından harabeye çevrilmiştir. Hükümet kuvvetleri oldukça güçlenen kaçakçı ve korsanlar karşısında hiçbir şey yapamamıştır. Korsanlar yıllar boyunca bölgenin tek egemeni olmuşlardır. Bu dönemde Çin köylüsü türlü kötülükler ile mücadele etmek zorunda kalmış ve köylü halk kademesinde imparatorluk hükümetinin hiç otoritesinin olmadığı fikri yer etmiştir (Okur, 2010: 242).

Kökünü köy kültürüne dayanan Yuanzhang'ın (1328-1398) imparatorluk görüşü, yarı özerk köylerden meydana gelen uçsuz bucaksız bir coğrafya biçiminde yer almıştır. Vergiler özellikle az tutulmuş ve aynı olarak (para yerine pirinç veya muadil bir mal ödenmesi) toplanmıştır. Toplam sivil yönetim bürokrasisi başta sekiz bin kişi olarak belirlenmiştir. Seyahat ise sınırlı olarak izne bağlı olmuştur. Bu sebeple Ming yönetimi altında elli kilometreden daha uzakta bir yere gitmek için resmi bir ruhsat gerekli tutulmuş ve Ming sınırlarının ötesine resmi izin olmaksızın geçmek ölümlerle

cezalandırılmıştır (Holcombe, 2016: 172).

Mingler, ülkeyi ele geçirdiklerinde toprakları kendi yandaşı gördükleri ailelere dağıtmışlardır. Bu aileler, hazineye yüklü miktarda ödeme yaparak vergi muafiyeti veya vergi indirimi hakkı elde etmişlerdir. Ne var ki, ilk dönemde toplanan para harcandıktan sonra büyük bir vergi açığı ortaya çıkmıştır. Ancak yönetim güçlü aileleri karşısına almak istemediğinden gerçekte ödeme gücü olmayan küçük mükelleflere yüklenilmiştir. Tüm bunlara ek olarak, özellikle güneyden toplanan vergilerin kuzeyde etnik kırılmalığı yüksek olan yerlerde askeri harcamalarda kullanılması, güneyin ekonomisini olumsuz etkilemiştir. İmparatorluk tarafından toplanan vergiler, verginin toplandığı bölgenin ekonomisine hiçbir katkı sağlamadan başka sahalara aktarılmıştır (Okur, 2010: 244).

Ming Hanedanlığı döneminde gerçekleştirilen büyük ulusal devrim ile Moğollar çöle sürülmüş (1368) ve Çin toprakları yabancılardan temizlenmiştir. (Braudel, 2017: 231-232). Ming Hanedanı, adeta Çin'in zamanda dondurulmasına sebebiyet veren politikalar izlemiştir. Öyle ki, ortaya çıkan yeni şartların veya şartlardaki değışikliklerin gerektirdiğı kararlar alınamamış ve zorunlu durumlarda fatura, pervasız şekilde köylü halk kitlelerine çıkarılmıştır. İmparatorlar gerçekte bağlarını koparmış, sarayı çevreleyen duvarların içinde yapay bir dünyada yaşamışlardır (Okur, 2010: 244).

Geç dönem Ming Hanedanlığı ise artan ticari zenginliğı ve uluslararası ticarete katılımıyla dikkat çekmektedir. Erken dönem Ming Hanedanı, Çin'in en ünlü dünya keşfi vakasına destek olmuştur. Ming Hanedanlığı kurucusunun (Moğol eşinden doğan) dördüncü oğılu, tahta kendi kuzeninin zoruyla 1402'de geçmiş ve tarihte İmparator Yongle (1403-1425) olarak bilinen üçüncü Ming imparatoru olmuştur. İcraatları arasında en önemlisi, Zheng He (1371-1433) adında Çinli bir Müslüman harem ağıası yönetiminde bir dizi deniz seferi düzenletmesidir. 1405 yılındaki ilk sefer için altmış iki büyük gemiden -bazıları neredeyse yüz yirmi metre uzunluğunda idi- oluşan bir filo bir araya getirilmiştir. 1433'e gelindiğinde Afrika'nın doğu kıyı

hattına giden, Basra Körfezi'nde Hürmüz'ü geçip Kızıl Deniz'e doğru yol alacak olan yedi büyük sefer başlatılmıştır. 1433'ten sonra ise seferler tamamen durmuştur (Holcombe, 2016: 174).

Moğol Dönemi'nde çekilen yoksulluk ve acıların yavaş yavaş birikerek yarattığı sorunlar nedeniyle halk kademesi yoksunluklarla baş başa kalmıştır. Kırsal kesimdeki gerginliğin alışılmışın üzerine çıkması ve bu duruma ek halkın hoşnutsuzluğunun da eklenmesiyle, 1340'lardan itibaren bağınaz mezhepçilik anlayışı militarist bir kimliğe bürünmeye başlamıştır. Aynı dönemde yeni bir kurtuluş çağının ayak sesleri de duyulmaya başlanmıştır. Bu süreçte çeşitli inanç ve mezhepler hücreler ve gizli cemiyetler halinde örgütlenip silahlanarak kendilerini ortaya çıkartacak hareketin gelişimini beklemişlerdir (Keay, 2011: 364).

Yerel güçler arasındaki arbede döneminde 1360'lı yıllarda Yangzi boylarında daha geniş egemenlik alanına sahip üç ya da dört hareket öne çıkmıştır. Zhu Yuanzhang bu hareketin öncülerinden biridir. Zhu, Kızıl Türbanlılar örgütüne 1352 yılında katılmıştır. Bu dönemde aralarında birkaç hoca ama daha çok askerin bulunduğu ve gittikçe genişleyen bir çete kurarak 1355'te güneye yönelerek Yangzi'yi geçmişler ve ertesi yıl da Nanjing'i ele geçirmişlerdir. Şehir bu dönemde Zhu Yuanzhang'ın üstü olmuş ve yeniden yüksek duvarlarla çevrilerek hükümdarlığının sonuna değin onun kalesi olarak kalmıştır. Bu dönemde inşa ettirilen 33 km'lik duvar, bugün hâlâ Çin'in en etkileyici surları arasında yer almaktadır. On yıl sonra Nanjing, Zhu'nun imparatorluk başkenti olmuştur. Nanjing'i almakla Ming'in kurucusu Zhu Yuanzhang, bütün Çin'i güney şehrinden yöneten ilk hükümdar olma konumunu elde etmiştir (Keay, 2011: 365). İmparator Zhu Yuanzhang tarafından hanedanlık ismi olarak seçilen Ming, kelime olarak parlak anlamına gelmektedir (Holcombe, 2016: 172).

Çin'in oldukça geniş toprakları göz önünde tutulursa Çin ticaretinin büyük bölümünün iç kısımlarda gerçekleştiği söylenebilmektedir. Ming yönetimi ise, Büyük Kanal'ı yeniden açıp canlılığını sağlayarak iç ticaretin gelişmesine bilmeden destek

olmuştur. Bu dönemde yirmi bin kadar devlet mavnası güneyden başkent Pekin'e vergi olarak toplanan tahılı bu kanaldan getirmiştir. Büyük Kanal ve diğer nehir ile kanallardan faydalanan özel gemiler de oldukça fazladır. Artan ekonomik ihtisas, bölgeler arası iç ticarete can vermiştir. Örneğin, Aşağı Yangzi Nehir bölgesinde dokuma ürünleri için pamuk tarımına odaklanması bölgesel bir tahıl ithalatı ihtiyacı doğurmuştur. Bu ihtiyaç yukarı bölgeden gelen pirinç nakliyatıyla giderilebilmiştir. Ming Hanedanlığı'nın geç dönemlerinde ticaretin paha biçilmez aracı abaküsün icadı artan ticarileşmenin bir diğer göstergesi sayılmaktadır. Devrim nakliyeyi imkânla kılmış ayrıca büyük oranda eğlence turizmini de desteklemiştir.² Sahil gemiciliği ülke içine dönük olsa da yabancı ticaret hacmi hatırı sayılır derecede gerçekleştirilmiştir. Ancak Ming yönetiminin yabancı ticarete kuşkuyla bakması nedeniyle bu trafiğin büyük kısmı, kaçakçılık ve korsanlık dâhil yasal olmayan şekillerde idare edilmiştir (Holcombe, 2016: 197).

Ming Hanedanlığı ile Japonya arasındaki resmi ticaret 1401'de Çogun Yosimitsu tarafından başlatılmış, ancak bu ticaret çok kısıtlı bir boyutta yer almıştır. Ticari ilişkilerde resmi evrakları olmayan tacirler çoğunluktadır. Bu tacirler aynı zamanda Ming hanedanı ile büyük bir kaçakçılık ticareti geliştirmiştir. Japonya'dan ithal edilen cilalı eşyalar ile metal işi lüks mallar geç dönem Ming Hanedanlığı'nın önemli moda tüketim malları arasında yer almıştır. Bu ürünler arasında Japon mallarına ek olarak doğu Endonezya ile Avustralya'dan getirilen yenilebilir deniz salyangozu ve Amerika'dan getirilen hindi gibi egzotik ürünler de mevcuttur. Bu ürünlerden biri olan tütün, Çin'de 17. yüzyılın başından itibaren önemli derecede bilinmeye başlanmıştır. Ming Hanedanlığı'nın ilk 142 yılı boyunca kanunen kabul gören dış ticaret, sadece resmi diplomatik vergilerle yapılmıştır. Bu işlemler çoğu zaman ticaret için uydurma vesileler olarak kalmış, kanun dışı faaliyetler varlığını sürdürmüştür. Ancak 1509'da Guanzhou (Kanton) vergi ödeyen ülkelerden gelen özel tacirlere kanunen açılmış, 1567'de ise Fujian Eyaleti'ndeki bir liman özel Çin

² Bu dönemde Ming sahilinin açıklarında günde bin iki yüz kadar geminin bulunduğuna dair bilgi de yoğunluğu göstermesi bakımından önemli bir göstergedir (Holcombe, 2016: 197).

tacirlerine açık hale getirilmiştir (Holcombe, 2016: 198). Bu dönem ile Portekizliler 1557’de Kanton limanı karşısında bulunan Makao’ya yerleşmişler ve başta Çin ile Japonya arasında olmak üzere önemli bir rol oynamışlardır (Braudel, 2017: 236).

1.2. 19. YÜZYILDA ÇİN’E GENEL BAKIŞ

19. yüzyılda Çin’de Qing (清朝) Hanedanlığı (1644-1912) hüküm sürmekte idi. Qing Hanedanlığı’nın 296 yıllık tarihinde ise toplam 12 padişah hükümdarlık yapmıştır. Qing Hanedanlığı, Çin tarihindeki etnik azınlıklar tarafından kurulan ikinci hanedanlık olması ve Çin tarihinde derin etkileri bulunan Çin’deki son feodal imparatorluk devleti olması nedeniyle önem arz etmektedir. (Bo, 2012: 324). Qing Hanedanı, hükümeti büyük ölçüde sağlamlaştırmış ve bir dizi kültürel yönetimle ekonomik ve kültürel gelişmeyi destekleyerek Çin halkının uzun süre huzurlu yaşamasını sağlamıştır. İmparatorlar Yongzheng ve Qianlong’un çabalarından sonra ise “Kang Gan Shengshi Refahı” ortaya çıkmıştır (Zuo, 1991: 124).

1.2.1. Qing Hanedanlığı Tarihi

17. yüzyıl öncesinde Mançular adı sanı bilinmeyen bir topluluk özelliğinde yer almıştır. Mançu kelimesinin bilinen ilk kullanımı ise 1613’lere dayanmaktadır ve 1635’e kadar resmi olarak kullanılmamıştır. Mançular, yeni kimlikleri ile belirgin şekilde yeni bir topluluk olma özelliği göstermişlerdir. Bu yeni Mançu kimliği etrafında bütünleşen öz, eski Jurçen kabilelerini barındırmaktadır. Jurçen, yüzyıllarca bugün Mançurya dediğimiz bölgede ikamet etmiştir. Mançu dili ise temelde, Jurçen dilinin farklı bir söylenişine dayanmaktaydı. Jurçen, Tunguzca bir dildir ve Doğu Sibiry’a konuşulan diğer dillerle akrabadır. Hatta Türkçe, Moğolca ve Korece ile Japoncanın dâhil olduğu Altayik dil kuşağının kuzey hattıyla bağlantılı olduğu düşünülmektedir (Holcombe, 2016: 203-204).

Mançular, Çin’in kuzeydoğusunda daha sonraları Mançurya olarak adlandırılacak bölgede güçlü bir devlet kurmuş kabile halkları konfederasyonudur. Mançu adının geçmişi ise ancak 1635’e kadar gider, öncesinde eski Nurchen’in de

dâhil olduğu çeşitli kabile isimleri kullanılmıştır. Mançular göçebe bir toplumdur ve askeri birlikler ya da sancaklar halinde örgütlenmişlerdir. Fakat Mançular bir süre sonra sınırın ötesinden gördükleri Çin imparatorluk sistemini taklit arayışına girmişlerdir. 1592-1643 döneminde yaşamış olan Mançu hükümdarı Hong Taiji³, tebaasına Mançu dilini, giyim kuşamını, kültürünü ve savaşçı meziyetlerini, özellikle de kültür miraslarının en temel niteliği olduğuna inandığı altı okçuluğu korumalarını salık vermiştir. Ancak bu düşüncelerine nazaran 1636'da devletine Çince bir isim olan ve saf ya da temiz anlamlarına gelen Qing adını vermiştir (Dillon, 2016: 24-25).

1644 yılında King Jing'in başta olduğu isyancılar Pekin'i işgal ettikten sonra, Ming İmparatorluğu'nun son hükümdarı olan Zhu Yuzhiyan intihar etmiştir. Mançu ordusu, Çin Seddi'ni koruyan Ming İmparatorluğu'nun generali Wu Sangui ile birlikte isyancılara karşı çıkmıştır. Birleşik ordu isyancıları Pekin'den kovduktan sonra, 1 Mayıs 1644 tarihinde Çin'de Qing Hanedanlığı kurulduğunu ilan etmiştir (Bo, 2012: 328).

1.2.1.1. İmparator Kangxi Dönemi (1661-1722)

1661 yılında İmparator Shunzhi çiçek hastalığı nedeniyle ölmüştür. İmparator Shunzhi, Tang Ruowang'dan öneri almayı kabul ederek, Xuan Zeng'i mirasçı olarak seçmiştir. 1661 yılının ilk ayında Xuan Zeng sadece 6 yaşındaydı. 1662 yılında hükümdar kendi hükümdarlık sürecini Kangxi olarak başlatmış ve Sony, Suksahar, Epsilon ve Aobay olmak üzere dört bakan atamıştır (Bo, 2012: 337). 1662'den 1722'ye kadar hüküm süren İmparator Kangxi, aynı zamanda ilk Qing İmparatoru Shunzhi'nin üçüncü oğludur ve Çince adı Xuanye'dir (Dillon, 2016: 26). İmparator Kangxi döneminin en önemli özelliği vatanın birliğini sağlamlaştırılarak, ülkenin güçlendirilmesi olmuştur (Du, 2010: 7).

³ Hong Taiji, batılı kaynaklarda genellikle hatalı olarak Abahai olarak anılmaktadır (Dillon, 2016: 24-25).

1683 yılına kadar askeri saldırılar ve yöneticiler tarafından uygulanan etkin politika sayesinde Tayvan adasına kadar olan bölgeler fethedilmiş aynı zamanda ülke içindeki karışıklıklar yatıştırılmıştır (Zuo, 1991: 34). 1683 yılında Qing hükümeti, Tayvan'ı işgal etmek için Shi Wei'yi göndermiştir (Du, 2010: 7). Aynı dönemde Tayvan'ı kontrol eden Zheng Chenggong'un torunu Zheng Keshuang'a boyun eğdirilip Çin yeniden bütünleştirilmiştir. 1675'te, Heilongjiang Yaksa'daki Çarlık Rus işgalcilerini çıkarmak için askeri birlikler gönderilmiş ve Çarlık Rusya'sının Çin'i işgal etmek amacına dayanan kötü niyeti engellenmiştir. 1679'da ise temsilciler gönderilerek Qing Hanedanlığı ile Çarlık Rusya'sı arasındaki doğu sınır çizgilerini belirleyen Nabuku Antlaşması imzalanmıştır. Bu dönemde meydana gelen bir diğer gelişme olarak Junggar ve diğer gerici aristokratik isyanlar bastırılıp, sınırların geri alınması sağlanmıştır (Zuo, 1991: 34).

İmparator Kangxi politika olarak üretimin gelişimine önem vermiştir. Bu dönemde sosyal ekonominin toparlanması ve gelişmesine yardımcı olan bir dizi tedbir kabul edilmiştir. 1669'da İmparator Kangxi, Mançurya aristokratlarının tarım arazilerini sahiplenme emrinin kaldırılmasını emretmiş ve Mançurya aristokratlarının tarım arazilerini sahiplenme emrini sonsuza kadar durduracağını açıklamıştır. Ek olarak arazilerin köylü çiftçilere iade edilmesini emretmiştir. Bu süreçte kullanılan toprakların tarlaya dönüştürülmesi teşvik edilmiştir. 1671'den itibaren kullanılan toprakların tarlaya dönüştürmesi politikası olumlu sonuçlar vermiştir. Bu tutum tarım arazilerinin daha da genişlemesine neden olmuş ve Kangxi hükümdarlığının son dönemlerinde ülkenin bütün tarım arazileri tamamen ürün elde edilecek hale gelmiştir (Dillon, 2016: 27).

1.2.1.2. İmparator Yongzheng Dönemi

İmparator Kangxi'nin son döneminde, hanedanlık yetkililerinin maaşı çok düşük seviyelerde yer alırken yasalar çok genişlemiş, bu durum bürokratik yolsuzluklar yaşanmasına sebep olmuştur. Aynı zamanda, edebiyatçıların ulusal bilincini ortadan kaldırmak için konuşmalarının kontrol altına alınması ve Nanshan

yazı davası, hapishanelerde birtakım olayların çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu durum İmparator Yongzheng ve İmparator Qianlong dönemlerinde daha da ağırlaştırılmıştır (Zhao, 1981: 128). İmparator Yongzheng göreve geldikten sonra bir ay içinde uzun bir dönemi kapsayan hazine kayıplarının soruşturulmasını emretmiş ve bu soruşturmalar Yongzheng'in kayıp soruşturması adı ile anılarak ciddi sonuçlara ulaşmıştır (Zhao, 1981: 130).

İmparator Yongzheng'in en önemli özellikleri reformcu kişiliği, kararlılığı ve acımasızlığı olarak belirtilmektedir. İmparator Yongzheng ilk olarak, hükümetin düzene sokulması için önlemler almış ve hükümetin büyük ölçüde düzenlenmesini sağlamıştır. Bu kapsamda hükümdarlığının ilk yılının ilk ayında, art arda 13 karar yayımlanmış, her il ve ilçenin vali, baş sekreter, sulh yargıcı, memur ve askerleri yolsuzluğa bulaşmamaları konusunda uyarılmıştır. İlave olarak rüşvet alınması yasaklanmış ve bu yasağa uymayanların ağır şekilde cezalandırılacağı duyurulmuştur. İmparator Yongzheng aynı zamanda sınav bürosunun kurulmasını sağlamıştır. Bu kapsamda mali denetimleri kontrol altına almak ve sorunların denetlenmesi ile ciddi şekilde ilgilenmiş, hüküm sürdüğü 13 yılda birçok büyük reform gerçekleştirilmiştir. İmparator Yongzheng hükümdarlığının on üçüncü yılı olan 1735 yılında ölmüştür (Zuo, 1991: 231).

1.2.1.3. İmparator Qianlong Dönemi

İmparator Qianlong, Yongzheng'in dördüncü oğludur. 1736'da Mançuların sınır bölgelerini kontrol altında tutmak için ticari ilişkiler kurma ve vergi alma gibi denenmiş, güvenilir yöntemleri de kullanmalarına rağmen, hâlihazırda Qing İmparatorluğu'nun Tibet'e ve Xinjiang'a askeri müdahalelerinin başladığı bir dönemde tahta geçmiştir (Dillon, 2016: 28). İmparator Qianlong dönemi, Qing Hanedanlığı döneminin daha gelişmiş bir süreci olmuştur. Bu dönemde, imparatorluğun sahip olduğu topraklar en geniş hudutlara varmış ve ülke ekonomisi en gelişmiş seviyesine ulaşmıştır. Refah ortamı içerisinde nüfusun sürekli artması nedeniyle, Qianlong'un hükümdarlığı sonunda ülke nüfusu 300 milyona ulaşmış ve

dünya nüfusunun yaklaşık üçte birini oluşturur hale gelmiştir. Aynı dönemde Jiangnan ve Guangdong'daki ipek ve pamuk dokuma endüstrileri çok gelişmiş bir seviyeye yükselmiş, Jingdezhen'in porseleni tarihi bir zirveye ulaşmıştır. Bu dönem için ayırıcı bir diğer unsur olarak banka görevi üstlenen kuruluşlar Shanxi'de görünmeye başlamıştır (Zhang ve Li, 2004: 6).

Qianlong'un hükümdarlığının onuncu yılı olan 1745'de, Junggar Hanı Galdansen hayatını kaybetmiş ve oğullarının taht kavgaları yurt içinde birtakım dengesizlikler oluşmasına sebep olmuştur. İmparator Qianlong, hükümdarlığının 20. yılında rehber olarak Adele Sarn'ı Junggar'a gönderme fırsatı bulmuş ve Dingbei General'in ordusu tarafından Junggar'ı yenerek Ili'yi ele geçirmiştir. Daha sonra Adele Sarn yeni nesil Junggar'ın lideri olmak istemiş ancak İmparator Qianlong'un desteğini alamamıştır. İmparator Qianlong, denetim sağlayabilmek amacıyla Zhao Hui'yi batıya göndermiş ve Qianlong'un hükümdarlığının 22. yılında Tianshan'ın Kuzey tarafını ele geçirmiştir. Bu gelişme sonrasında Junggar kabilesinin soyu tükenmiştir (Zuo, 1991: 357). İmparator Qianlong'un en dikkat çekici başarısı ise, sınır bölgeleri olan Tibet, Xinjiang ve Moğolistan'ı Mançu İmparatorluğu'na katmış olması ve böylece Çin'in bugüne kadar gelen genel kabul görmüş sınırlarını belirlemesidir (Dillon, 2016: 28).

1.2.2. Ülke Sınırları

Qianlong döneminde ülke sınırları, Güneydoğu Asya, Annan (Vietnam), Güney Palm (Laos), Siam (Tayland), Myanmar, Nanyang Adaları Lanfang Cumhuriyeti'ne kadar genişletilmiştir. Ülkenin sınırları Güneybatı Himalayalar'da Gurkha (Nepal), Zhe Mengxiong ve Butan gibi ülkeler olurken; Orta Asya'da ise Kazak Hanlığı, Brut Han Eyaleti, Khohan Hanlığı, Buhara Hanlığı, Ujhan (bugünkü Afganistan), Badak Dağları, Ganzart ve Ladakh yer almıştır (Sun vd., 2005: 89).

Qianlong döneminde, Qing Hanedanlığı toprakları 13 milyon km² ye ulaşmıştır. Qing Hanedanlığı'nın en gelişmiş döneminde ise ülke toprakları 13 milyon 160 bin km² ye kadar genişlemiştir. Qing Hanedanlığı'nın son dönemleri olan 1908'de ise

topraklar 11 milyon 350 bin km² ye kadar gerilemiştir (Zuo, 1991: 363). Qing Hanedanlığı, en gelişmiş harita çizim uzmanlarını -bu uzmanlar hem enlemleri hem boylamları doğru şekilde gösteren yöntemler geliştirmişlerdi- imparatorluk harita çizim projesinde kullanmıştır⁴ (Holcombe, 2016: 208-20). **Bknz. Ek:1** Qing Hanedanlığı Haritası.

1.2.3. Qing Hanedanlığı'nın Bayrağı ve Milli Marşı

Qing Hanedanlığı'nda yasal bir ulusal bayrak ve milli marş bulunmamıştır. Hanedanlığın Batılı ülkelerle olan temasları sonucunda ulusal bayrak ve ulusal marş dâhil olmak üzere, Batılı ülkelerin bazı kavramları yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamıştır (Fu, 2010: 169). Guangxu'nun hükümdarlığının on dördüncü yılında (1888), Qing hükümeti, Qing Hanedanlığı'nın ulusal bayrağı olan mavi Ejderha ve kırmızı boncuklu sarı bayrağın -Qing Hanedanı'nın "Huanglong Bayrağı" olarak bilinir- ulusal bayrak olarak kullanılmasına karar verilmiştir (Shi ve Song, 2009: 47). Bayrak örnekleri için **bknz. Ek 2 ve Ek 3.**

19. yüzyılın sonlarından 20. yüzyılın başlarına kadar, Qing Hanedanlığı ardı ardına "Putianle", "Li Zhong tan Le" ve "Sung long qi" gibi eserler resmi milli marş veya ulusal marş olarak kullanmıştır (Fu, 2010: 171). 1911 yılına kadar, Qing hükümeti resmi milli marş olarak "Gong Jin ou" eserini kullanmıştır. 1911 devriminin başladığı dönemden itibaren "Gong Jin ou" bilinirliğini kaybetmiştir (Fu, 2010: 173).

⁴ Bu proje, erken dönem modern Avrupa devletlerinin desteklediği türde bir proje olması nedeniyle önem arz etmektedir. Qing Hanedanlığı harita çizim projesini Fransa veya Rusya gibi dönemin önde gelen ülkelerinden daha önce tamamlamıştır (Holcombe, 2016: 208-20).

1.2.4. Qing Hanedanlığı'nın Ekonomik Yapısı

1.2.4.1. Tarım

Antik çağlardan itibaren Çin bir tarım ülkesi olmuştur. Toprak, ülkenin can damarı konumundadır ve Çin halkının hayatta kalmasının en önemli nedenlerinden biri konumunda yer almıştır. Araştırmalara göre, Kuzey Song Hanedanlığı'ndan önce kişi başına ortalama ekili arazi genellikle yaklaşık 10 mu (1 mu=666,7 m²) civarındadır. Kuzey Song Hanedanlığı'nın ilk dönemlerinden itibaren ekilebilir arazinin kişi başına düşen alanı azalmaya başlamıştır (Zhong, 2016: 122).

Tablo 2: Tarihsel Nüfus ve Ekili Arazi Oranları.

Yıllar	Ekili Arazi	Yıllar	Nüfus	Kişi Başına Ortalama Mu
	Million Mu		Million Mu	
2	506	2	59	8.57
105	535	105	53	10.09
146	506	146	47	10.76
976	255	961	32	7.96
1072	660	1109	121	5.45
1393	522	1391	60	8.70
1581	793	1592	200	3.96
1662	713	1662	83	8.59
1784	989	1776	268	3.69
1812	1025	1800	295	3.47
1887	1202	1848	426	2.82

Kaynak: (Zhong, 2016: 122)

Tablo 2'de tarihsel süreçte Çin'de kişi başına düşen arazi miktarları belirtilmiştir. Erken dönem Ming ve erken dönem Qing hanedanları haricinde nüfusun azalması, kişi başına düşen arazinin çoğalmış gibi görünmesini sağlamıştır. Ancak ekili arazi payı ile kişi başına düşen ortalama, 4 dönümden daha az olarak gerçekleşmiştir. 19. yüzyılda Qing Hanedanlığı'nın son dönemlerinde Çin'deki insanlar ve toprak sahipleri arasında çelişki ortaya çıkmış ve bu oran kişi başına 3 dönümün altına düşmüştür (Zhong, 2016: 122).

Qing Hanedanlığı döneminde ülke tarımının durumu önceki hanedanlara göre oldukça az değişiklik göstermiştir. Çiftçilik yer yer öküz, manda, eşek gibi yük hayvanlarının kullanımı ya da sabana dayanan ilkel yöntemler ile sağlanmıştır. Modern yöntemlerin kullanımı ise seyrek gerçekleşmiş ve tarım daha ziyade emek yoğun bir faaliyet olarak kalmıştır. Kuzeydeki buğday ekili arazilerde, güneydeki pirinç yetiştirilen sulak arazilerden daha büyük çiftlikler bulunurken, güneyde daha fazla olarak kiraya verilmiş çiftlikler yer almıştır. Tarımda yapılan bazı yenilikler artan nüfusun beslenmesine yardımcı olmuştur. Bu kapsamda çoklu hasat yöntemiyle hem buğday, hem de pirinç mahsulünün çoğalması sağlanmıştır. Qing Hanedanlığı'nın ilk dönem tarımsal ekonomisi, çiftliklere yapılan ticari yatırımların artması ve hem çiftlik yönetimlerinin, hem de kırsal bölge toplumunun daha fazla karmaşıklaşması nedenleriyle pazarda yaşanan ani değişimlere karşı daha da hassaslaşmıştır (Dillon, 2016: 30).

Qing Hanedanlığı, kullanılmayan toprakları tarlaya dönüştürmek amacıyla göçmenleri sınır bölgelerine yerleştirmiş ve üretimi arttırmak için yeni mahsul üretimini teşvik etmiştir. Aynı dönemde iç ve dış ticaretin artması nedeniyle ekonomik tarım daha fazla gelişmiştir. Qing Hanedanlığı'nın ilk dönemlerinde, sınıf çatışmalarını azaltmak ve kullanılmayan toprakları tarlaya dönüştürmek amaçlarıyla ödüllendirme politikası uygulanması ve vergilerin azaltılması politikası hem iç, hem de sınır bölgelerdeki sosyo-ekonomik gelişmelere katkı sağlamıştır. 18. yüzyılın ortalarına doğru ise Qing Hanedanı feodal ekonomisi yeni bir zirveye ulaşmıştır (Xiong ve Meng, 2012: 39).

1.2.4.2. El Üretimi

Qing Hanedanlığı'nın ilk dönemlerinde modern anlamda sanayileşme gerçekleşmemiş, ancak el sanatları üretimi üst seviyeye ulaşmıştır. Bu dönemde çoğu köy hem yerel üreticilerden, hem de yerel pazarlara giren seyyar satıcı ve tüccar ağından temel tarım aletlerini ve günlük çanak çömlek türü eşyalarını temin edebilmiştir. Yüksek kaliteli mallar ise ustalıkta uzmanlaşan bölgelerde üretilmiştir.

İmparatorluğun porselen merkezi kabul edilen Jiangdezhen’de ve Yixing’in çaydanlık ustalarınca fırınlanmış çömlek ve porselenler üretilirken, Suzhou’da ipek üretimi gerçekleştirilmiş, demir eşyalar ise aynı zamanda çömlek de üretilen Guangdong eyaletinin Foshan kasabasında üretilmiştir (Dillon, 2016: 30).

Bu dönemde endüstri, tekstil ve porselen sektörlerine odaklanılmış, pamuk endüstrisi ise ipek endüstrisini geride bırakmıştır. Aynı zamanda porselen ve porselen üzerine boyalı resim çizimi gelişim sağlayan bir diğer sektör olarak yer almış, Jiangxi’de bulunan Jingdezhen porselen merkezi olmuştur (Guo, 1999: 51). Kâğıt üretimi Qing Hanedanlığı döneminde Fujian’da gelişmiş bir sektördür. İmparator Song zamanından sonra Fujian’da yaklaşık otuz ya da kırk ilçede kâğıt üretimi gerçekleştirilmiştir. Qing Hanedanlığı döneminde ise kâğıt üretimi daha da gelişip neredeyse her ilçede kâğıt üretilebilecek hale gelinmiştir. Jianyang, Pucheng, Songqi, Chongan, Jianan, Ouning, Nanping, Jiangle, Shaxian, Shunyang, Yongan, Changting, Liancheng, Guihua, Yongding, Shanghang, Wuping gibi ilçeler en çok üretim yapan ilçeler olarak sıralanmaktadır (Liao, 2006: 127). Qing Hanedanlığı döneminde dış ekonomik faaliyetlerin artması, Çin’in ipek, çay, pamuk ve diğer ürünlerine olan yurt dışı taleplerin artmasına sebep olmuştur. Bu gelişme yerli ekonomideki el işi mahsul üretimini teşvik etmiştir. Böylece bölgesel iş bölümü teşvik edilmiş, istihdam ve gelir düzeyleri artış sağlamıştır (Huang ve Xia, 1989: 63).

1.2.4.3. Kullanılan Para Türleri

Qing Hanedanlığı döneminde kullanılan bakır paralar, Ming Hanedanlığı döneminin devamı niteliğindedir. Qing Hanedanlığı döneminin 200 yıllık hüküm sürecinde para birimi olarak gümüş kullanılmıştır. Ming Hanedanlığı döneminin ortalarından itibaren yabancı tüccarlar gümüş para ile ipek, çini ve çay gibi ürünleri satın almaya başlamışlar ve her türden gümüş para bu dönemde Çin’de yaygınlaşmaya başlamıştır (Wang, 20v15: 44). Qing bakır parasının ortasında “Da Qing tong bi” (büyük Qing bakır parası) anlamını taşıyan dört Çince harf bulunmaktadır. Ortada yer alan küçük harf yer ismi, yukarısında Mançuca “büyük

Qing bakır parası”, onun yanında da hükümdarlık dönemi yazısı bulunmaktadır. Paranın iki yanında “Hu bu”, alt tarafında “Dang zhi qian shi wen” yazıları yer almaktadır. Paranın arka tarafının ortasında ejderha simgesi, üst kısmında “Guangxu yılı yapıldı” ibaresi bulunmaktadır. Alt bölümde ise İngilizce olarak “Tai-Ching Ti-Kuo Copper Coin” yazısı bulunmaktadır (Wang, 2015: 44). Para örneği için **bknz. Ek 4.**

18. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar Çin’de ana para olarak gümüş ve bakır paralar kullanılmıştır. Gümüş paranın Yin Liang ve Yin Yuan olmak üzere iki çeşidi bulunmaktadır. Her iki tür para için Liang, Qian (0,1 Liang), Fen (0,1 Qian) birimleri kullanılmıştır. Yin Liang türü paranın tedavülü Yuan zamanında başlamaktadır. Paranın eski ismi ise “Yuan Bao” (Yuan Asılı) olarak adlandırılmıştır (Lin, 2016: 1). Para örnekleri için **bknz. Ek 5 ve Ek 6.**

1.2.4.4. Ticaret

Portekizliler 1557’de Kanton limanı karşısında bulunan Makao’ya yerleşmişler ve başta Çin ile Japonya arasında olmak üzere önemli bir rol oynamışlardır. Hollandalılar ve İngilizlerin Çin’e ilk girişleri ise 18. yüzyılda gerçekleşmiştir. Nihayet, 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Çin ile ticaretin altın dönemi açılmıştır. Ancak bu ticaret, Kanton limanı ile sınırlı bırakılmıştır (Braudel, 2017: 236). 1760 yılından itibaren Batılı devletlerin Çin’de gerçekleştirmiş oldukları deniz ticaretinin neredeyse tümü tek bir liman üzerinden -Guangzhou (Kanton)- gerçekleştirilmiştir (Holcombe, 2016: 233).

Güney Çin’e Portekizlilerin ayak basması muhtemelen 1513’te gerçekleşmiştir. Çin’e gelen ilk Portekizliler buraya Çin gemilerinde yolcu olarak gelmişlerdir. Bir Avrupa gemisi ise 1517’ye kadar Çin’e uğramamıştır. Karşılıklı yanlış anlamalar sebebiyle Ming Hanedanı ile Portekizlilerin ilişkileri çok zayıf başlamıştır. Ancak 1557 tarihinden itibaren Portekizliler Guangzhou’ya yakın bir nehirde yer alan küçük

bir yarımada olan Macao'da⁵ daimi bir üsse sahip olmuşlardır. 1560'larda denizaşırı ticarete getirilen resmi Ming Hanedanlığı kısıtlamaları gevşemeye başlamıştır. Aynı dönemlerde Portekiz, İspanyollar tarafından ilhak edilmiş ve Filipinler Manila'da 1571 yılında bir üs tesis etmiştir. 16. yüzyılda Portekizlilerin Asya ticaretinden edindikleri kârlar Asya ile Avrupa arasındaki ticaretten ziyade Asya limanlarının kendi içerisinde yapılan nakliyelerden elde edilmiştir (Holcombe, 2016: 198-199).

Avrupalılar 17. yüzyıla kadar Çin'in denizaşırı ticaretinin ortakları arasında yer almışlardır ancak baskın bir varlık gösterememişlerdir. Diğer taraftan ticari münasebetler ile başlayan etkileşim süreci, Avrupa'dan getirilen bir takım ürünlerin Çin'de bilinir hale gelmesine etki etmiştir. Böylelikle Avrupa Çin üzerinde etki yaratmaya başlamıştır. Örneğin Avrupa'da 1590 civarında icat edilen teleskop, 1618'de Çin'e getirilmiştir. Avrupa tarzı, Çince ifadelerle yazılmış bir dünya haritası İtalyan Katolik misyoneri Matteo Ricci (1552-1610) tarafından 1584'te hazırlanmıştır. Bu harita Çinliler tarafından hemen kopyalanıp basılmıştır. Hatta haritanın gözden geçirilmiş bir nüshası bu süreçte imparatorun Pekin'deki sarayının duvarına asılmıştır (Holcombe, 2016: 200).

Qing Hanedanlığı'nın 1644'te kurulmasından sonra Hollanda, Portekiz, Rusya ve Vatikan'dan Çin'e birtakım seferler oluşsa da Çin ile batı Avrupa devletleri arasında diplomatik ilişki yeterince gelişmemiştir. Tatmin edici düzeyde özel ticaret, Mançu otoritesinin toplanmasından sonra devam edebilmiştir. Bu dönemde ticari faaliyet alanını en çok genişleten ülke ise İngiltere'dir. Bir rivayete göre İngiliz tüccarlar 1664'te sıhhi özelliklere sahip olduğu düşünülen garip bir Çin yaprağından bir kilo ithal etmişlerdir. Güneydoğuda yer alan yerel Çince ağızlarda bu madde İngilizlerin kulaklarına "ti" (İngilizce Tea) şeklinde gelmiştir. Bu şekilde tanışılan çay ticareti, İngiltere için kısa sürede büyük bir önem kazanmıştır. Aynı dönemde Avrupa'nın Çin ile olan ticari münasebetlerine yeni kısıtlamalar getirilmiştir. 1760 tarihi itibarıyla Qing Hanedanlığı bütün batı deniz ticaretini bir liman ile

⁵ Macao, daha sonra İngilizlerin sömürgesi olan Hong Kong'un karşısında yer almaktadır. Macao, 20. yüzyılın sonlarına kadar Portekiz hükümetinin yönetiminde kalmıştır (Holcombe, 2016: 198).

sınırlandırmıştır (Holcombe, 2016: s. 210).

Denizaşırı ithalat gerçekleştirmek daha ekonomik özelliklere sahip olmuş, özellikle likidite (gümüş) ve bazı hammaddeler (maden cevherleri, baharat, kürk ve sonraları da pamuk) ithal edilen ürünlerin başında gelmiştir. Ticari işlemler devlet kademesi için önemli gelir imkânları yaratmış ve imparator da Guangzhou'daki tacir grupların doğrudan Pekin'e yolladıkları anlaşma komisyonları sayesinde büyük miktarda zenginlik elde etmiştir. Bu bağlamda ticaret hem Çinliler, hem de yabancılar için kârlı bir alışveriş olmuştur. Macartney'in de vurguladığı gibi, ne Çin hükümetlerinin, ne de imparatorun bu ilişkiyi bozmakla kazanacakları bir şey bulunmamaktadır. Ticari işlerde ilk dönemlerde İspanyollar ön plana çıkmış sonraları ise Fransızlar ile Amerikalılar devreye girmiştir. Fakat Portekizliler 16. yüzyılda neredeyse tekelleşmiş bir konum elde etmişlerdir. 18. yüzyılın yıldızı Hollanda olmuş, 19. yüzyıl başlarında ise limanlara girip çıkan gemilerin büyük çoğunluğu artık İngiliz bayrağı taşıyor hale gelmiştir (Keay, 2011: 444-445).

Ticaret, Konfüçyüsçü düşünürler tarafından âlim ve bürokratlar, köylü sınıfı ve dürüst küçük zanaatkarların ardından en alt seviyedeki iş olarak değerlendirilip hor görülmesine rağmen, Qing Hanedanlığı'nın ilk döneminde gelişim sağlamıştır. Bu dönemde yeterince alıcının bulunduğu her yerde pazarlar kurulmuş, bazı köy ve küçük kasabalarda sadece periyodik panayırılar düzenlenmiş, daha büyük yerleşim yerlerinde ise düzenli pazar ağları oluşturulmuştur. Yerel tüccarlara ilaveten, bu pazarlar 16. yüzyılda Ming Hanedanı zamanındaki genişleme döneminde büyüyüp gelişmiş daha sonra Qing Hanedanlığı egemenliğinde fetih savaşlarının bitmesiyle yeniden canlandırılmıştır. Zamanla pazarlar büyük ortak ticari girişimlerden gelen gezici tüccarların da ilgisini çeker hale gelmiştir. Bu girişimlere en fazla öncülük edenlerden ilki, önceleri devletin tekelinde olan tuz ticareti için lisans elde etme karşılığında sınır garnizonlarının ihtiyaçlarını karşılayarak para kazanmaya başlamış olan Kuzey Çin bölgesinden Shanxi tüccarları olmuştur. İkinci grup ise, Jingdezhen porselenleri gibi özel olarak yüksek değerli malların ticaretine yönelmiş Anhui

eyaletinin güneyinden gelen Xin'an ya da Huizhou tüccarları olmuştur (Dillon, 2016: 30-31).

Qing Hanedanlığı'nda dış ekonomik faaliyetlerin genişlemesiyle, Avrupalı ve Amerikalı işadamları ile Çinli tüccarlar arasındaki yatırım ve borç verme (faizli kredi borcu) ilişkileri de gelişmiştir. Faizli krediler bir diğer taraftan Avrupalı ve Amerikalı iş adamlarından, düşük gelirli Çinli tüccarlara verilen bir borç olma görevini de üstlenmeye başlamıştır. Kredili borç alınması süreci, bir süre sonra Çin ve yabancı ülkeler arasındaki ekonomik faaliyetlerde öne çıkan bir sorun olmaya başlamıştır. Borçlu olmanın sebepleri oldukça karışık olmakla birlikte, ana etken Çin ile yabancı ülkeler arasındaki ekonomik alışverişler ölçeği ile bazı tüccarların sermaye yetersizliği arasındaki çelişkilerden kaynaklanmıştır. Avrupalı ve Amerikalı tüccarların Çinli tüccarlara borç vermesi için ilk neden ise tamamen kâr elde etmek üzerine kurgulanmıştır (Huang ve Xia, 1989: 64).

Doğu Hindistan Şirketi, Çin kıyılarına geldiğinde Hint toplumuna kıyasla başka bir toplum yapısıyla karşılaşmıştır. Mançu Sarayı hem daha iyi merkezileşmiş, hem de ticari anlamda daha karmaşık bir durum içerisinde yer almıştır. Hint adaları için önemli bir konumda yer alan dış ticaret, Mançu Hanedanı için pek fazla önem arz etmemiştir. Bu bağlamda dış ticareten elde edilen gümrük gelirleri, Mançu Hanedanı için sadece ek gelirden ibaret olmuştur. Lakin dış ticaret mensupları Pekin hükümetinin geniş kırsal alanından topladığı büyük meblağlarla baş edemeyince bu kez imparatorluk deniz aşırı ticareti askıya alarak limanları dış güçlere kapalı hale getirdi. Bu durum Çin'in kapalı bir ekonomik sürece yönelerek dış dünya ile irtibatının kopmasına neden olmuştur (Yılmaz, 2016: 323).

Kısıtlamalar kapsamında Çin, Avrupa ile oluşacak ticari girişimler için Kanton limanını belirli seviyelerde ticarete açmıştır. Kanton limanındaki faaliyetler sadece Çinli tüccarlarla Avrupalı tüccarların iletişim kurmaları yönünde sınırlandırılmış, halkın ticari faaliyetlere dâhil edilmesine müsaade edilmemiştir (Feyzioğlu, 2017: 90). Çok çeşitli doku, eski hiyerarşininin dört grubu arasındaki düzeni korumuştur. Bu

sistemde en üstte okumuşlar (*çe*); köylüler (*nong*); zanaatkârlar (*kong*) ve tüccarlar (*çang*) yer almıştır. Sürükleyici bir yol oynaya bilecek olan bu son iki sınıf, dikkatli bir yönetim tarafından, tıpkı diğer gruplar gibi hizada tutulmuştur. Zaten bunlar rollerini ancak ekonomik atılımlar esnasında geliştirebilirlerdi, oysa böylesine atılımlar oldukça seyrek gerçekleşmiştir (Braudel, 2017: 229)

İmparator Kangxi'in 60. yılı olan 22 Eylül 1721 tarihinde İngiltere'ye dönmekte olan Emelia Prenses adlı gemiye yüklenen mallar Çin ticari malları hakkında bilgi sahibi olmamıza yardımcı olacak bilgiler barındırmaktadır. Gemide bulunan ürünler ve ağırlık bilgileri ise şöyledir: Ham ipek 200 dan, değeri 30000 gümüş para, ipek dokuma ürünleri 10500 pi, değeri 53700 gümüş para, civa 200 dan, değeri ise 8400 gümüş paradır. Yüklenen çay miktarları: -hepsi en yüksek kalitede çaydır ve çeşidi çok miktarı büyük mahiyettedir- Kongfu çayı 500 dan, her dan 27 gümüş para, Wuyi çayı 2000 dan, her dan 27 gümüş para, Baihao çayı 250 dan, her dan 38 gümüş para, Guapian çayı 250 dan, her dan 35 gümüş para, Songluo çayı 1500 dan, her dan 19 gümüş paradır. Yüklenen çayların toplam değeri 119.750 gümüş paradır. Malların toplam değeri ise, 211.850 gümüş para olarak gerçekleşmiştir. Gemide bulunan ürünler içerisinde ham ipek oranı %14,2, ipek dokuma ürünleri %25,34, çay %56,5 ve maden ürünleri ise % 4 ağırlığa sahiptir (Liao, 2006: s. 133). Gemide bulunan mal miktarlarının ağırlık yüzdelerinden hareketle 18. yüzyıl Çin ticari ürünlerinin büyük oranda çay ham ipek ve ipekli dokumalara bağlı olduğu yorumuna ulaşmak imkânlıdır. Bu bağlamda ticari gelir sağlayan kalemler çay ve ipektir.

Çin'in ticari kapasitesine ışık tutan bir başka değerlendirmeye Tablo 3'den ulaşılabilmektedir Çin'den ithal edilen malların değerlendirildiği Tablo 3'den takip edileceği üzere İngiliz ticari gemilerinin Çin'den ithal ettiği mallar büyük oranda ipekten oluşmaktadır. Bu bağlamda 6 adet ticaret gemisi aracılığıyla gerçekleştirilen toplam ipek ithalatı, ham ipek ve ipekli ürünler olmak üzere malların %44,8'ini oluşturmaktadır. İkinci sırada yer alan çay %24,6, üçüncü sırada yer alan

porselen %14,4, dördüncü sırada yer alan maden ürünlerinin ithalatı ise %9,2 olarak gerçekleştirilmiştir (Liao, 2006: s. 134).

Tablo 3: Doğu Hindistan Şirketi'nin Çin'den Dönüş Yapan Ticari Gemilerinin Yapısı.

Gemi adı	Ham İpek	İpek Ürünleri	Çay	Porselen	Maden Ürünleri	Şeker	Diğer
Kennett		63%	11%	3%	18%		5%
Emelia	14%	25%	57%		4%		
Walpole	8%	17%	34%		24%	13%	4%
Maxfield	19%	47%	21%				13%
Aisaikesi	31%			69%			
Ortalama	14.4%	30.4%	24.6%	14.4%	9.2%	2.6%	4.4%

Kaynak: (Liao, 2006: 134)

Çin'de 19. yüzyıldan itibaren çay ve afyon gıda dışındaki en önemli ürünler haline gelmiş, ticari kapasiteleri oldukça artmıştır (Braudel, 2017: 229)

Tablo 4: Beş Tarımsal Ürünün Değer Tahminleri, Yin liang=31,25 gr.

	Birim	1840 Öncesi		1894		1894'ün 1840'a Göre Artışı	
		Mal Değeri	Yurt İçi Satış	Mal Değeri	Yurt İçi Satış	Mal Değeri	Yurt İçi Satış
Çay	10 bin yin liang	2184.01	1414.06	4784.64	1467.01	2600.63	52.95
İpek Böceği Kozası	10 bin yin liang	—	—	1145.03	1145.03	1145.03	1145.03
Pamuk	10 bin yinliang	1146.79	1414.79	2437.26	1701.13	1290.47	554.34
Haşhaş	10 bin yin liang	—	—	8450.00	8450.00	8450.00	8450.00
Ara Toplam	10 bin yinliang	3330.80	256.85	16816.93	12772.17	13486.13	10202.32
Zarar gümüş	10 bin yin liang	3710.51	2852.79	18734.06	14228.20	15023.55	11365.38
Gıda	10 bin yin liang	15533.30	15533.30	37250.00	37054.20	21716.70	21520.90
Toplam	10 bin yin liang	19243.81	18386.09	55984.06	51282.40	36740.25	32886.28

Kaynak: (Zhong, 2016: 121).

Tablo 4’de listelenen çay ve diğer ürünler sadece iç pazar payları olup, bu durum çay ihracatı ve ithal afyonun payı ile birleştirildiğinde miktar daha da etkileyici olmaktadır. Örneğin, 1894 yılında çayın ihracat hacmi 1.939 milyon dan ve değeri 33.1763 milyon gümüş para olup toplam iç satışların 2.26 katı değerine ulaşmıştır. 1894’te afyon ithalatı 65000 dan, değeri ise 34,29 milyon gümüş paradır. Bu dönem ile afyon ithalatı, ihraç edilen çayın toplam değerini geçmiştir. 1840’ta ithal edilen miktar, toplam afyon üretiminin 3 katı değerine ulaşmıştır. 19. yüzyıl için dış ticareti temsil eden önemli mallar çay ve ipektir. Bu mallar Çin’in sosyo-ekonomik yapısı üzerinde önemli derecede etkide bulunmuştur (Zhong, 2016: 121).

Qing Hanedanlığı’nda ticaret iyi gelişmiş ve on büyük gruba bölünmüş bir durumda yer almıştır. Bu gruplar arasında öne çıkan Shanxi ve Huizhou tüccarları Çin’in finans sektörüne hükmetmiştir. Bu dönemde Fujian tüccarlar ve Guang dong tüccarlar deniz dış ticaretini ele geçirmişlerdir (Dong, 2008: s. 37). Qing Hanedanlığı, Tayvan’ı ele geçirinceye dek deniz ticaretine yasaklama getirmiştir. Tayvan ele geçirdikten sonra ise deniz ticaretine az oranda müsaade edilmiş, para birimi olarak da bakır ve gümüş çift para sistemi kabul edilmiştir. Kangxi'nin son döneminde, çiftçilerin gelişiminin önlenmesi amacıyla madenler yasaklanmış, sanayi ve ticaretin gelişimine ise belli ölçülerde müsaade edilmiştir (Yang, 2005: s.107). Çin ticaretinin ele alınan dönem için gerçekleşen detaylı değerlendirmeleri 2.ve 3. bölümde ele alınmıştır.

1.2.5. Nüfus

İktidarın Ming Hanedanlığı’ndan Qing Hanedanlığı’na geçtiği süreçte yaşanan köylü isyanları ve fetihlerin yanı sıra 1630’lar ve 1640’larda çok yaygın olan salgın hastalıklar nedeniyle Çin nüfusunda ciddi oranda bir düşüş yaşanmıştır. Nüfus artışlarının yaşandığı dönem ise 18. yüzyıl ile başlamıştır. Mançu yönetimi imparatorluğa istikrar getirince nüfus yükselmeye başlamış ve nüfus 18. yüzyıl

boyunca iki katına çıkmıştır. Öyle ki 1700’de yaklaşık 50 milyon olan nüfus, yüzyılın sonunda yaklaşık olarak 300 milyona ulaşmıştır. Bu büyük artışın sebebi tam olarak bilinmemekle birlikte genel kabul gören görüş, doğumlardaki artıştan ziyade ölüm oranlarındaki azalışlara işaret etmektedir. Bu artışın diğer nedenlerinin sosyal çalışmaların azalması ve gıda üretimindeki artış olduğu düşünülmektedir (Dillon, 2016: 29). Qing Hanedanı’nın nüfusu 18. yüzyılın sonuna kadar 300 milyonu geçmiş, hanedanlığın son dönemlerinde ise 400 milyonu aşmıştır (Zheng, 2011: 108).

Qing Hanedanlığı oldukça geniş ve çok milletli bir fetih imparatorluğu olma özelliğini taşımış, hanedanlık, 18. yüzyıldan itibaren dünyanın toplam nüfusunun %40’ını yönetmiştir. Hanedanlık içerisinde kullanılan resmi dillerin sayısı üç tanedir. Bu diller Mançu dili, Çince ve Moğolcadır. Tibetçe de gözle görülür bir öneme sahip olan bir diğer dil olmuştur. 17. yüzyıl boyunca Mançu dili Yüce Divan toplantılarında genelde kullanılmıştır. Sancak Halkı imparatorluğun toplam nüfusunun %1’i kadarını teşkil ettiği için kendi dillerinin salahiyetini korumaları oldukça zor olmuştur. Kullanılan diller arasında Çin dili yaygınlaşmaya en yaygın olan dil konumunda yer almıştır. Günümüzde ise Mançu dili neredeyse yok derecede az kullanılır hale gelmiştir (Holcombe, 2016: 208).

1.2.6. Askeri Özellikler

Qing Hanedanlığı’nın ilk dönemlerinde Qing Ordusu çoğunlukla Sekiz Bayrak ve Yeşil Kamp’a bölünmüştür. Sekiz Bayrak Sistemi, İmparator Nurhaci’nin Jurchen’lardan kabul edilen askerleri ve sivillerden oluşturulan bir sistemdir. Sekiz Bayraklar, Mançurya’nın Sekiz Bayrakları, Moğollar’ın Sekiz Bayrakları ve Çinlilerin Sekiz Bayrakları’na ayrılmıştır. Bayrak dikmek merkezi hükümet tarafından yönetilmiş, yerel denetçilerin bu konuda talep hakkı bulunmamıştır (Zuo, 1991: 370). Sekiz Ordu Bayrağı örneği için **bknz. Ek 7.**

İmparator Shunzhi'nin hükümdarlığının yedinci yılında (1650), Sekiz Bayrak Sistemi yeniden biçimlendirmiştir. Zheng Huang, Xiang Huang ve Zheng Bai, üç bayraklı sistemin kurulması ve Sekiz Bayraklı Sistemin “Üst Üç Bayrak” ve “Alt Beş Bayrak” olacak şekilde kabul edilmesini sağlamışlardır. Böylece Sekiz Bayraklar'ın farklı kişiler tarafından yönetildiği önceki durum değiştirilmiş ve Üst Üç Bayrak güçlendirilerek Mançurya Konferansı'nın gücü zayıflatılmıştır (Zheng, 2011: 197).

Qing ordusunun büyüklüğü incelenirse ordunun ana unsurları Sekiz Bayraklı Ordu ve Yeşil Kamp'tan oluşmaktadır. Sekiz Bayrak'ta yaklaşık 200.000 askerin olduğu düşünülmele birlikte, Yeşil Kamp askerlerinin sayısı konusunda bilgi bulunmamaktadır. İmparator Shunzhi döneminde 660.000 asker olduğu, Afyon Savaşı'ndan önce de 600.000'den fazla asker bulunduğu düşünülmektedir. Toplam asker sayısının ise köy koruyucularının sayıları hariç tutulmakla birlikte toplam 800.000'den fazla kişi olduğu düşünülmektedir. Buradan hareketle Qing ordusu bu dönemde dünyanın en fazla sayıda askerine sahip olan ordusu konumunda yer almaktadır (Chen, 2016: 62). Qing Hanedanlığı'nın çöküşünün öncesinde ise ordunun sayısının 1 milyon kadar olduğu iddia ediliyordu. Ancak ordu içerisinde sadece 600.000 kadar savaşçı vardı. İlave olarak bu savaşçıların sadece 175.000 kadarı modern düzenli askeri birliklerden oluşuyordu (Fei, 1985: 379).

Bir diğer ordu birliği olan Yeşil Ordu çoğunlukla Ming Hanedanı birliklerinin ve illerin birlikleri tarafından yeniden örgütlenen ekiplerden oluşmaktadır. Yeşil Ordu askerleri yeşil bayrak kullanmışlar ve Yeşil Bayraklar ya da Yeşil Birlikler olarak adlandırılmışlardır. Yeşil Ordu, atlılar, piyadeler ve deniz bölümlerinden oluşturulmuştur (Bo, 2012: 299). Qing Hanedanlığı'nın orta döneminden sonra, Han toprak sahipleri için kendi kendini yöneten bir eğitim uygulaması oluşturulmuştur. Li Hongzhang'ın Huai Ordusu ve Zuo Zongxi'nin Chu Ordusu tarafından düzenlenen bu yapılanma, silahlı kuvvetleri eğitmek ve savunma gücünü arttırmak için toprak ağaları tarafından yeniden örgütlenmiştir. İmparator Guangxu'nun orta döneminden itibaren ve Çin-Japon Savaşı'nın yenilgisinin ardından savunma ve

eğitim birlikleri kck devriyelere dönüştürülmeye başlanmıştır. Bu dönemden itibaren Yuan Shikai'nin kurduğu yeni ordu, ana savunma gücü olmuştur (Guo, 1980: 104).

Bu dönemde Yuan Shikai Kuzey Çin'de yeni bir ordu (Kuzey Ordusu) kurmuş, Zhang Zhidong ise güneyde kendi kendini gclendiren bir ordu oluşturmuştur (Fei, 1985: 201). Askeri açıdan bir diğer önemli nokta ise, Yeni Ordu'da yer alan askerlerin bir bölümünün Qing hkmetine sadık olmamaları ve bazı askerlerin devrimci orduyu gizlice desteklemeleridir (Fei, 1985: 379).

Donanma birlikleri ise 1651'de Shunzhi yönetiminin imparatoru, nehirlerin kıyıları boyunca Ming Hanedanlığı'nın sistemini izlemesi ve bir donanma bölümü kurması ile oluşturulmuştur. Bu, ing Hanedanlığı'ndaki donanmanın başlangıcı olarak kabul edilmektedir. İ savunma, esas olarak Chang Jiang Nehri'nden oluşmuştur ve her kıyıda bir deniz birimi bulundurulmuştur (Fei, 1985: 534). Batılılaşma hareketi sırasında, Qing Hanedanlığı sadece bir donanma inşa etme eylemine sahip olmuştur. Geminin kendi kendini kontrol edebilme kabiliyetini inşa etmek için Qing hükümeti, 1866'da Mawei, Fuzhou'da başbakanın nakliye işleri bürosunu kurmuş ve Nakliye Bakanı olarak Shen Yu'yu atamıştır. Aynı yıl Li Hongzhang, Jiangnan retim Bürosu'ndan bir savaş gemisi inşa etmesini istemiştir. 1868 yılının Ağustos ayında, Çin yapımı ilk savaş gemisi "Ji Ji" kullanılmaya başlanmıştır. Savaş gemisinin kullanımı sonrası Çin-Fransız Savaşı ve Çin-Japon Savaşı'nda, Nanyang Filosu ve Kuzey Filosu yok edilmiştir. Bu gelişme aynı zamanda kendini geliştirme hareketinin başarısızlığına da işaret etmektedir (Wen, 2004: 104).

1.2.7. Qing Hanedanlığı'nın Son Dönemi

Batılı misyonerler Çin kültürünün Avrupalılarca tanınmasını sağlamışlar ve bu gelişme 18. yüzyılda Çin tarzı bir yükselişi tetiklemiştir (Bo, 2010: s. 167). Bu dönem itibariyle Avrupalılar Çin kültürünü, düşüncesini ve sanatını takip etmeye başlamışlardır. 18. yüzyılın sonunda Qing Hanedanlığı'nın refah dönemi yavaş yavaş

sona ermeye başlamıştır (Huang, 1986: 167). Qing Hanedanlığı İmparator Qianlong'un son yıllarından itibaren zayıflamaya başlamış, politika günden güne zayıflamıştır (Bo, 2010: 175). Bu dönem itibariyle nüfusun hızla artması ve kırsal alandaki ciddi birleşmeler, birçok çiftçinin arazilerini kaybetmesine neden olmuştur. Ek olarak yetkililerin yolsuzlukları İmparator Qianlong'un son döneminden İmparator Jiaqing dönemlerine kadar halk isyanları meydana gelmesine sebep olmuştur. Hükümet yetkilileri arasında isyancı gruplarla birleşip suç işlemek, düzgün çalışanları kendi aralarından dışlamak ve rüşvet popüler hale gelmiştir. Bu süreçte mali olarak da çöküntüler başlamış ve hazine giderek azalmıştır. Sınıf çelişkilerinin yoğunlaştığı bu dönemde halk isyanları her tarafta çoğalmaya başlamıştır (Lu, 2002: 61-62).

Qing Hanedanı'nı sıkıntıya sokan etkenlerden bir diğeri demografik nedenlerden ileri gelmiştir. 1700'lerin sonu ile 1800'lerin ortaları arasında Çin nüfusu aşırı artmış, nüfus bu dönemde en az iki katına çıkmıştır. Bazı kaynaklara göre ise bu artış üç ya da dört kat olarak gerçekleşmiştir. Nüfus artışının en önemli sonucu doyurulması gereken insan sayısının artması olmuştur. Bu süreç, devlet harcamalarının daha fazla artması ve hazineye daha fazla yük binmesine sebebiyet vermiştir. Ancak yaşanan nüfus artışlarına nazaran memur sayıları aynı düzeyde bırakılmıştır. Davalara bakan, vergi toplayan, ambar kayıtlarını tutan bürokratlar yeni durum sonrasında hiç olmadığı kadar fazla sayıda insandan sorumlu hale gelmişlerdir (Wasserstrom, 2010: 56). Diğer taraftan siyasetin yozlaşması nedeniyle, gümrükler ciddi şekilde kaçakçılığa uğramıştır (Zheng, 2011: 163).

Karışıklıkları bastırmak ve birtakım önlemler almak amacıyla 1839'da İmparator Daoguang afyon sorununun çözümü için Lin Zexu'yu Guangzhou Ticaret Merkezi'ne gönderip afyon yasağını ilan etmiştir. Ancak bu gelişme daha kötü süreçlerin yaşanmasına ortam hazırlamıştır. Hükümetin afyonun yaygınlaşması karşısında almış olduğu önlemler ve yasaklamalar İngiltere tarafından hoş karşılanmamış ve Qing Hanedanlığı pazarının açılması için 1840 yılında Afyon

Savaşı başlatılmıştır. Qing Hanedanlığı savaş neticesinde yenilgiye uğratılmış ve barış istemek zorunda kalmıştır (Zheng, 2011: 163). Siyasi koşulları bildiren ayrıntılı bilgiler 2. bölümde değerlendirilmiştir.

Qing hanedanlığı Avrupalı güçlere karşı 1840 ile 1860'da iki savaşla uğraşırken bir de aynı dönemde çeşitli halk isyanları ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Bu isyanlardan bazıları aşırı derecede yıkıcı etkilere sebep olmuştur. İsyen hareketleri içinde önde geleni Hristiyan Taiping İsyani'dır (1850-1864). Bu isyanın kaynağı Çin'in güneydoğu sahilindeki yabancıların faaliyetleri ile ilişkili olmuştur. Guangzhou bölgesi ilk Afyon Savaşı'nın (1840-1842) çatışmalarından etkilenmiştir. Bu dönemde isyanlar ve başka sebeplerle bölgesel ekonomik bölünmeler, sıkıntılar ve haydutluk faaliyetleri başlamıştır. Haydutluk faaliyetlerinin başlaması yerel savunma birliklerinin de oluşmasına sebep olmuştur. Bu birlikler daha sonra azınlıklarla çatışmalarda bölgesel çoğunluğu temsil etmiştir (Holcombe, 2016: 237-238).

Gelinen noktada Qing hükümeti 1842'de İngilizlerle "Nanjing Antlaşması" olarak adlandırılan ve eşit hükümler içermeyen bir antlaşma imzalamak zorunda kalmıştır. Antlaşma aynı zamanda Çin'in modern tarihinin de başlangıcı olmuştur. 1856'da Birleşik Krallık, Yalo Olayı bahanesi ve Fransa'nın birtakım siyasi bahaneleriyle İkinci Afyon Savaşı'nı başlatmıştır. 1860'da İngiliz ve Fransız kuvvetleri Qing hükümetini Tianjin Antlaşması ve Pekin Antlaşmalarını imzalamaya zorlamışlardır. Bunu fırsat bilen Ruslar, kuzey Çin'de harekete geçmişlerdir. İmzalanan bir dizi eşitsiz anlaşma sonucu Çin çok fazla toprak, egemenlik ve zenginlik kaybetmiş, yarı-sömürge ve yarı feodal yapılanma büyük ölçüde derinleşmiştir (Wu, 2002: 64). Qing Hanedanlığı'nın son dönemi (1840-1911) Çin'in modern tarihinin başlangıcı ve modern Çin'deki yarı sömürge ve yarı feodal toplumun oluşum dönemidir. Afyon Savaşı, modern bir Çin'e yol açmış ve Batılı güçler Çin hükümetini Çin'in çıkarlarını kazanmak için eşit olmayan antlaşmalar imzalamaya zorlamışlardır (Wu, 2002: 68).

Qing Hanedanlığı'nın sekiz uluslu koalisyon güçlerinin saldırısının ardından, ülkenin ulusal gücü zayıflamıştır. Entelektüeller Çin'i kurtarmanın yollarını aramışlar ancak başarı elde edememişleridir. Bu süreçte anayasacılar ve devrimci gruplar reform konusunda ayrı fikirler savunmuşlar ve bir birlerinin reformlarına itiraz etmişlerdir. Bu süreçte anayasacılar üstünlüğü ele geçirmişler ve Qing mahkemesi anayasanın uygulanmasına söz vermiştir (Brown, 2014: 75).

1900 yılında, Sekiz devletin Müttefik Kuvvetleri Pekin'i işgal etmiştir. Pekin koalisyon güçleri tarafından ele geçirildi ve talan edilip dağıtıldı. 1901 yılında Qing Hanedanlığı 11 ülkeyle "Xin Chou" Antlaşması'nı imzaladı. Antlaşma sonrası Qing mahkemesi tazminat ödemiş, kiraya verilecek yer ve etki alanları belirlenmiştir (Shi, 2005: 75). 1 Ocak 1912'de ise Çin Cumhuriyeti Nanjing'deki kuruluşunu açıklamıştır. Sun Yat-sen, Nanjing'e geçici başkan olarak atanmış, 12 Şubat'ta, Yuan Shikai, İmparator Xuandi'yi tahttan vazgeçme mektubu yazarak ilan etmeye zorlamıştır. İmparator Xuandi, Yuan Shikai hükümetine iktidarı teslim etmiştir (Shi, 2005: 76). Böylece Qing Hanedanlığı 296 yıl süren saltanat sonrasında yıkılmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

AFYON SAVAŞLARINA GİDEN SÜREÇ VE ÇİN'İN SÖMÜRGELEŞTİRİLMESİ

2.1. AFYONUN ÇİN'E GETİRİLMESİ SÜRECİ

Afyon, muhtemelen M.Ö. 1. yüzyıl dolaylarında bitkilerle tedavi üzerinde uzmanlaşmış Tibetli rahiplerden edinilen bilgilerden hareketle Çin'e getirilmiştir. Tibetlilerin ise afyonu Hindistan ve İran'dan gelen tüccarlardan öğrendikleri düşünülmektedir. Afyonun anavatanının Anadolu olduğu da bir diğer iddiadır. Çin'de afyon yetiştiriciliği süreci ise Çin'in batısında yer alan Yunnan bölgesinde, M.Ö. 1. yüzyıl dolaylarında başlamıştır. İlk zamanlar şifa arayanların umudu niteliğinde olan afyonun, 10. yüzyılda şifadan daha fazla şey sağladığından haberdar olduğu, Çinli şair Su Dongpo'nun şiirlerinden anlaşılmaktadır. Söz konusu şiirlerinde şair, afyonun ishali önlemesinin yanı sıra hayal görülmesine sebep olduğundan bahsetmektedir. Yine Çin kaynaklarında afyon kapsüllerinin çizimlerine ilk kez 15. yüzyılın sonlarında yer verildiği görülmektedir (Okur, 2010: 252-253).

18. yüzyılın son çeyreğinde afyon Çin'de müsrif, zayıf nitelikli aristokratlar, bürokratlar, toprak sahipleri ve zengin tüccarlar arasında satılan ve çok kârlı bir mal olma konumuna ulaşmıştır. Bu süreçte afyon ticareti, dış ticaret dengelerini İngiltere avantajına değiştirmek amacıyla kullanılmaya başlanmıştır (İlmen, 2017: s. 9). Afyon Savaşlarından önce Çin ve İngiltere afyon kaçakçılığı ve kaçakçılıkla mücadele arasında şiddetli bir çarpışma dönemi geçirmiştir. Afyon kaçakçılığı normal bir ticaret olmamasının yanında, ahlaki faktörler de içermiş ve ulusal saygınlığın alt çizgisine dokunan bir mahiyette yer almıştır (Chen, 2016: 62). İngiliz tüccarların 18. yüzyılın ikinci yarısı itibari ile keşfettikleri afyonun ithalat düzeyleri 19. yüzyıl boyunca dramatik şekilde artış göstermiştir. 1816 yılında 3.210 adet olan afyon

sandığı ihracat düzeyi, 1831'de 16.500 sandığa, 1838'de ise 40.000 sandık seviyesine ulaşmıştır (Aktaran: Gökten, 2013: 12).

2.2. AFYON SAVAŞI'NIN NEDENLERİ

2.2.1. Çin'in Pazar Olarak Açılması Talebi

Afyon Savaşı'ndan önce, Qing Hanedanlığı'nın dış ekonomik faaliyetlerinin yeni bir yapısı ve önemi vardı. Bununla birlikte, yeni toplumsal üretkenlik iç ve dış iletişimin gelişme seviyesinde Çin ve Batı devletleri arasında önemli bir fark bulunuyordu. Bu nedenle, Çin ve Batı'nın dış dünya ile ilişki düzeni ve özellikleri açıkça farklılıklar arz etmiştir. Batılı ülkelerin dış dünya ile aktif olarak nitelendirilebilecek bir etkileşim içinde oldukları düşünülürse, Qing Hanedanlığı tarafından kurulan etkileşimlerin pasif olarak nitelendirilebilecek bir seviyede olduğu söylenebilir (Huang ve Xia, 1989: 65).

Batılı güçler ticari kapasitelerini arttırmak amacıyla sanayi üretimlerinin pazarını sürekli olarak büyütme talebinde bulunmuşlardır. Ana amaçları ise sanayi üretimlerine yeni pazarlar aramak üzerine kurgulanmıştır. Ancak Batı üretimi mallar Çin pazarlarında beklenen ilgiyi görmemiştir. Batılı güçler ürünlerinin sınırlı satışlarını Çin hükümetinin dışa kapalı olarak yürüttüğü ticaret politikası ile ilişkilendirmişlerdir. Afyon Savaşı gerçekleşmeden önce sadece Kanton limanı dış ticaret için kullanılan tek liman olma özelliğinde yer almıştır. Özel izne tabi olan bazı yerli tüccarlar tüm ithalat-ihracat işlerini bu limandan gerçekleştirmişlerdir. Sanayi fazlası üretimlerini pazarlama gayesinde olan İngiltere, daha çok ürünü Çin pazarlarına sokmak ve Çin ticaretine hâkim olmak amaçları ile Çin'in daha fazla liman açması ve serbest ticarete izin vermesi için yeni yollar bulma arayışına girmiştir (İlmen, 2017: 7-8).

18. yüzyılın ikinci yarısında, dünyanın ilk kapitalist gücünde el işçiliği yavaş yavaş makine üretimine geçmiştir. 19. yüzyılın başlangıcında ise kapitalist üretim daha da hızlanmıştır. 1825 yılında kapitalizm tarihindeki fazla üretimin ilk krizi

İngiltere’de gerçekleşmiştir. İngiliz burjuva sınıfı, meta fazlası için daha büyük pazarlar aramayı krizden çıkmak ve kârlarını arttırmak için zorunlu görmüştür. Hindistan sömürgeleri üzerinde denetimini güçlendiren İngiltere, büyük bir ülke, büyük bir nüfus ve zengin kaynakları olan bir pazar olarak görülmesi sebebi ile Çin’i yeni bir pazar olarak seçmiştir. Aynı dönemde Çin ekonomisinde gerçekleştirilen üretim ise çoğunlukla bireysel çiftçilik ve el yapımı ürünlerden oluşmuştur. Köy üretiminin temelini aile oluşturmaktadır. Aile üretim biçimi olarak erkekler tarlaları sürmüşler, kadınlar kumaş dokuma işleri ile ilgilenmişlerdir. Köylülerin giyim eşyaları ise büyük oranda ev üretimlerine dayanmıştır. Köyde yaşayan halkın gelir düzeyleri, özel ihtiyaçları veya yabancı üretim ürünleri satın alacak düzeylerde değildir. Sınırlı gelirlerine nazaran oldukça yüksek tutarda yer alan toprak kirasını ve çeşitli vergileri ödemek için ürettikleri ürünleri belirli zamanlarda sattıkları bilinmektedir. İngilizlerin yeni bir pazar açma niyetlerine nazaran halkın alım gücündeki düşüklükler ve üretimin daha ziyade aile içinde kalması nedeni ile İngiliz malları Çin pazarları için uygun nitelik arz etmemiştir (İlmen, 2017: s. 6-7). Bu sebeple İngiltere ve Çin arasında gerçekleştirilecek ticaretin yönünün başka bir ürüne doğru yönlendirilmesi elzem hale gelmiştir.

2.2.2. Afyon Ticareti

Batılı tacirler, Çin çayı, ipeği, porseleni ve vernikli eşyaları karşılığında birçok farklı ürün satmasına rağmen nadiren bu takası karşılayabilecek ürünler satabilmiştir. Zarar yahut ticaret dengesizliği, ödemelerin para ile -Çin için gümüş demektir- yapılmasına sebep olmuştur. Hesaplamalara göre, 1805 ile 1825 yılları arasında yaklaşık altmış iki milyon dolar Birleşik Devletler’den Çin’e aktarılmıştır. Batılı tacirler bu durum karşısında Çin’e başarılı bir şekilde pazarlayabilecekleri bir ürün arayışına başlamışlar ve 1800’lü yıllarda afyon, Çin ticareti için seçilen ürün olmuştur (Holcombe, 2016: s. 234).

Kalabalık nüfusuyla Çin, batılı tüccarların iştahını kabartan bir pazar olma özelliğinde yer almıştır.⁶ Bu dönemde İngiliz tüccarları Çin'den her yıl ortalama 4 milyon gümüş değerinde çay satın almışlar ancak karşılığında Çin'de satabilecekleri bir ürün bulamamışlardır. Bu durumda ticaret açıklarının oluşmasına sebebiyet vermiştir. İngiltere'nin Çin'e olan ticaret açığını kapatabilmesi amacıyla 1786-1829 yılları arasında İngiliz tüccarlar tekstil ürünlerini satmak için sekiz defa Çin kıyılarına gelmişler fakat İngiliz dokumaları Çin'de ilgi görmemiştir. Talep azlığının bir göstergesi olması açısından 1790 yılında Kanton'a getirilen İngiliz malı elbiselerden ancak 100 parçasının satılabildiği bilinmektedir (Kırilen, 2015: 58).

İngiliz mallarına yeterli talebin olmaması Çin'i İngiltere karşısında alacaklı konuma getirmiştir. 18. yüzyılın sonunda Doğu Hindistan Şirketi, İngiliz hükümetinden almış olduğu fermanla Hindistan ve Çin'le gerçekleştirilen ticarete tekel konumunu almıştır. Şirket Çin'den her yıl ortalama 4 milyon gümüş taellik çay satın alımı gerçekleştirmiştir. Fakat bu durum İngilizler tarafından Çin'e ihraç edilen yünlü kumaşlar, metal ürünler ve pamuk değerinin dengesinin bozulmasına sebep olmuştur. 1781'den 1793'e kadar İngiltere'den Çin'e ithal edilen yünlü kumaş, pamuk kumaş, pamuk ipliği ve metal ürünlerin değeri 16.870.000 gümüş dolardır. Bu tutar Çin'den İngiltere'ye ihraç edilen çay tutarının ancak altıda birine eşittir. Avrupa ve Amerika'daki tüccarlar çay ve ipeği alabilmek amacıyla gümüş olarak büyük paralar ödemiştir. 19. yüzyılın başında Kanton limanı üzerinden her yıl 1-4 milyon tael gümüş Çin'e akmıştır. Bir başka bilgiye göre ise, Kwangung vilayetine ticaret için gelen yabancı gemilerin maldan ziyade gümüş dolar getirdiği bilinmektedir (İlmen, 2017: s. 8).

1821 yılında Qing hükümeti ciddi önleme tedbirleri aldığından, afyon tüccarları karşı tedbir olarak gemilerini Whompoa'dan Pearl ırmağı ağzındaki Lingting adası yakınında bulunan açık denize taşımışlardır (İlmen, 2017: 13). Çoğu Çin limanının yabancı gemilere kapalı olması politikası, Çin'i sonsuz bir müşteri ve

⁶ “Her Çinli bir parmak daha uzun entari giyse Manchester dokuma atölyeleri 100 yıl durmadan çalışır!” ifadesi bu süreçte ortaya çıkmıştır (Kırilen, 2015: 58).

mürit kaynağı olarak gören Batılılar arasında bir hoşnutsuzluk kaynağı olarak yer almıştır. Çin'in kendi halkının gereksinmelerini üretebilen, kendine yeterli bir imparatorluk olduğu ve Batılıların Çin halkına sunabilecek hiçbir değerli ürünü bulunmadığı yönündeki Qing söylemine Batılılar inanmıyorlardı (Wasserstrom, 2015: 54). Afyon üzerine yaşanan çatışmalar bu savaşların önemli bir bölümünü oluştursa da İngiltere'nin ticari imparatorluğunu geliştirmek amacıyla gerçekleştirmiş olduğu baskı ve Çin'in direnişi, asıl hızlandırıcı etkenler olmuştur. Bu bağlamda savaşların ardında yatan gerçek sebep afyon değildir. Ancak afyon, sömürü sistemi kurabilmek için hazır bir sebep olarak kullanılmıştır (Dillon, 2016: 55).

2.3. AFYON SAVAŞI ÖNCESİ DIŞ TİCARET

Qing Hanedanlığı döneminde refahın artırılması devletin görevleri arasında sayılmış, Konfüçyüsçü anlayışın ticari yaklaşımlara olan olumsuz bakışına nazaran ticaret desteklenmiştir. İç istikrarın sağlandığı refah döneminde ihracat gelirlerinde de önemli gelişmeler olmuş, bu süreçte hanedanlığın ekonomisi gelişerek gümüş stokları arttırılmıştır. 1830'lu yılların başında Avrupa ticaret gemileri imparatorluğun kıyılarında 400 yılı aşkın süredir ticaret yapar durumdaydılar. Bu süreçte Kanton limanı önemli bir ticari merkez haline gelmiştir (Keay, 2011: 440-444).

Tablo 5: Kanton Limanı İthalatı (Gümüş Dolar Cinsinden).

Yıl	Yünlü Mallar	Maden	Kürk	Pamuk	Afyon	Muhtelif Mallar	Toplam
1817	3.127.475	577.375	250.000	8.184.150	4.180.100	2.374.340	18.693.440
1821	3.276.692	464.201	478.824	5.052.859	9.430.450	2.726.992	21.430.018
1825	3.921.528	773.371	386.072	6.231.542	9.782.500	2.174.047	23.269.060
1830	2.910.287	871.394	85.121	5.667.737	14.960.695	2.319.426	26.814.660

Kaynak: (Aktaran: Gökten, 2012: 64).

Tablo 5'de Çin'in bu dönemde ticari ağırlık merkezi olan Kanton limanında 1817-30 döneminde gerçekleştirilen ithalat miktarları belirtilmiştir. Tablodaki mal grupları incelendiğinde ithal edilen malların yünlü mal, maden, kürk, pamuk, afyon

ve muhtelif mallardan oluştuğu görülmektedir. Mal grupları arasında ithalat oranı istikrarlı biçimde artan tek mal afyon olmuştur. Toplam ithalat oranları da yıllar bazında sürekli olarak artış sağlamıştır. Toplam ithalat içerisinde afyon ithalat miktarının ağırlığı 1817’de %22, 1825’de %42, 1830’da ise yaklaşık %56 oranında pay sahibi konumdadır (Gökten, 2012: 64).

2.3.1. Çay Ticaretinin Boyutları

İngilizlerin ticari sebepler ile Kanton limanına gelme tarihleri 1691’de gerçekleşmiştir. 1699 yılında ticari kapasite giderek gelişmiş gemiler her yıl Kanton limanına uğrar hale gelmişlerdir. Bir süre sonra Doğu Hindistan Şirketi beklenmedik bir servetin kaynağı olan çay ticaretine başlamıştır. Şirketin Kanton’dan gerçekleştirmiş olduğu ticari kapasite şirket portföyünün en kazançlı ve en önemli kalemi haline gelmiştir. Bu süreçte Çin’den ithal edilen çay, talebi çok bol olan keyif verici bir ürün haline gelmiştir. Şirketin Çin’den ithal ederek Londra’da gerçekleştirdiği çay satışları 1720’de 200.000 sterlin, 1730’da ise 5 kat artışla 1 milyon sterline ulaşmıştır. 1760’da 3 milyonun biraz altında seyreden satışlar 1770’de 9 milyon sterline yükselmiştir. Çaya olan talep nedeni ile ticari kapasite 18. yüzyıl boyunca Çin’in lehine olacak biçimde gelişim sağlamıştır. Çay talebi 19. yüzyılda da durmadan yükselmiş ve ticaret ikiye katlanarak devam etmiştir⁷ (Keay, 2011: 445-446).

Batılı tacirler için adeta bir mıknatıs görevi üstlenen Çin ticareti, Doğu Hindistan Şirketi adıyla ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır. Aslında Doğu Hindistan Şirketi adı altında birkaç şirket daha faaliyet gerçekleştirmiştir. Bu şirketler arasında en bilinenler ise, kraliyet imtiyaz namesini 1602’de elde eden Hollandalı *Verenigde Oost Indische Compagnie* ve 1604’te kurulan Fransız *Compagnie de Chine* olarak yer almıştır. Ancak Çin’in Batı ticaretine açılmasında en önemli rolü oynayan İngiliz Doğu Hindistan Şirketi, Muteber Doğu Hindistan Şirketi ya da daha bilindik adıyla

⁷ Bu dönemde çay ithalatını sınırlandırmak için İngiltere tarafından uygulanan vergilerin %100 seviyesini aşması çay talebini azaltmaya yetmemiştir (Keay, 2011: 445).

“John Şirketi” olarak bilinmektedir. Doğu Hindistan Şirketi adından bahsedildiğinde genellikle kastedilen bu İngiliz şirkettir (Dillon, 2016: s. 44).

Tablo 6: Doğu Hindistan Şirketi’nin Çin’den İngiltere’ye İhraç Ettiği İpek ve Çay Değerleri (1760-1833). Birim: Liang(兩) 31.25gr.

Yıl	Çay İhracat Değeri	İhracat Değeri Yüzde (%)	İpek İhracat Değeri	İhracat Değeri Yüzde (%)
1760-1764	806,242	91.9	3,749	0.4
1765-1769	1,179,854	73.7	334,542	20.9
1770-1774	963,287	68.1	358,242	25.3
1775-1779	666,039	55.1	455,376	37.7
1780-1784	1,103,059	69.2	376,964	23.1
1785-1789	3,659,266	82.5	519,587	11.7
1790-1794	3,575,409	88.8	247,460	6.8
1795-1799	3,868,126	90.4	162,739	3.8
1817-1819	4,464,500	86.9	183,915	3.6
1820-1824	5,707,908	89.6	194,779	3.1
1825-1829	5,940,541	94.1	n.a	n.a
1830-1833	5,617,127	93.9	n.a	n.a

Kaynak: (Lin, 2016: 55).

Tablo 6’da Doğu Hindistan Şirketi’nin 1760-1833 döneminde Çin’den İngiltere’ye ihraç etmiş olduğu ipek ve çay ürünlerine ait ihracat rakamları gösterilmektedir. Çay ihracat düzeylerinin 1780 tarihinden itibaren istikrarlı bir artış sağladığı ve ihracat düzeyinin 1820-24 döneminde yaklaşık %90 oranında çay ürününden meydana geldiği görülmektedir. İpek ihracat değerlerinin ise önce bir miktar arttığı sonrasında ise yerini azalarak çaya bıraktığı görülmektedir. Çay ticareti bir süre içerisinde İngiltere hükümeti ve Doğu ile ticaret gerçekleştiren İngiliz girişimcileri için çok karlı bir alışveriş haline gelmiştir. İthal olarak gelen çaydan alınan vergi düzeyleri bu dönemde İngiliz hükümeti için önemli bir gelir kaynağı mahiyetinde kullanılmıştır. 1793’de 16 milyon İngiliz sterline denk gelen ihracat, 1836’da 30 milyon sterlin olmuş; hükümetin çaydan aldığı vergi düzeyleri ise 1703’de 600000 sterlinden 1833’de 34milyon sterline yükselmiştir (İlmen, 2017: 12).

Tablo 7: İngiliz Doğu Hint Şirketinin Çin’den İhraç Ettiği Mallar (Yin Liang: gümüş para)

Yıllar	Toplam İhracat Değeri	Çay		Ham İpek		Kumaş		Diğer	
		Değer	Toplam değer in yüzde%	Değer	Toplam değer in yüzde%	Değer	Toplam değer in yüzde %	Değer	Toplam değer in yüzde%
1760-64	876846	8062 42	91.9	3749	0.4	204	0.1	66651	7.6
1765-69	1601299	1179 854	73.7	3345 42	20.9	5024	0.3	81879	5.0
1770-74	1415428	96 3287	68.1	3582 42	25.3	950	0.1	92949	6.5
1775-79	1208312	66 6039	55.1	4553 76	37.7	6618	0.5	80270	6.7
1780-84	1632720	1103 059	69.2	3769 64	23.1	8533	0.5	11764	7.2
1785-89	4437123	3659 266	82.5	5195 87	11.7	1953 3	0.4	13873 7	5.4
1790-94	4025092	3575 409	88.8	2474 60	6.8	3458 0	0.9	14064 3	3.5
1795-99	4277416	3868 126	90.4	1627 39	3.8	7997 9	1.9	16657 2	3.9
1817-19	5139575	4464 500	86.9	1839 15	3.6	1214 66	2.4	36969 4	7.1
1820-24	6364871	5707 908	89.6	1947 79	3.1	5818 1	0.9	40700 3	6.4
1825-29	6316339	5940 541	94.1	–	–	612	–	37513 6	5.9
1830-34	5984272	5617 127	93.9	–	–	–	–	36760 0	6.1

Kaynak: (Liao, 2006: 193).

Tablo 7’de, tablo 6’ya benzer bir yoruma ulaşmamıza yarar sağlamak ile beraber daha fazla ürünün ihraç düzeylerini yorumlamamıza imkân sağlamaktadır. Tablo 6’dan hareketle Çin’de 18. yüzyıl sonu ve 19. yüzyılın başında çay ihraç düzeylerinin artan ve ezici yükselişinin yanında ham ipek, kumaş ve diğer ihraç kalemlerinin ağırlığının giderek azaldığı görülmektedir.

2.3.2. Afyon Ticaretinin Boyutları

1762 den önce Çin'in, Hindistan'dan gerçekleştirdiği afyon alımı yılda 200 sandığı geçmeyen bir seviyede yer almıştır. Çin hükümeti bu süreçte ithal edilen afyonun sadece tıbbi malzeme olarak kullanılmasına izin vermiştir. 1773 yılına gelindiğinde İngiliz Hint hükümeti, Çin'e büyük miktarda afyon satma politikasını kabul etmiş ve Doğu Hint şirketine Hindistan'da ticaret tekelinin hakkını vermiştir (İlmen, 2017: 9). Bu kazançlı ticaretin en bariz sorunu ise diğer hiçbir yerde yasa dışı sayılmayan afyon ticaretinin Çin'de yasadışı olmasından ileri gelmiştir (Holcombe, 2016: 235).

Doğu Hindistan Şirketi, Bengal'de afyon çiçeği yetiştirilmesi ve afyon yetiştiriciliğini tekeli altına aldığı dönem olan 1773'de Çin'e yılda bin sandık (60 000 kg., 60 ton) afyon ihracı gerçekleştirmiştir. İhraç edilen afyon miktarı 1796'da 4 katı seviyesine ulaşmış ve bu süreçten sonra Doğu Hindistan Şirketi Çin hükümeti tarafından alınan önlemleri dikkate almadan Çin'e afyon ihraç etmeye devam etmiştir (Keay, 2011: 447). Afyon kaçakçılığı, Doğu Hindistan Şirketine, İngiliz Hindistan hükümetine ve afyon tüccarlarına çok büyük kâr sağlamıştır. Bu duruma bir örnek olarak, 1813 yılında Doğu Hindistan Şirketi için Hindistan'da en yüksek nitelikli afyon sandığının maliyeti 237 rupi iken, arttırma fiyatı ise İngiliz Hint hükümetinin aldığı vergi de dâhil olmak üzere bu değer yaklaşık on katı olan 2428 rupi olarak gerçekleşmekte idi (İlmen, 2017: 11).

İngilizler için Qing Hanedanlığı'nın afyon kullanımının önlenmesine dair almış olduğu yasaklamalara uymamak bir anlamda çay ithalatına sekte vurulması anlamına geldiği için bunu bertaraf etmek amacıyla bazı aracı şirketler kullanılmaya başlanmıştır. Bu süreç ticari faaliyetleri kaçak olarak yapan ya da çeteleşen grupların türemesine sebep olmuştur. Böylece daha fazla miktarda afyon Çin'e sokulmuştur. Ülkeye giren afyon miktarının artması afyon fiyatlarının düşmesine, afyon fiyatlarının düşmesi ise daha çok afyon talep edilmesine neden olmuştur. Gelinen noktada afyon alış verişi ve talebi kontrolden çıkmaya başlamıştır (Keay, 2011: 447).

Doğu Hindistan Şirketi, Çin'e bu denli miktarlarda afyon girmesinden önce Çin çayı ve ipeği alınabilmesi için büyük oranda gümüş dolar harcıyordu. Hindistan'daki afyon üretim ve satış tekeli ele alındıktan sonra ise afyon ihracat düzeyleri çay ve ipek ithalat düzeylerini karşılar hale gelmiştir (İlmen, 2017: 11).

Tablo 8: Çin'e İthal Edilen Afyon Değeri (1868-1906) Birim: Milyon Gümüş Para

Yıllar	Değer	Yıllar	Değer	Yıllar	Değer
1868-1869	38.93	1880-1884	42.98	1895-1899	46.43
1870-1874	41.01	1885-1889	43.54	1900-1904	55.55
1875-1879	44.21	1890-1894	46.12	1905-1906	51.10

Kaynak: (Lin, 2016: 84)

Tablo 8'de Çin'e ithal edilen afyon değerinin 1868-1906 dönemindeki değişimi gösterilmiştir. 1868-69 döneminde yıllık afyon ithalat değeri 38,93 milyon gümüş paradır. Bu oran 1900-1904 döneminde 55,55 milyon gümüş paraya yükselmiştir. Tablo 8'e göre yıllık ortalama afyon ithalat değeri 38 yıllık dönemde ortalama 45,54 milyon gümüş para olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 9: Çin'e İthal Edilen Afyon Değeri (1825-1886) Birim: Gümüş para

Yıl	Değer	Yıl	Değer
1825	4785132	1857	
1826	5549520	1858	
1827	7172476	1859	
1828	5051772	1860	
1829	5570468	1861	
1830	5918064	1862	
1831	9305396	1863	
1832	7216044	1864	
1833	9088320	1865	
1834	7638212	1866	
1835	11464100	1867	499272300
1836	15737836	1868	40237120
1837	11617136	1869	42460880
1838	11164528	1870	41398280
1839	765688	1871	45063480
1840	5071548	1872	42585620
1841	7357604	1873	44701580

1842	11281408	1874	43990100
1843	16918168	1875	43498024
1844	16534364	1876	48068276
1845	22166940	1877	51909414
1846	17085280	1878	55349112
1847	14031216	1879	62681416
1848	21382876	1880	55489788
1849	22174352	1881	64491332
1850	20296312	1882	45884368
1851	24329228	1883	43482584
1852	25883664	1884	44861894
1853	23209876	1885	43642131
1854	22739912	1886	42870129
1855	22370128		
1856	26022344		
1825-1856 Toplamı	436899912	1867-1886 Toplamı	951937827
1825-1856 Ortalaması (A)	13653122	1867-1886 Ortalaması (B)	47596891
B/A=3,48			

Kaynak: (Lin, 2016: 98-99)

Tablo 9’da 1825-1856 yılları ve 1867-1886 yılları arasındaki yıllık ortalama afyon ithalat değerini karşılaştırdığımızda 1825-1856 yılları arasındaki yıllık ortalama afyon ithalat değerinin 13,65 milyon gümüş para olduğu görülmektedir. 1867-1886 yılları arasındaki yıllık ortalama afyon ithalat değeri ise 47,6 milyon gümüş para olarak gerçekleşmiştir. 1867-1886 yılları arasında gerçekleşen ortalama afyon ithalatı düzeyi, 1825-1856 yılları ortalamasına göre yaklaşık 3,5 kat kadar artış sağlamıştır.

2.3.3. Afyon Ticaretinin Kontrol Altına Alınma Çabaları

Afyon kullanımının artması sonuçlarına yönelik resmi endişeler İmparator Douguang (1821-1850) döneminde en yüksek seviyesine ulaşmıştır (Keay, 2011: 448). Afyon ticaretindeki artış neticesinde önceki dönemlerde Çin lehine olan ticaret dengesi Çin’in aleyhine olacak biçimde değişmiştir. Aynı dönemde mevcut gümüşlerin afyon ithalatlarına harcanması sebebiyle Pekin giderek artan biçimde

ekonomik, ahlaki ve cezai krizler yaşamaya başlamıştır. Yaşanan krizlerin etkisi ile önemli kararlar alınmış ve yasadışı uyuşturucu ticareti yasaklanmıştır. Yasaklama adımlarından biri olarak 1839 yılında Lin Zexu (Lin Tse-hsü) (1785-1850) adında özel bir imparatorluk yetkilisi, ticari faaliyetlerin merkezi konumunda yer alan Kanton'a afyon kaçakçılığını bitirmek için gönderilmiştir (Holcombe, 2016: s. 235).

Qing İmparatorluğu 1836-38 döneminde afyon ticareti ve bağımlılığının sona erdirilmesine dönük güçlü denetimler alma yolunda adımlar atmaya karar vermiştir. Bu kararın altında yatan en önemli sebep ise afyon kullanımının Konfüçyüsçü toplum değerlerine zarar vermesinden kaynaklanmıştır. Yetkin bir siyasetçi ve bilim adamı olan Lin Zexu, afyon bağımlılarının idam edilmesinin sonuca ulaşmada yetersiz olduğu bunun yerine bu kişilerin reforma teşvik edilmesi ve tedavilerinin yaptırılmasını salık vermişti. Alınan yasaklama kararları kapsamında alıcı, satıcı ve taşıyıcılara yoğun bir baskı uygulanmış, Lin Zexu'nun genel vali olduğu Hunan ve Hubei eyaletlerinde başarı elde edilmiştir. Bu başarı üzerinde Lin Zexu afyon problemini kökünden halletmek üzere İmparatorluk Sınır Savunma Komiseri unvanıyla Kanton'a gönderilmiştir (Keay, 2011: 449).

Tam sorumluluk ile görevlendirilen Lin Zexu Kanton'da önce İngilizlere ardından da Portekizlilere afyon ticaretini sonlandırmaları hususunu tebliğ etmiştir (Keay, 2011: 453). Afyon ticaretinin sonlandırılması ve mevcut afyonların Çin hükümetine teslim edilmesi kararı sonrası İngiliz ve Amerikan tüccarları 20.283 sandık ve ilave olarak 2000 çuval afyon olmak üzere toplam 2 milyon üzerinde afyon teslim etmişlerdir. Bütün afyonlar herkesin gözü önünde yok edilmiştir. Bu seyirciler arasında yabancılar da bulunmuştur. Lin Zexu tarafından afyonun imha edileceği ilan edildiğinde bazı yabancılar Çinlilerin bir ons (31 gram) afyonu dahi imha edemeyeceğini ve bu işlemi uygulanması sırasında afyonun büyük bölümünün çalınacağını iddia etmişlerdir. Ancak toplanan afyonun imha edilmesi sürecini görmeye gidenler daha sonra yanıldıklarını kabul etmişlerdir⁸ (İlmen, 2017: 24).

⁸ Sonraki süreçte misyoner E.C. Bridgan, Lin Zexu'nun kararlı tavrı ve afyonların imha edilmesi

2.4. AFYON SAVAŞLARI DÖNEMİ

Alınan önlemler sonrası 5 Ağustos 1839 tarihinde Çin'deki afyon yasağının haberi Londra'ya ulaşmış, İngiliz tüccarlar afyon ticaretinin yasaklanması durumuna derhal tepki göstermişlerdir. 7 Ağustos 1839 tarihinde acil bir toplantı tertip edilmiştir. Toplantının konusu, yasakların engellenmesi nedeniyle Çin'e nasıl savaş açılabileceği etrafında şekillendirilmiştir. Bu toplantıda yer alanlardan Jhon Mac Vicar hem tekstil tüccarı, hem Manchester ticaret odası başkanıdır. Aynı zamanda afyon kaçakçılığı yapan Jardine Matheson ve şirketinin Manchester'daki acentesi olarak da faaliyetleri mevcuttur. Toplantıda yer alan diğer katılımcılar arasında Doğu Hindistan ve Çin Birliği'nin başkanı olan H. Larpent, afyon kulübünün üyesi ve büyük afyon kaçakçısı William Jardine'in İngiltere acentesi Johk Abel Smith'de bulunmuştur. Toplantıya iştirak edenler Palmerston tarafından kabul edilmişler ve hep birlikte savaşı planlamışlardır (İlmen, 2017: s. 29).

2.4.1. Birinci Afyon Savaşı ve Nanjing Antlaşması

Doğu Hindistan Şirketi ileri dönemdeki ticari görevlerini Guangzhou'ya sevk etmiştir. Fakat Çin pazarına girebilmek için yoğun çabayla geçen bu ilk dönemde bile İngilizlerin Çinlileri kendilerinden satın almaya ikna edebilecekleri -varsa bile- pek az ürün olduğu ortaya çıkmıştır. Bunun sonucu İngilizlerin Çin'e bol miktarda gümüş satması, karşılığında da evlerine çay ve baharatlarla dönmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Böyle bir orantısızlık hem Doğu Hindistan Şirketi, hem de İngiliz hükümeti için endişe kaynağı olmuştur. Aynı zamanda bu süreç uzun vadede Afyon Savaşları'na yol açan ticari sürtüşmelerin altında yatan ana sebep olarak görünebilir (Dillon, 2016. s. 47). Afyon Savaşı İngiliz tüccarları tarafından ticari sebeplere dayanarak ve istenerek çıkartılmıştır. Bu savaş, Çin'i yarı sömürge haline dönüştürmek isteyen ticari güçlerce başlatılan bir seri savaşın ilkidir (İlmen, 2017: s. 5).

sürecine ilişkin yorumunda afyon imha işleminin uygulanışı sırasında gösterilen sadakat ve özenin beklentileri aştığını belirtmiştir (İlmen, 2017: 24).

Savaş eşitsiz koşullarda başlamıştır. İngilizlerin aksine, Qing Hanedanlığı okyanusa dayanıklı bir donanmaya sahip değildi. İngiliz filosu ise *Nemesis* adında buharlı bir zırhlıya sahipti. Bu sebeple deniz savaşı tamamen tek taraflı bir nitelikte gerçekleşmiştir. Karada ise İngiltere, Çin İmparatorluğu'na etki edecek kadar geniş bir orduya sahip değildi. Nihayetinde İngiliz filosu Yangzi Nehri'nin yukarısına gidebilmeyi başarmış ve başkent Pekin'e tahıl nakliyesinin yapıldığı büyük kanalı kesmiştir. Tahıl nakliyesinin kesilmesi sonrasında Qing Hanedanlığı İngilizlerin antlaşma şartlarını kabul etmek mecburiyetinde kalmış ve 1842'de Nanjing (Nanking) Antlaşması imzalanmıştır (Holcombe, 2016: s. 236).

Nanjing Antlaşması ya da tam adıyla "Büyük Britanya ile Çin Arasında Barış, Ticaret, Dostluk, Tazminat Antlaşması" iki imparatorluğun temsilcileri tarafından 29 Ağustos 1842'de imzalanmış ve modern Çin tarihçileri ile politik liderleri tarafından eşitsiz antlaşmalar serisinin ilki olarak tanımlanmıştır (Dillon, 2016: 71). Nanjing Antlaşması ile beş liman (en önemlisi Şangay limanı) İngiliz ticaretine açılıp, İngiltere'ye verilmiştir. Bu limanlar Amoy, Kanton, Ningpo, Şangay ve Foochow'dur.⁹ Antlaşma bir nevi kiralama özelliğinde de yer almaktadır (Holcombe, 2016: s. 236). Antlaşma kapsamında bu limanlar bir İngiliz konsolosunun denetimine devredilerek, İngilizlere yerleşme ve ticaret yapma hakkı verilmiş ve Hong Kong İngilizlere bırakılmıştır (Keay, 2011: 455). Antlaşma sonrası 1898 yılında limanlar doksan dokuz yıllığına kiralanmış ve ancak 1997 yılında Çin'e teslim edilmiştir. Ayrıca Qing Hanedanlığı yirmi bir milyon dolar kadar tazminat ödemeyi kabul etmiştir (Holcombe, 2016: s. 236).

Çin tarihinde aynı zamanda Yakınçağın başlangıcı sayılan ve Hükümdar Dao Guang tarafından 9 Ağustos 1842 tarihinde imzalanmak zorunda kalınan Nanjing Antlaşması'nın başlıca maddeleri şöyledir: (Kırilen, 2015: 67-68).

- i. Kanton, Foochow, Amoy, Ningbo ve Shangay limanları İngiliz tebaasının

⁹ Ticarete açık olan liman sayısı 1913 yılına gelindiğinde 48 adet seviyesine yükselmiştir (Aktaran, Gökten, 2012: 65).

ticaretine ve ikametine açık hale getirilecek.

- ii. Hong Kong Adası Büyük Britanya'ya bırakılacak.¹⁰
- iii. Çinli ve İngiliz görevlilerin diplomatik münasebetlerinde eşitlik ilkesi aranacak.
- iv. Çinliler tarafından “adil ve nizami” ihracat ve ithalat tarifeleri hazırlanarak yayın edilecek. Bu şekilde önceki dönemde uygulanan keyfi uygulamalara son verilecek.
- v. Gümrük ve vergi komisyoncusu gonghang memuriyet makamı lağvedilecek.
- vi. Lin Zexu tarafından imha edilen afyonun telafi edilmesi için Çin tarafı İngiliz tüccarlarına zararı tanzim edecek düzeyde tazminat ödeyecek.

Nanjing Antlaşması'nın diğer önemli maddeleri kapsamında ihracat ve ithalatta sabit gümrük vergileri, resmi yazışmalarda karşılıklı eşitlik ve İngiliz vatandaşlarının İngiliz mahkemelerinde yargılanmaları hususları karara bağlanmıştır. Bir diğer taraftan, ilerleyen dönemlerde başka devletler için uygulanacak imtiyazların İngiltere için de geçerli kılınacağı kabul edilmiştir (Aktaran: Feyzioğlu, 2017: 93). İlave olarak Çin'in, İngiliz Sefer Gücü'nün yaklaşık 12 milyon dolar tutan masraflarını, 1 Ağustos 1841 tarihinden sonra Çin şehirleri ve kasabalarınca diyet olarak ödenen miktarını düşerek ödemesi kararlaştırılmıştır (Dillon, 2016: 73-74).

Nanjing Antlaşması'nın maddi sonuçları kapsamında, Çin'in altı milyon dolar ödemesi kararlaştırılmıştır. Ödenecek meblağ Mart 1839'da Çinli üst düzey yöneticiler tarafından hapsedilen ve ölümle tehdit edilen Britanya Majestelerinin yöneticileri ve vatandaşlarının yaşamalarının karşılığı verilmiş bulunan afyonun tazminatı olduğu karara bağlanmıştır. Ayrıca Hong ya da Cohong ticaret sisteminin ortadan kaldırılması ve Çin Cohong'un İngiliz tacirlere olan borçlarına karşılık üç milyon dolar ödemesi kararlaştırılmıştır. Antlaşma kapsamında Çin'in ödemesi kararlaştıran 21 milyon dolarlık kefaletin toplam taksitler halinde ödenmesi, 6

¹⁰ Hong Kong'un denetimi 150 yıllığına devredilmiştir (Aktaran: Gökten, 2012: 65).

milyonun hemen, 6 milyonun 1843'de, 5 milyonun 1844'te, 4 milyonun ise 1845'te ödenmesi kararlaştırılmıştır (Dillon, 2016: 73-74).

Antlaşmanın kritik öneminin ilk basamağı Hong-Kong'un İngiltere'ye bırakılması ve beş adet limanın İngiltere ticaretine konu edilmesi olmuştur. Bu madde Çin'in daha önceki süreçte tek limanla sınırladığı ticari faaliyetlerinin artması ve denetimin kaybedilmesi anlamına gelmektedir. İkinci kritik basamak ise, antlaşma sonrasında 1844 yılında Amerika Birleşik Devletleri ile Vanghia ve Fransa ile Whampoa Antlaşmaları imzalanması ve benzer imtiyazların bu iki devlete de tanınması ile gerçekleşmiştir (Aktaran: Feyzioğlu, 2017: 93). Amerika ve Fransa ile imzalanan antlaşmalar aynı zamanda misyonerlik faaliyetlerinin de serbest bırakılmasına izin tanımıştır. Bu süreçte Amerikalılar Protestan Evangelist, Fransızlar ise Katolik misyonerlik faaliyetleri uygulamışlardır. Tüm bu uygulamaların ötesinde antlaşmalar kapsamında Fransa ve Amerika'ya "en ayrıcalıklı ülke" statüsü tanınmış, böylece Amerika ve Fransa'ya başka ülkelere tanınacak imtiyazlardan hak talep etme ayrıcalığı sağlanmıştır (Feay, 2011: 455-5-456).

2.4.2. İkinci Afyon Savaşı

Nanjing Antlaşması'nın etkileri devam ederken on yıl içerisinde bir takım şikâyetler gündeme gelmeye başlamıştır. İmzalanan antlaşmalar neticesinde Çin'in dış ticarete açılması sürecindeki ortam hazırlanmış ancak ticari faaliyetler beklenen başarıyı elde edememiştir. İlave olarak 1842 antlaşması afyon ticaretinin yasallaştığını ya da afyon ticaretini yasaklayan Çin kanunlarının tamamen yürürlükten kaktığını ortaya koyan herhangi bir madde ihtiva etmiyordu¹¹. Antlaşmanın fiili olarak yürürlüğe konulabilmesi için İngilizlerin sürekli olarak Beijing'de bulunan bir elçiliğinin bulunması, iç eyaletlerin yabancıların ticari işlemlerine ve dolaşımlarına açılması, dolaşım vergilerinin yasallaştırılması ve afyon ticaretinin yasal olduğunun beyanı esas tutulmuştu. 1856 tarihinde tüm bu sorunları

¹¹ Bu durum antlaşmanın diğer tarafında yer alan ülkelerin gerçekleştirmek istedikleri afyon ticareti önündeki büyük bir belirsizliği oluşturmakta idi (Huang, 2007: 262-263).

nihayetlendirme amacında olan bir fırsat ortaya çıkmıştır. Fransız ve Amerikalılar 12 yıl sonra Nanjing Antlaşması maddelerinin tekrar gözden geçirilmesini talep etmişler, İngilizler de kendi çıkarları uyarınca bu talebe icabet etmişlerdir (Huang, 2007: 262-263)

Ekim 1856'da yeni bir durum oluşmuş ve Çinli yetkililer Guangzhou'da *Arrow* (*ok*) adında bir geminin mürettebatından bazılarını tutuklatmıştır. Geminin sahibi Çinli, tutuklanan mürettebat ise yerliydi ancak gemi İngiliz bandırası taşımaktaydı. Geminin Hong Kong İngiliz tescili de on bir gün önce bitmişti. Gemi, bu süreçte Çin hükümeti tarafından kaçakçılık ve korsanlık faaliyetleri sebep gösterilerek tutuklatılmıştır. Bir diğer taraftan Katolik bir rahibin öldürülmesi üzerine Hong Kong'daki İngiliz yönetimi bu iki olayı Çin'in kapılarını açacak talepleri zorla kabul ettirmek için kullanmıştır. Bu gelişmeler sonucunda "*Ok (Arrow) Savaşı*" olarak da isimlendirilen İkinci Afyon Savaşı çıkmıştır. Ancak bu sefer, Fransız bir Hıristiyan misyonerin idamını bahane eden Fransa, İngiltere'yi savaşa sokmuştur. İkinci savaş, aynı dönemde Hindistan'daki kanlı Sepoy (Seyisler) Ayaklanması'nın (1857-1858) patlak vermesiyle ertelenmiştir (Holcombe, 2016: s. 237, Aktaran: Feyzioğlu, 2017: 93-94).

2.4.2.1. Tienjin Antlaşması

1858 yazında İngiliz, Amerikan, Rus ve Fransız savaş gemileri Pekin limanı olan Tienjin'e doğru harekete geçmişlerdir. Fransız ve İngiliz orduları doğrudan savaşa katılmış, Rus ve Amerika orduları ise durumu kontrol etmek ile yetinmişlerdir. Bu süreçte Dagu Kalesi ele geçirilerek şehir işgal edilmiştir (Huang, 2007: 264). Tienjin Antlaşması, karakter olarak 4 ayrı antlaşmayı ihtiva etmiştir. Bu kapsamda Pekin'de ikamet edecek olan elçiliklere izin verilmiş, Haynan ve Tayvan adalarını da içine alan 10 adet yeni liman yabancıların ticaretine açık hale getirilmiştir. İhracat ve ithalattan %5 gümrük ve %2,5 nakliye vergisi alınması kararlaştırılmıştır. İlave olarak yabancı gemilerin Çin sularında serbestçe faaliyette bulunmasına ve antlaşmanın imzalandığı ülkenin pasaportuna sahip herkesin Çin'in tüm bölgelerinde

serbestçe dolaşmasına izin verilmiştir. En önemli maddelerden bir diğeri olarak İngiltere ile afyon ticareti gerçekleştirilmesi yasal hale getirilerek, İngilizler ve Fransızlara savaş tazminatı ödenmesi kararlaştırılmıştır (Huang, 2007: 264). Ek olarak misyonerler için de yeni imtiyazlar sağlanmıştır (Holcombe, 2016: s. 237).

2.4.2.2. Pekin (Beijing) Antlaşması

Çin hükümeti ağır şartlar içeren ve bir dizi yeni imtiyazlar barındıran antlaşmaların uygulanması sürecini bir müddet sürüncemede bırakmıştır. 1859'da Çin, Pekin'de elçilik kurulmasını kabul etmesine nazaran Tienjin limanına ulaşan bütün geçitleri kapatmış ve Dagu Kalesi'ni tamirat sürecine almıştır. Antlaşmanın metinlerinin karşı tarafa ulaştırılınca geçerli olması kararı nedeni ile metinlerin ulaştırılması geçitlerin kapatılması nedeniyle zorlu bir süreç oluşturmuştur. Bu durum üzerine Çinli yöneticiler kararlı bir güç gösterisinde bulunmaya niyetlenmiş ve İngiltere-Fransa ortak gücü 1860 yılında yeni bir askeri sefer başlatarak 18 savaş gemisinin desteği altında Pekin'e doğru harekete geçmiştir. Ancak bu sırada Çin direnişi de başlamış, Çin'in sahil bölgesine yerleştirmiş olduğu yeni bataryalar İngiliz ve Fransız gemilerini yoğun bir ateş altına almıştır. Bu sefer sürecinde Moğol bir generalin komutanlığında savaşan Çinliler zafer elde etmiştir. İngiliz-Fransa birleşik ordusu 400 kayıp vererek geri çekilmek zorunda kalmıştır (Huang, 2007: 264).

1860 yılında Hong Kong'da toplanan İngiliz-Fransız birlikleri bir kez daha Pekin üzerine yürümüşler ve 26 Ağustos tarihinde Pekin'e ulaşmışlardır. 6 Ekim 1860 tarihinde Pekin'in yeniden işgal edilmesi süreci başlamıştır. Bu gelişme üzerine Çin İmparatoru Şianfeng bir daha dönmek üzere Pekin'den kaçmak zorunda kalmıştır. Pekin'de bulunan İmparatorluk Sarayı İngiliz-Fransız askerleri tarafından önce dağıtılmış ardından saray ateşe verilmiştir. Geline nokta Çin İmparatorunun kardeşi olan Prens Gong ve Batılı güçler arasında yeni bir "eşit olmayan" Pekin (Beijing) Antlaşması imzalanmıştır (Aktaran: Wufuer, 2016: 67).

Antlaşma kapsamında daha önce imzalanan ancak uygulanmayan antlaşmalar onaylanmış, savaş tazminatı arttırılmış, Kovlun yarımadası İngilizlerin yönetimine bırakılmış ve Fransız misyonerlerinin Çin'in iç eyaletlerinde arazi alabilmeleri serbest hale getirilmiştir. Pekin Antlaşması'ndan en karlı çıkan ulus ise Rusya olmuştur. Antlaşma kapsamında Rusya bugünkü Khabarovsk ve Vladivostok şehirlerini içeren 780.000 km² araziye topraklarına katmayı başarmıştır (Huang, 2007: 265). Pekin Antlaşması sonucunda 4 yıl süren ve yıkıcı sonuçlar oluşturan İkinci Afyon Savaşı sona erdirilmiştir.

2.4.3. Afyon Savaşlarının Siyasi ve Sosyo Kültürel Sonuçları

Afyon Savaşları neticesinde imzalanan antlaşmalar Çin'in ortak pazar olarak açılması ile eş anlamlı olan sonuçlar meydana getirmiştir. Bağımsız bir feodal toplumdaki yarı sömürge ve yarı feodal bir toplum aşamasına geçilmiştir. Bu süreçte birlikte sömürgecilik faaliyetleri ile Çin kaynaklarının sömürsü yasallaşmıştır (İlmen, 2017: 73). Afyon Savaşları'nın genel sonuçları kapsamında Tianjin ve Pekin Antlaşmaları ile Çin, Batılı sömürgeci güçlere bir sürü eşitsiz haklar tanımak durumunda kalmıştır. Pekin Antlaşması, Çin'in sadece limanlarının değil tüm iç bölgelerinin Avrupa'ya açılması anlamını taşıyan maddeler barındırmıştır. Böylece Çin, asırlar boyunca sürdürmüş olduğu kendine yeten, dışa kapalı ekonomik yapısını kesin olarak değiştirmiş ve ülkenin kapıları yabancı girişimlere sonuna kadar açılmıştır (Aktaran: Wufuer, 2016: 68).

Çin'in Afyon Savaşı sonucundaki yenilgisi ve Nanjing Antlaşması kararlarının son derecede büyük sonuçları olmuştur. Bu süreç itibari ile Çin yavaş yavaş özgürlüğünü kaybetmeye başlamıştır. Böylelikle toplumun içerisinde büyük değişim ve dönüşümler yaşanmasına ortam hazırlayan gelişmeler yaşanmıştır. Sömürgeci yaklaşımın artan şiddetli darbesi karşısında, Çin'in kendine yeter seviyede bulunan doğal ekonomisi yavaşça parçalanmıştır. Bu dönemde büyük miktarda köylü ve sanatkâr iflas etmiş, üretim süreci derin bir yara almıştır. Afyon Savaşları ve beraberinde imzalanan antlaşmalar yoluyla Çin yavaş yavaş yarı feodal ve sömürge

bir toplum haline getirilmiştir (İlmen, 2017: 83). Afyon Savaşları aynı zamanda çağdaş Çin tarihinin ve Çin halkının, sömürgeciliğe ve feodalizme karşı burjuva demokratik devriminin başlangıcını oluşturmaktadır (İlmen, 2017: 5).

Savaşı sona erdirmek üzere imzalanan Nanjing Anlaşması ile Britanya, Hong Kong'un bütün denetimini ele geçirmiş ve 1997'de Çin'e devredene kadar burayı kraliyet kolonisine dönüştürmüştür. Britanya bu anlaşma ile ayrıca, Şanghay dâhil diğer birkaç şehirde daha ticaret limanı olarak adlandırılan yerleşim imtiyazları elde etmiştir. Buna göre bu limanlarda İngiliz tüccarların ve misyonerlerin özerk yönetim hakları bulunacaktır. Ardından Fransa, ABD ve Japonya da benzer imtiyazlar elde etmek için kuvvete ya da kuvvet kullanma tehdidine başvurmaya başlamışlardır (Wasserstrom, 2015: 58).

Zamanla artan afyon ithalatı Çin'de büyük çöküntülere sebep olmuştur. Afyon kullanımının artışı sonrasında 1796, 1800, 1813 ve 1815 yıllarında yayımlanan fermanlar ile birtakım önlemler alınmaya çalışılmış ancak alınan önlemler uygulamada pek fazla sonuç elde edememiştir. Bu durumun en önemli sebebi Hindistan'dan getirilen afyonun önce Makao'ya indirilip sonra ülkenin çeşitli yerlerine buradan dağıtılmasından ileri gelmiştir. 1839-1840 yılları arasında ise ticaret hacmi kontrol altına alınamayacak seviyeye ulaşmıştır (Yılmaz, 2016: s. 325-326).

Başta yalnız soylular, memurlar, toprak sahipleri ve zengin tüccarlar afyon kullanmışlardır. Daha sonraları sarayın harem ağları, iskemle taşıyıcıları, askerler, Budist rahipleri Taoist rahipleri vb. gibi yöneten sınıfa bağlı kesimler de afyon bağımlısı haline gelmişlerdir. 1835 yılında yapılan bir tahmine göre bu dönemde afyon kullanan kişi sayısının 2 milyon kişiden fazla olduğu belirtilmektedir (İlmen, 2017: 15). Bu dönemde toplumdaki afyon kullanımını sergileyen bir fotoğraflar için **bknz Ek 7 ve Ek 8.**

Çin İmparatorluğu Afyon Savaşlarının meydana getirmiş olduğu siyasi güçsüzlükleri bertaraf etmeye çalışırken diğer bir taraftan da pek çok halk isyanı ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Bu isyanlar arasında etki alanı bakımından en yıkıcı olanlardan biri Taiping İsyanı'dır. İsyân 1850-1864 döneminde devam etmiştir. Taiping İsyanı hareketini başlatıcısı olan Hong Xiuguan (1814-1864) bu dönemde kendisini Yüce Barışın Semavi Krallığının Kutsal Kralı (*Taiping tianguo*) olarak ilan etmiştir. Güneyden başlayan Taiping orduları yolları boyunca önlerine çıkan imparatorluk güçlerini yenilgiye uğratmışlar ve kuzeye yürümüşlerdir. Taiping İsyanı yol boyunca aralarına katılan halk kitleleri ile hatırı sayılır boyutlara ulaşmıştır. Taiping hareketi aynı zamanda güçlü bir ordu oluşturmuş ve askerler sıkı bir disiplin içerisinde hareket etmişlerdir. Nihayet 1853 tarihinde Taiping güçleri Nanjing'i ele geçirerek başkentleri haline getirmişlerdir (Holcombe, 2016: 237-239). Taiping İsyanı, batıların 1860'ta yeniden ülkeye girmelerine ve ilâve yedi limanı daha kendi ticaretlerine açmalarına neden olmuştur. Daha sonra Ruslar, Deniz Eyaleti'ni ilhak ederek, burada Vladivostok limanını kurmuşlardır. Fakat Çin'in felâketleri yeni başlamaktadır. Birinci Çin-Japon Savaşı (1894-1895) sonucunda Kore kaybedilmiş, diğer batılı güçler de bu durumdan yararlanmışlardır (Braudel, 2017: 237).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

19. YÜZYILDA ÇİN'İN DIŞ TİCARET YAPISI

18 yüzyılda Çin, hayat standartları olarak Batı Avrupa'ya benzer nitelikler taşıyordu. Bu döneme ait bazı tahminlere göre Çin'in aynı dönemde Avrupa ile kıyaslanabilecek düzeyde tekstil üretimi gerçekleştirdiği, şeker tüketimi oranlarının da benzer seviyelerde yer aldığı düşünülmektedir. Holcombe'a göre, 1800'lü yıllara kadar Çin'de gerçekleştirilen üretim düzeyi, aynı dönemde tüm dünya üretiminin üçte biri oranındadır. Aynı zamanda Çin bu dönemde dünyanın en zengin ülkesi olarak kabul edilmektedir. Ancak bu durum 19. yüzyıl ile şekil değiştirmeye başlamıştır (Holcombe, 2016: 232).

Yeni çıkan sanayi ekonomilerinin oldukça fazla büyümesi nedeniyle 1900'lü yıllara gelindiğinde Çin'in dünya üretim seviyelerindeki ağırlığında %6'lık bir gerileme yaşanmıştır. Bu durum aynı zamanda Çin'in siyasi kayıplarının da etkisi ile etki alanı daha geniş olan pek çok diğer problemin yaşanmasına da sebebiyet vermiştir. Önceki süreçlerde Çin İmparatorluğu'na vergi veren pek çok devlet yavaş yavaş diğer imparatorlukların içerisinde yeni yerleşimler olmaya başlamıştır. Nepal 1815'de İngiliz sömürgesi olmuş; Fransa 1862-1895 döneminde Laos, Kamboçya ve Vietnam'ı işgal etmiş; Burma 1886'da İngilizlere teslim edilmiş ve 1895'de Kore Japon etki alanı içerisine dâhil olmuştur. Diğer taraftan Tayvan'da sömürge olma aşamasında yer almıştır (Holcombe, 2016: 233).

3.1. ÇİN'İN HİNDİSTAN İLE OLAN TİCARİ İLİŞKİLERİ

Doğu Hindistan Şirketi, afyon üretim ve tekeli aldıkdan sonra üretim ve ihracat düzeylerini arttırmak için her türlü çabayı göstermiştir. Bu süreçte Hint köylülerine afyon üretiminin arttırılması için baskı yapılmış, Kalküta'da bir fabrika

kurularak Çinli afyon kullanıcılarının kullanımına dönük olarak büyük miktarda üretim gerçekleştirilmiştir (İlmen, 2017: 9).

Portekiz'in Makao'daki kapalı yerleşim bölgesi, çoğu zaman yabancı güçler için hem bir sığınak hem de Çin topraklarında rahatça kalabilecekleri bir ev görevi üstlenmiştir. Bu dönemde ticaretin hacmi sürekli olarak artış göstermiştir. Aynı zamanda talebi yüksek mallar gibi, ticaretin yabancı katılımcıları da değişmiştir. Macao'ya en yakın liman olan, ancak 1700'lerin ortalarında ticaretin sınırlandırıldığı Guangzhou (Kanton) önemli bir finans ve kültür merkezi haline gelmiştir (Keay, 2011: 444).

Tablo 10: Çin-Hindistan Ticaret Dengesi, Birim: Gümüş Para

Yıllar	İhracat Toplam	İthalat				Dış Ticaret Dengesi
		Afyon	Pamuk	Diğer ürünler	Toplam	
1814	1730112	2228512	2502380	565376	5296268	-3566156
1815	2293260	2847104	2788480	685264	6320848	-4027588
1816	2131944	2322764	2997576	525264	5845604	-3713660
1817	2818908	2742552	3117428	504280	6364260	-3545352
1818	3233452	2532628	3142380	697856	6372864	-3139412
1819	3336252	2740336	2170264	680320	5590920	-2254668
1820	2927144	1399276	1090652	726160	3216088	-288944
1821	3041456	4720252	3339284	950492	9010028	-5968572
1822	3843424	3860268	2555748	553272	6969288	-3125864
1823	2936156	5559212	1753920	968780	8281912	-5345756
Ortalama 1814-23	2892211. 8	3095290.4	2545811.2	685706. 4	6326808	-3497597
1824	1912480	3761892	2229408	770244	6761544	-4849064
1825	2131868	3263056	3530748	1185236	7979040	-5847172
1826	2915412	4785132	4169548	689492	9644172	-6728760
1827	2741172	5549520	3900768	624184	10074472	-7333300
1828	3031228	7172476	3751672	725960	11650108	-8618880
1829	2907096	5051772	3225040	819988	9096800	-6189704
1830	3288312	5570468	3578812	665640	9814920	-6526608
1831	3243460	5918064	3332840	603176	9854080	-6610620
1832	1923060	9305396	2929048	492192	12726636	-10803576
1833	1813424	7216044	3106480	145336	10467860	-8654436
Ortalama 1824-33	2590751	5759382	3375436	672145	9806963	-7216212

1834	2167688	9088320	4474760	672672	14235752	-12068064
1835	2061312	7638212	2955264	880156	11473632	-9412320
1836	2144600	11464100	5383472	866428	17714000	-15569400
1837	2102176	15737836	5151936	878476	21768248	-19666072
1838	1760264	11617136	4115788	659976	16392900	-14632636
1839	1844020	11164528	4942220	841820	16948568	-15104548
1840	804752	765688	2787212	465256	4018156	-3213404
1841	2517088	5071548	2831356	803732	8706636	-6189548
1842	2267220	7357604	3316052	861520	11535176	-9267956
1843	2289448	11281408	5510520	799840	17591768	-15302320
Ortalama 1834-43	1995857	9118638	4146858	772988	14038484	-12042627
1844	2555940	16918168	5116656	864320	22899144	-20343204
1845	3217264	16534364	4725836	948124	22208324	-18991060
1846	2934056	22166940	3282480	585364	26034784	-23100728
1847	2667568	17085280	3454016	388362	20927928	-18260360
1848	4058380	14031216	2504480	435680	16971376	-12912996
1849	3325444	21382876	4054048	668236	26105160	-22779716
1850	3239204	22174352	2966016	467016	25607384	-22368180
1851	3957476	20296312	4641456	472372	25410140	-21452664
1852	3696636	24329228	9167704	595136	34092068	-30396432
1853	3467772	25883664	4105776	488236	30477676	-27009904
1854	3241348	23209876	3234280	374780	26818936	-23577588
1855	3660196	22739912	2556572	484052	25780536	-22120340
1856	3150868	22370128	3242512	759172	26371812	-23220944
Ortalama 1844-56	3320935	20701717	4080910	579317	25361944	-22041009
Toplam 1814-56	11733034 0	448855420	153732888	2883950 8	63142781 6	-51409747 6
Ortalama 1814-56	2728613	10438498	3575183	670686	14684368	-11955755

Kaynak: (Lin, 2016: 64-67).

Tablo 10’da Çin ve Hindistan arasındaki dış ticaret oranları gösterilmektedir. Ticari işlemlerin sürekli bir dış ticaret açığı oluşturacak biçimde gerçekleştirildiği görülmektedir. 1814-1823 yılları arasında yıllık ortalama 3,5 milyon gümüş para dış ticaret açığı verilmiştir. 1824-1833 yılları arasında ise yıllık ortalama dış ticaret açığının 7,2 milyon gümüş paraya ulaşmış bir önceki on sene ortalamasının iki katına çıktığı anlaşılmaktadır. 1834-1843 yılları arasında yıllık ortalama dış ticaret açığı 12

milyon gümüş paraya, 1844-1856 yılları arasında ise 22 milyon gümüş paraya ulaştığı görülmektedir. Çin Hindistan arasındaki dış ticaret 1814-1856 yılları arasında toplam 514 milyon gümüş para dış ticaret açığı vermiş ve yıllık ortalama dış ticaret açığı 12 milyon gümüş para olarak gerçekleşmiştir. Buradan hareketle Çin ve Hindistan arasındaki dış ticaret oranlarının sürekli olarak arttığı, Çin'in giderek daha çok borçlandığı ve daha çok dışa bağımlı hale geldiği sonucuna ulaşılmaktadır.

3.2. ÇİN'İN İNGİLTERE İLE OLAN TİCARİ İLİŞKİLERİ

1784 yılında çıkartılan indirim kanununun İngiliz ithalatına uygulanacak gümrük vergisi oranını %12,5'e indirmiş olmasına rağmen, vergiler çok geçmeden yeniden yükselmiştir (Keay, 2011: 446). 19. yüzyılın başında Çin'de, İngiliz afyon ihracatı hızla yükselmiştir. İlk dönemlerde kaçakçılar mallarını Macao'da boşaltmayı tercih ediyordu. Çünkü burada uyuşturucu maddeler serbestçe satılabilmekteydi. Sonraki süreçte ise diğer malları da satabilmek amacıyla Kanton limanı yakınında bulunan Whampoa'ya gitmeye başlamışlardır. Bu dönemde ticarete konu olan afyon ve diğer malların ülkeye daha rahat şekilde sokulabilmesi için kaçakçılar Qing memurlarını rüşvetle devre dışı bırakmaya başlamış ve Whampoa limanında demirleyerek afyonu burada depolayıp satmaya başlamışlardır (İlmen, 2017: 12).

Tablo 11: Çin İngiltere Ticaret Dengesi (Hindistan Dâhil) (1818-1826) Birim: Gümüş Para

Yıllar	İhracat Toplam	İthalat Toplam	Dış Ticaret Dengesi
1818	14144320	16004411	-1860091
1819	13677721	16262200	-2584479
1820	14830929	17803162	-2972233
1821	14757102	15918993	-1161891
1822	14649163	15205834	-556671
1823	13177080	17602334	-4425254
1824	15988668	17923441	-1934773
1825	14401016	15932814	-1531798
1826	17445939	21408386	-3962447

Kaynak: (Lin, 2016: 68-69).

Tablo 11’de Çin ve İngiltere (Hindistan dâhil) arasındaki 1818-1826 dönemine ait dış ticaret oranları gösterilmektedir. Ticari ilişkiler sonucu Çin’in sürekli açık verdiği anlaşılmaktadır. 1818 yılında 1,86 milyon gümüş para olan dış ticaret açığı, 1819 yılında 2,58 milyon gümüş para olmuş, 1823 yılında dış ticaret açığı 4,43 milyon gümüş paraya ulaşmıştır. 1818-1826 yılları arasındaki Çin İngiltere (Hindistan dâhil) dış ticaret açığı yıllık ortalaması 2,3 milyon gümüş para olarak gerçekleşmiştir.

19. yüzyılda Çin karasularında yaşanıp duyulacak olanların habercisi gibiydi. Kuşkusuz İngilizlerin çay tutkusu ile Çinlilerin afyon tutkusu aynı şey değildi; çay, İngiliz toplumunu neşelendiriyor ve içimi serbestti ama afyon toplumu uyuşturuyordu ve kullanımı yasaktı. Ancak ekonomi penceresinden bakıldığında, ikisi arasında hiç bir fark görülüyordu (Keay, 2011: 446).

Tablo 12: Çin-İngiltere Ticaret Dengesi (Hindistan Hariç) (1818-1857) Birim: Gümüş para

Yıllar	İhracat Toplam	İthalat Toplam	Dış Ticaret Dengesi
1818	10910868	9631547	1279321
1819	10341469	10671280	-329811
1820	11903785	14587074	-2683289
1821	11715646	6908965	4806681
1822	10805739	8236546	2569193
1823	10240924	9320422	920502
1824	14076188	11161897	2914291
1825	12269148	7953774	4315374
1826	14530527	11764214	2766313
1827	19420660	14973568	4447092
1828	16832644	22305904	-5473260
1829	16197436	7572592	8624844
1830	16172592	10857252	5315340
1831	14751084	15167992	-416908
1832	14642852	12736200	1906652
1833	15233528	16844636	-1611108
1834	16089028	14973568	1115460
1835	20403664	22317072	-1913408
1836	23793760	27982760	-4189000
1837	19895028	19612652	282376

1838	19083880	22305904	-3222024
1839	16716424	7572592	9143832
1840	12071764	10857252	1214512
1841	14125936	15167992	-1042056
1842	18114248	21708520	-3594272
1843	21082116	29896692	-8814576
1844	25479624	31763320	-6283696
1845	26217824	36094264	-9876440
1846	29238224	28634576	603648
1847	30868512	23360352	7508160
1848	26600160	32246976	-5646816
1849	27921892	31964852	-4042960
1850	27353576	31904360	-4550784
1851	35582600	43025880	-7443280
1852	34318856	40714676	-6395820
1853	36263808	34045956	2217852
1854	40160356	29869000	10291356
1855	38137228	31587796	6549432
1856	40085280	39422872	662408
1857	49457988	47488044	1969944
1814-1817			-14378308
1818-1826	106794294	90235719	16558575
1827-1856	712854584	727488028	-14633444

Kaynak: (Lin, 2016: 69-70)

Tablo 12’de Çin ve İngiltere (Hindistan hariç) arasında 1818-1857 döneminde gerçekleşen dış ticaretin yıllar içerisindeki değişim seyri gösterilmiştir. Bu yıllar arasında Çin İngiltere ile dış ticarete bazı yıllar dış ticaret açığı verse de bazı yıllar dış ticaret fazlası oluştuğu görülmektedir. 1818-1826 yılları arasında 16,6 milyon gümüş para dış ticaret fazlası oluştuğu görülmekle beraber, 1827-1856 yılları arasında 14,6 milyon gümüş para dış ticaret açığı olduğu görülmektedir. Tablodan hareketle İngiltere’nin afyon ticareti politikasının başarı sağladığı yorumuna ulaşmak imkânlıdır.

3.3. ÇİN'İN AMERİKA İLE OLAN TİCARİ İLİŞKİLERİ

Amerikalı işadamları 19. yüzyıl ile Çin'e para transferine katılmış ve Guangzhou'da (Kanton) yurt dışı para transferi hizmeti için yeni yerler açmışlardır. ABD bu dönemde Çin, İngiltere ve Hindistan arasındaki para transferinden başka Çin ile İngiltere ve Çin ile ABD ve ABD ile İngiltere arasındaki ticareti de bir birine bağlantılı hale getirip, Çin, İngiltere ve ABD arasında yeni bir üçgen para transferi ilişkisi kurmuştur (Huang ve Xie, 1989: 64).

1800'lerin başında, Batılı tüccarların ve misyonerlerin talepleri İngilizlerin Çin'de yetişen çaya yönelik taleplerine koşturarak artmıştır. Avrupalı ve Amerikalı tüccarlar Çinlilerin önemli miktarlarda satın almak isteyebilecekleri bir ürün bulmakta zorluk çekiyor, bu durum da Batı'daki gümüşün Qing İmparatorluğu'na akmasına yol açan Çin lehine bir dış ticaret dengesizliği yaratıyordu (Wasserstrom, 2015: 54). Afyon Savaşı'ndan önce ABD, Çin'le ticarete ve afyon kaçakçılığında İngiltere'nin ardından ikinci sırada yer almaktaydı. Amerikan ticari anlayışı ve İngiliz ticari anlayışı bu süreçte aynı yönde birleşen bir hedef doğrultusunda aynı düşüncede yer almışlardır. ABD, Afyon Savaşları döneminde İngiltere ile müttefik bir ülke konumunda yer almış ve gerçekleştirilen ticari sömürden faydalanmıştır (İlmen, 2017: 74).

Tablo 13: Çin Amerika Ticaret Dengesi (1814-1856) Birim: Gümüş para

Yıl	Ticaret Dengesi	Yıl	Ticaret Dengesi	Yıl	Ticaret Dengesi
1814	1214220	1834	4000000	1842	3491000
1815	120500	1835	4000000	1843	1967000
1816	1922000	1836	4000000	1844	3174000
1817	4505000	1837	4000000	1845	4878000
1818	5601000	1838	4000000	1846	5149000
1819	7414000	1839	4000000	1847	3717000
1820	6297000	1840	6000000	1848	5821000
1821	2995000	1841	6000000	1849	3921000
1822	5125000			1850	4963000
1823	6292000			1851	4433000
1824	4096000			1852	7911000

1825	6524500			1853	6348000
1826	5725200			1854	906000
1827	1841168			1855	8655000
1828	2640300			1856	7263000
1829	740900				
1830	1123644				
1831	183655				
1832	2480871				
1833	682519				
1813-1833 Yıllık Ortalama	67524477 3376224	1834-1841 Yıllık Ortalama	36000000 4500000	1842-1856 Yıllık Ortalama	72597000 4839800

Kaynak: (Lin, 2016: 71).

Tablo 13’de 1814-1856 döneminde Çin’in ABD ile gerçekleştirmiş olduğu dış ticaret düzeylerinde sürekli dış ticaret fazlası verdiği görülmektedir. Ancak bu süreç Çin Hindistan arasındaki ticaret dengesindeki (tablo 10) dış ticaret açığına göre oldukça azdır.

3.4. ÇAY TİCARETİ

Çay asıl Çin’de üretiliyor, 19. yüzyılın ortasına kadar, Çin dünyadaki neredeyse tek çay ihracatçısıydı. Kuzeydoğu ve kuzeybatı kısımları hariç, Çin’in yaklaşık 20 eyaletinde çay yetiştiriyor. Tanınmış Zhejiang dâhil, Anhui, Jiangxi, Hubei, Hunan, Sichuan, Yunnan, Fujian, Guizhou, Guangxi, Guangdong, Jiangsu, Henan ve Gansu, Shaanxi, Shandong, Liaoning, Shanxi, Hebei, vb. (Liao, 2006: 124).

Önde gelen Avrupalı tacirler artık İngilizlerdi. İngilizler bir rivayete göre 1664’te sıhhi özelliklere sahip olduğu düşünülen garip bir Çin yaprağından bir kilo ithal etmişti. Güneydoğudaki yerel Çince ağızlarda bu madde İngilizlerin kulaklarına “ti” (İngilizce çay. Tea) şeklinde gelmiş bir şeydi. İngiliz çay ticareti kısa sürede büyük bir önem kazanacaktı (Holcombe, 2016: 210). 1700’lü yıllarda Çin ek bir iş ile şirkete beklenmedik bir servetin kapılarını açmıştır. Guangzhou ticareti 1700 yılında şirket portföyünün en önemli ve en kazançlı kalemi olmuştur. Şirketin Londra’da sattığı çayın değeri 1720 yılında 200.000 sterlinken, on yılın sonunda bu oran yıllık

bir milyona yükselmiştir. 1760 yılında üç milyonun biraz altında kalan satışlar, 1770’de tekrardan dokuz milyon sterlini bulmuştur. Bu oran 19. yüzyılda ise ikiye katlanarak artmıştır (Keay, 2011: 445). 19. yüzyılda kalabalık nüfusuyla Çin, tüccarların iştahını kabartan bir pazardır. İngiliz tüccarlar Çin’den her yıl ortalama 4 milyon gümüş değerinde çay satın almaktadırlar (Kırilen, 2015. 58).

Tablo 14: Çin’den İhraç Edilen Çay Miktarı (1825-1886) Birim: Bang: 0,450 gr.

Yıl	Miktar	Yıl	Miktar
1825	29245699	1857	60295610
1826	29840401	1858	73359599
1827	39746147	1859	110906000
1828	32678546	1860	101708000
1829	30544382	1861	133300000
1830	31897546	1862	173290000
1831	31648922	1863	170757000
1832	31708956	1864	156628000
1833	32057747	1865	161293000
1834	32029052	1866	158912000
1835	42052047	1867	177406000
1836	48520508	1868	196645000
1837	36502345	1869	203702000
1838	38998572	1870	184087000
1839	37191762	1871	223896000
1840	22576405	1872	236563000
1841	27639817	1873	245648000
1842	37409544	1874	231326000
1843	42779265	1875	242391000
1844	51754485	1876	234993000
1845	50714657	1877	254563000
1846	54534248	1878	253131000
1847	55355590	1879	264929000
1848	47346817	1880	279546000
1849	53102129	1881	284925000
1850	49368001	1882	268886000
1851	69487979	1883	264910000
1852	65295202	1884	268762000
1853	68639727	1885	283763000
1854	83301550	1886	295565000
1855	81560207		
1856	84795802		

1825-1856 Arası Ortalaması(A)	45947626	1857-1886 Arası Ortalaması(B)	206536206
B/A=5			

Kaynak: (Lin, 2016: 88-89).

Tablo 14’de 1825-1886 yılları arasında Çin’den ihraç edilen çay miktarında sürekli bir artış olduğu görünmektedir. Çin’de 1825 yılında 29 milyon Bang olan çay ihracatı, 1835 yılında 42 milyon Bang seviyesine, 1845 yılında 50 milyon Bang, 1865 yılında ise oldukça yüksek bir artışla 161 milyon Bang seviyesine ulaşmıştır. Çin’in 1825-1856 yılları arasında ihraç ettiği yıllık ortalama çay miktarı 46 milyon Bang, 1857-1886 yılları arasında ihraç ettiği yıllık ortalama çay miktarı 206 milyon bang olarak gerçekleşmiştir. Tablo 14’den hareketle 1825-1856 yılları arasında gerçekleştirilen yıllık ortalama çay ihracat miktarının, 1857-1886 yılları arasında ihraç edilen yıllık ortalama çay miktarına göre 5 kat artış gösterdiği görülmektedir.

Qing Hanedanı, Çin çay ihracat düzeyinin en fazla olduğu dönemdir. Dünya çay pazarının talebi ve yerli çay üretiminin gelişmesi nedeniyle, çayın ihracat hacmi hızla artmış, çay Çin ve Batı ticaretinin ana ürünü haline gelmiş ve çay ticaretinde büyük kâr elde edilmiştir. Çay ticareti ve üretiminin gelişimi, ulaşım olanaklarının da gelişmesine ortam sağlayarak aktif finansman ve refah ekonomisi üzerinde olumlu bir etki yaratmıştır. Çin’in bu dönemde çay üretimi ve ihracında sağlamış olduğu başarı diplomatik ve askeri mücadelelerde önemli bir silah haline gelmiştir (Tao, 2002: 90). Çay ticaretinin bu denli artmasının en önemi sebebi ise İngilizlerin çaya olan bitmek tükenmek bilmez hayranlığı ile doğru orantılıdır. İngilizlerin çay ithali düzeyleri 18. yüzyıldan 19. yüzyıla değin artan bir seyirde hareket etmiştir (Holcombe, 2016: 233).

Tablo 15: Çin’den İhraç Edilen Çay Değeri (1825-1886) Birim: Gümüş para

Yıl	Değer	Yıl	Değer
1825	11738280	1857	
1826	11936160	1858	
1827	15898456	1859	
1828	13071420	1860	

1829	12217752	1861	
1830	12759020	1862	
1831	12659568	1863	
1832	12683584	1864	
1833	12823100	1865	
1834	12811620	1866	
1835	16820820	1867	38053800
1836	19408204	1868	42354500
1837	14600936	1869	40562300
1838	15599428	1870	32208850
1839	14876704	1871	44201800
1840	9030560	1872	48640250
1841	11055928	1873	47127900
1842	14963816	1874	45231300
1843	17111708	1875	48039022
1844	20701796	1876	48717448
1845	20285864	1877	43850549
1846	21813700	1878	43826320
1847	22142236	1879	44454671
1848	18938728	1880	47326675
1849	21240852	1881	42322475
1850	19747200	1882	41800733
1851	27795192	1883	43176969
1852	26118080	1884	37387734
1853	27455892	1885	42850678
1854	21519568	1886	44734118
1855	20475008		
1856	20492320		
1825-1856 Yılları Arası Toplam	550793500	1867-1886 Yılları Arası Toplam	866868092
1825-1856 Yılları Arası Ortalaması(A)	17212297	1867-1886 Yılları Arası Ortalaması(B)	43343405
B/A=3			

Kaynak: (Lin, 2016: 92-93).

Tablo 15’de 1825-1886 yılları arasında Çin’den ihraç edilen çay değerinde de bazı yıllar hariç olmak üzere sürekli bir artış olduğu görülmektedir. 1825 yılında 11,7 milyon gümüş para değerinde çay ihraç edilmiştir. 1835 yılında bu oran 16,8 milyon gümüş para, 1845 yılında 20,3 milyon gümüş para, 1875 yılında ise bu rakam

yaklaşık 2 kat artış göstererek 48 milyon gümüş para değerine ulaşmıştır. Çin'in 1825-1856 yılları arasında ihraç ettiği yıllık ortalama çay değeri 17,2 milyon gümüş para olarak gerçekleşmiş, 1867-1886 yılları arasındaki yıllık ortalama çay ihracat değeri ise 43,3 milyon gümüş para seviyesine ulaşmıştır. 1867-1886 yılları arası ortalama değeri, 1825-1856 yılları arasındaki yıllık ortalama çay ihracat değerine oranla 3 kat artış göstermiştir.

Tablo 14 çay ihraç miktarları ve Tablo 15 çay ihraç değerleri düzeylerindeki verilerden hareketle 1825-1886 döneminde ortalama değerler üzerinden ihraç edilen çay miktarının 5 kat arttığı, buna nazaran parasal miktardaki artışın 3 kat olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bu değer çayın parasal değerinin yıllar içerisinde çok fazla değişmediği ya da çay fiyatının azalmış olabileceği şeklinde de yorumlanabilir.

3.5. İPEK TİCARETİ

Ham ipek saten, eski bir Çin geleneksel ihracat ürün çeşididir. Qing Hanedanlığı'ndaki dış ekonomik ilişkiler ve dünya pazarı arasındaki ilişkilerden sonra, ham ipek saten ihracatı da yeni bir hızla artmıştır. İpek, İmparator Yongzheng döneminde büyük bir ihracat ürünü haline gelmiştir. Afyon Savaşı öncesi yıllık ihracat hacmi 14.000 dan seviyesine ulaşmıştır. Ham ipek ve ipek dokuma ürünleri üretimi bu şekilde büyük ölçüde geliştirilmiştir. Denizaşırı ticaret, Jiangsu ve Zhejiang'da yer alan ipek endüstrisi için de kapitalizmin gelişimine destek sağlamıştır (Huang ve Xie, 1989: 62).

İpek ihracatı Guangdong'un sosyal ekonomisi üzerinde büyük bir etkiye sahip olmuştur. İpek endüstrisi, Qing Hanedanlığı'nın son dönemlerinde Guangdong'un erken modernleşmesini desteklemede önemli bir etken olmuştur. İpek ticaretinin genel olarak Qin ve Han Hanedanları döneminde başladığı, Tang ve Song Hanedanları döneminde ise geliştiğine inanılmaktadır.

Ming ve Qing Hanedanları döneminde Çin'in ticari kapasite düzeylerinde önemli gelişmeler yaşanmış, müreffeh bir dönemin yaşandığı süreçte ipek ve ipekli ürünlerin sağlamış olduğu ticari katkı önemli bir düzeyde yer almıştır. Ancak bu seyir 19.yüzyılın ilk çeyreği itibari ile azalmış ve yerini çay ticaretine bırakmıştır. Afyon Savaşı döneminden sonraki faaliyet düzeyi ise çok düşük seviyelere inmiştir. Geline nokta Qing Hanedanlığı son döneminde gerçekleştirilen ipek ihracatı düzeylerinin Çin toplumu ve ekonomisi üzerindeki etkisi görülmemiştir (Qiu, 2017: 5).

Tablo 16: Çin'den İhraç Edilen Ham İpek Miktarı (1825-1886) Birim: Bang.

Yıl	Miktar	Yıl	Miktar
1825	123107	1857	7187090
1826	169591	1858	2521080
1827	128431	1859	6984920
1828	212895	1860	8371240
1829	120978	1861	6851620
1830	19200	1862	8184620
1831	8419	1863	4025660
1832	28111	1864	3172540
1833	22186	1865	5451970
1834	582857	1866	4118970
1835	737802	1867	5332000
1836	1281839	1868	6798300
1837	1807690	1869	5865200
1838	721517	1870	6131800
1839	360882	1871	7464800
1840	247762	1872	8397900
1841	277097	1873	7198200
1842	180148	1874	9064400
1843	275308	1875	9864200
1844	353016	1876	10130800
1845	1175866	1877	7464800
1846	1836872	1878	8397900
1847	2021765	1879	10130800
1848	2241011	1880	10397400
1849	1861537	1881	7998000
1850	1812370	1882	7998000
1851	2099134	1883	7864000
1852	2470029	1884	8131300
1853	2996411	1885	6665000

1854	4952889	1886	7598100
1855	5048997		
1856	4195849		
1825-1856 Yılları Arası Ortalaması(A)	1261611	1857-1886 Yılları Arası Ortalaması(B)	71192110
B/A=6			

Kaynak: (Lin, 2016: 89-90).

Tablo 16’da 1825-1886 yılları arasında Çin’den ihraç edilen ham ipek miktarının zaman içerisindeki değişimi gösterilmektedir. İpek ihraç miktarı düzeylerinin istikrarlı bir süreç oluşturmadığı, bazı yıllar arttığı bazı yıllar ise bu miktarların azaldığı görülmektedir. Çin 1825 yılında 123 bin Bang, 1835 yılında 737 bin Bang, 1845 yılında yaklaşık 1,2 milyon Bang, 1865 yılında ise 5,5 milyon Bang ham ipek ihracatı gerçekleştirmiştir. Çin’in 1825-1856 yılları arasında ihraç ettiği yıllık ortalama ham ipek miktarı yaklaşık 1,3 milyon Bang, 1857-1886 yılları arasındaki yıllık ortalama ipek ihracat miktarı ise 7,2 milyon bang’dır. 1857-1886 yılları arası ortalaması, 1825-1856 yılları arasındaki yıllık ortalama ipek ihracat miktarına oranla 6 kat artış göstermiştir.

Tablo 17: Çin’den İhraç Edilen Ham İpek Değeri (1825-1886) Birim: Gümüş para.

Yıl	Değer	Yıl	Değer
1825	180556	1857	
1826	248732	1858	
1827	189024	1859	
1828	312244	1860	
1829	177536	1861	
1830	28180	1862	
1831	12928	1863	
1832	41280	1864	
1833	32604	1865	
1834	855092	1866	
1835	1086156	1867	22998450
1836	1896352	1868	35410450
1837	2813932	1869	27666000
1838	1116416	1870	30844400
1839	518924	1871	36502300

1840	363480	1872	40192550
1841	406456	1873	40278100
1842	264524	1874	28211200
1843	440776	1875	31480582
1844	563152	1876	49334493
1845	1746032	1877	27876847
1846	2712224	1878	31367511
1847	2992988	1879	36499319
1848	3447820	1880	36512241
1849	2783796	1881	31684110
1850	2800404	1882	27443947
1851	3367924	1883	27393873
1852	3780812	1884	25597659
1853	4845740	1885	20750144
1854	14331344	1886	26901206
1855	13730956		
1856	16424832		
1825-1856 Yıl Arası Toplam	84513216	1857-1886 Yıl Arası Toplam	634945382
1825-1856 Yıl Arası ortalaması(A)	2641038	1857-1886 Yıl Arası ortalaması(B)	31747269
B/A=12			

Kaynak: (Lin, 2016: 96-98).

Tablo 17’de 1825-1886 yılları arasında Çin’den ihraç edilen ham ipek ürününün parasal değerinin yıllar içindeki değişim düzeyi gösterilmektedir. İhraç edilen ham ipeğin parasal değerinin bazı yıllar hariç tutulmak üzere artış gösterdiği görülmektedir. Çin 1825 yılında 180 bin gümüş para değerinde, 1835 yılında 1,1 milyon gümüş para, 1845 yılında 1,7 milyon gümüş para, 1875 yılında ise 31,5 milyon gümüş para değerinde ham ipek ihracatı gerçekleştirmiştir. Çin’in 1825-1856 yılları arasında ihraç ettiği yıllık ortalama ham ipek değeri 2,6 milyon gümüş para, 1857-1886 yılları arasındaki yıllık ortalama ham ipek ihracat değeri ise 31,7 milyon gümüş para olarak gerçekleşmiştir. 1857-1886 yılları arasında gerçekleşen ortalama değer, 1825-1856 yılları arasındaki yıllık ortalama ipek ihracat değerine oranla 12 kat artış göstermiştir. Tablo 16 ham ipek ihraç miktarları ve Tablo 17 ham ipek ihraç

değerleri üzerindeki verilerden hareketle 1825-1886 döneminde ortalama değerler üzerinden ihraç edilen ham ipek miktarının 6 kat arttığı, buna nazaran parasal miktardaki artışın 12 kat olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bu değer ham ipek ürününün fiyatının yıllar içerisinde artış gösterdiği şeklinde de yorumlanabilir.

3.6. AFYON TİCARETİ

Çin’de afyon kullanımı 1729 tarihinden itibaren yasaklanmıştır ancak bu yasaklamalar afyon ticaretinin önlenemez yükselişini değiştirememiştir ¹² (Holcombe, 2016: 235). Hint afyonu ithali 1780-1790 döneminde yaklaşık olarak 4 kat artış sağlamıştır. 19. yüzyılın başlarına gelindiğinde ise dünyanın en değerli ticari ürünü afyon olmuştur. Geline nokta afyon ticareti Çin’in uzun süre devam eden dış ticaretteki alacaklı durumunu değiştirmiştir. Çin’in ihraç ettiği çay, ham ipek, kumaş ve tıbbi otlar bu süre zarfında afyon ticaretini ödeyemez olmuş ve büyük bir gümüş çıkışı başlamıştır. 1821 yılından sonra gümüş kıtlığı yalnız deniz kenarlarındaki vilayetlerde değil, ülkenin başka yerlerinde de etkisini göstermeye başlamıştır. İngiliz istatistiklerine göre 1823 ve 1834 yılları arasında İngiltere’ye akan gümüş 25,2 milyon dolara ulaşmıştır (İlmen, 2017: 16). 1839-1840 yıllar arasında ticaret hacmi kontrol altına alınmayacak boyutlara ulaşmıştır. Çin’in yıllık afyon ithalatı 40 bin sandığı bulmaktadır (Kırilen, 2015: 59). Tablo 18’de 1799 ve 1916 döneminde gerçekleştirilen afyon ithalatının boyutları gösterilmektedir.

Tablo 18: Çin’e Her Sene İthal Edilen Afyon Miktarı (1799-1916) Birim: 1799-1860: Sandık; 1861-1916: Dan.

Yıl	Miktar	Yıl	Miktar	Yıl	Miktar	Yıl	Miktar
1799	4113						
1800	-----						
1801	4570	1831	18956	1861	60000	1891	77000
1802	3947	1832	16550	1862	75000	1892	71000
1803	3292	1833	21985	1863	2000	1893	68000
1804	2840	1834	20486	1864	75000	1894	63000
1805	3159	1835	21885	1865	77000	1895	62000

¹² Dünyanın diğer bölgelerinde ise 20. yüzyıl başlarına kadar afyon kullanımı yasa dışı sayılmamıştır (Holcombe, 2016: 234).

1806	3938	1836	30202	1866	61000	1896	49000
1807	4306	1837	34776	1867	61000	1897	49000
1808	4358	1838	34373	1868	54000	1898	50000
1809	4208	1839	40200	1869	56000	1899	59000
1810	4593	1840	20619	1870	58000	1900	49000
1801-10 Ortalama	3921	1831-40 Ortalama	26003	1861-70 Ortalama	63900	1891-1900 Ortalama	59700
1811	4968	1841	34631	1871	60000	1901	49000
1812	5091	1842	33688	1872	61000	1902	51000
1813	5066	1843	42699	1873	65000	1903	58000
1814	4769	1844	28667	1874	70000	1904	55000
1815	3673	1845	39010	1875	63000	1905	52000
1816	4321	1846	34072	1876	70000	1906	54000
1817	5106	1847	40070	1877	70000	1907	54000
1818	4140	1848	45998	1878	72000	1908	48000
1819	4359	1849	53075	1879	83000	1909	49000
1820	4186	1850	52925	1880	72000	1910	35000
1811-20 Ortalama	4568	1841-50 Ortalama	40484	1871-80 Ortalama	68600	1901-1910 Ortalama	50500
1821	4244	1851	55561	1881	79000	1911	28000
1822	5959	1852	59600	1882	66000	1912	22000
1823	7773	1853	65574	1883	67000	1913	18000
1824	9035	1854	74523	1884	67000	1914	7000
1825	12434	1855	78354	1885	67000	1915	4000
1826	9373	1856	70606	1886	68000	1916	1000
1827	12231	1857	72385	1887	74000		
1828	12434	1858	74966	1888	82000		
1829	13868	1859	75822	1889	76000		
1830	16257	1860	58681	1890	58681		
1821-30 Ortalama	10361	1851-60 Ortalama	68607	1881-90 Ortalama	72300	1911-1916 Ortalama	8000

Kaynak: (Lin, 2016: s. 79-81).

Tablo 18’de 1799-1916 döneminde Hindistan’dan ithal edilen afyonun miktarı gösterilmiştir. Tablodan hareketle ithal edilen afyon miktarının zaman sürecinde büyük artışlar sağladığı yorumuna ulaşmak imkânlıdır. Bu kapsamda 1801-1810 yılları arasında ortalama yıllık afyon ithalatı yaklaşık 4000 sandık, 1831-1840 yılları arasında ise 6,5 kat artışla 26000 sandık olarak gerçekleşmiştir. 1841-1850 döneminde ise yıllık ortalama afyon ithalat miktarı yaklaşık 40500 sandık olarak

gerçekleşmiştir. Bu oran 1861-70 döneminde yıllık ortalama 63900 dan, 1871-80 döneminde 68600 dan, 1881-90 döneminde ise yıllık ortama 72300 dan olarak gerçekleştirilmiştir. Yıllık afyon ithalatı düzeyleri 1892 yılından itibaren azalış göstermeye başlamıştır. Bu oranlar 1914’de 7000 dan, 1916’da ise 1000 dan seviyesine düşmüştür. Bu azalışlarda kuşkusuz Çin’in devlet olarak kendini güçlendirme dönemi süreçlerinin büyük etkisi söz konusudur.

SONUÇ

18. yüzyılda İngilizlerin Çin ile iyi ilişkiler kurmasıyla beraber başlayan çay ticareti iki ülke içinde önemli gelişmelere neden olmuştur. İngilizlerin Çin'den aldıkları çayın karşılığında nakit olarak Çin'e yapılan gümüş ithali bölgede bulunan İngiliz şirketlerini gümüş kıtlığına sevk etmiştir. Bu nedenle ticari açığını kapatmak isteyen İngiliz şirketleri bölgede afyon ticaretine başlamışlardır. Afyon ürününün kaçakçılık yoluyla ülkeye ihraç edilmesi, İngilizleri vergi durumundan kurtarmıştır. Fakat Çin için bu durum uzun vadede farklı problemlerin yaşanmasının ilk adımları olmuştur. Aynı süreçte Çin İmparatorluğu'na bağlı olan ve önceki dönemlerde vergi geliri sağlayan toprakların elden çıkması kısa zamanda vergi yükünün halkın üzerine devredilmesini hazırlamış, bu durum toplumda derin bunalımlar oluşmasının önünü açmıştır. Açlık ve yoksunluklar içerisinde kalan halk bu dönemde ortaya çıkan halk isyanlarının öznesi konumunda yer almıştır.

Çin'de dış ticaret faaliyetleri kapalı bir ekonomi olmanın gereğince sınırlı şekilde gerçekleştirilmiştir. Dış ticarete konu olan sürecin başlangıcı ise 16. yüzyılda Portekizlilerin, 18. yüzyılda ise Hollandalı ve İngilizlerin Çin kıyılarında ticaret girişiminde bulunmaları ile başlamıştır. Çin İmparatorluğu ticari girişimleri, kapalı ekonomik yapının izleri altında tek liman olan Guangzhou (Kanton) ile sınırlamış ve ticari faaliyetler sadece bu liman üzerinden yürütülmüştür. Çin ihracatının oldukça önemli kısmı çay, ipek-ipekli ürünler, pamuk ve porselen üzerinden yürütülmüştür. 18. yüzyılda ve 19. yüzyılın başında ise çay ihracatı diğer ürünlere nazaran oldukça yüksek ivme kazanmış ve ipek ticareti haricindeki diğer ürünler çay ihracatı yanında gerek ve önemlerini yavaş yavaş kaybetmişlerdir. Bu süreçte gelişen ticaret dengeleri Çin'in lehine olacak biçimde gelişim sağlamıştır.

1820'lerin sonlarına doğru Çin'de ticaret avantajları yavaş yavaş kaybedilmeye başlanmış, afyon ticaretinin başlaması sonucu çay ihraçlarının gümüş külçeler karşılığında yapılmasına gerek kalmamıştır. Batılı ülkelerin ve özellikle İngiltere'nin Çin ile gerçekleştirmiş oldukları çay ticaretinin sebep olduğu ticaret açıkları, yüksek

tutarlı afyon ticareti ile kapatılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda afyon ticareti, ticaret dengesini de tersine döndürmüştür. Ticaret dengelerinin değişmesi sonucu gümüş artık Çin'e akmamaya başlamış ve tersi yönde Çin'den dışarıya akmaya başlamıştır. Çin'in gerçekleştirmiş olduğu ithalat düzeyi ihracat seviyesini geçmiş, gelinen yeni durumda ülke dış ticaret açığı vermeye başlamıştır. Ticaret dengelerini tersine çeviren süreç, Çin'in pazar olarak açılması ile sonuçlanan Afyon Savaşları'nın yaşanmasına neden olmuştur. İmzalanan antlaşmalarla Çin'in ortak pazar olması yolu açılmış, pek çok liman ticarete açılmış, yabancı uyruklar serbest ve imtiyazlı ticaret yapabilme hakkı elde etmiş, gümüş para artan oranda dışarı akmıştır. Ticaret dengesindeki bozulmaların ve afyon kullanımının etkileri ile iktisadi ve siyasi krizler oluşmuştur.

Çin'in 19. yüzyılda yoğun olarak ticari ilişki içerisinde bulunduğu ülkeler Hindistan, İngiltere ve ABD olarak gerçekleşmiştir. Çin'in Hindistan ile ticareti afyon, pamuk ve diğer ürünler üzerinden gerçekleşmiş, ağırlığı ise afyon ithalatı oluşturmuştur. Ticarete konu olan mallar 1814-1856 döneminde sürekli olarak Çin'in dış açık verdiği bir seyir içerisinde gerçekleşmiştir. 19. yüzyıl içerisinde Çin ve Hindistan arasındaki ticari ilişkiler sürekli olarak artmış, ancak bu artış afyon temelli olması nedeni ile Çin'in zararına olacak biçimde gelişim sağlamıştır.

Çin'in ticari ilişki içerisinde olduğu bir diğer devlet olan İngiltere ile 1818-1857 döneminde gerçekleştirdiği dış ticaretin seviyelerinde bazı yıllarda dış ticaret açığı verse de bazı yıllar dış ticaret fazlası olduğu görülmektedir. 1818-1826 yılları arasında 16,6 milyon gümüş para dış ticaret fazlası olduğu görülmekle beraber, 1827-1856 yılları arasında 14,6 milyon gümüş para dış ticaret açığı olduğu görülmektedir. Ancak genel boyutta incelenirse İngiltere'nin çay ithalinden kaynaklanan dış açığını afyon ihracı ile kapattığı görülmektedir. Buradan hareketle İngiltere'nin afyon ticareti politikasının başarı sağladığı yorumuna ulaşmak imkânlıdır.

Çin'in ticari ilişki içerisinde olduğu bir diğer devlet olan ABD ile 1814-1856 döneminde gerçekleştirmiş olduğu dış ticaret düzeylerinde sürekli dış ticaret fazlası verdiği görülmektedir. Ancak bu süreç Çin ve Hindistan arasındaki ticaret dengesindeki (tablo 10) dış ticaret açığına göre oldukça azdır. ABD, Afyon Savaşları döneminde İngiltere ile müttefik bir ülke konumunda yer almış ve gerçekleştirilen ticari sömürüden faydalanmıştır

19. yüzyılda ihracatın önde gelen kalemini çay, ithalatın önde gelen kalemini ise afyon ticareti oluşturmuştur. Ticaret dengelerinin değişimi ile Çin'de, özellikle güney bölgelerde talebin patlaması, gümüşün bakır para karşılığı değerini yükseltmiştir. Gümüşün çıkışı aynı zamanda Çin hükümetini mali krize sokmuştur. Ek olarak afyon dumanı çekmenin bütün yönetim kadrosunda kötü etkileri olmuş, kaçakçılık ve rüşvet daha da artmıştır. Gelinek noktada afyon problemi, yönetici sınıf için de dikkat çekici ve endişe verici bir problem haline gelmiştir.

Afyon ticaretini önlemek için bir takım kararlar alınmış ve somut adımlar atılmıştır. Alınan önlemler kapsamında afyonun yasaklanması ve toplanıp imha edilmesi afyon ticaretini ciddi oranda engellemiştir. Afyon ticareti konusundaki önlemler, dış ticareti gerçekleştiren yabancı tüccarlar nezdinde ise olumsuz karşılanmıştır. Afyonun zorla toplatılıp imha edilmesi sırasındaki tartışmalar bahane edilerek İkinci Afyon Savaşı başlatılmış ve Çin'e bazı antlaşmalar imzalatılmıştır. İmzalanan antlaşmalarla Çin'in ortak pazar olması yolu açılmış, gümüş para artan oranda dışarı akmış, ticaret dengesindeki bozulmaların ve afyon kullanımının etkileri ile iktisadi ve siyasi krizler oluşmuş, tüm bu süreçler imparatorluğun çöküşüne zemin hazırlamıştır.

KAYNAKÇA

Kitaplar:

- Bo, Yang 柏杨 (2012). Zhongguo Lishi Nian Biao 中国历史年表. Pekin: Renmin Wenxue Chubanshe 人民文学出版社.
- Braudel, Fernand (2017). Uygarlıkların Grameri (Çev. Mehmet Ali. Kılıçbay). Ankara: İmge Kitabevi.
- Brown, Frederick (2015). Baguo Lianjun Qinhua Zhanzheng Huiyilu (Çev. Song, Meiyong vd). Pekin: Dongfang Cahbanshe.
- Dillon, Michael (2016). Modernleşen Çin'in Tarihi (Çev. Eylem Ümit-Atılğan-Aydın. Atılğan). İstanbul: İletişim Yayınları.
- d'Ohsson, Abraham Constantin (2008). Moğol Tarihi (Çev. Bahadır Apaydın). İstanbul: Nesnel Yayınları.
- Falconer, Noel (1950). I Saw New China. London: Britain-China Friendship Association.
- Fei, Zhengqing 费正清 (1985). Jianqiao Zhongguo Wanqingshi (1800-1900)下册. Pekin: Zhongguo Shehui Kexue Cubanshe.
- Fu, Lecheng 傅乐成 (2010). Zhongguo Tongshi Ming Qing Shi 中国通史.明清史. Pekin: Jiuzhou Chubanshe 九州出版社.
- Guo, Yanyi 郭廷以. (1980). Jindai Zhongguo Shigang 近代中国史纲, (上册). Hongkong: Zhongwen Daxue Chubanshe 中文大学出版社.
- Gökten, Kerem (2012). Çin Yüzyılını Anlamak: Afyon Savaşlarından Bugüne Çin'in Dönüşümü. Ankara: NotaBene Yayınları.
- Holcombe, Charles (2016). Doğu Asya Tarihi Çin Japonya Kore medeniyetin Kökenlerinden 2. Yüzyıla Kadar (Çev. Muhammed Murtaza. Özeren). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Huang, Ray (2007). Çin Tarihi: Bir Makro Tarih Yaklaşımı. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- İlmen, Vedii (2017). Afyon Savaşları Bir Yakın Tarih Belgeseli. İstanbul: Yaba Yayınları.
- Kırilen, Gürhan (2015). Çin'de Afyon Savaşları. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Keay, John (2011). Çin Tarihi (Çev. Neşe Kars Tayanç-Dinç. Tayanç). İstanbul: İnkılab Kitabevi.
- Lin, Manhong 林满红 (2016). Yin Xian 19 Shiji de Shijie yu Zhongguo 19. Nanjing: Jiang su ren min chu ban she. 南京: 江苏人民出版社.
- Lü, Jian 吕坚 (2002). Qianlongdi Qijiuzhu 乾隆帝起居注. Guilin: Guangxi Shifan Daxue Chubanshe 广西師範大學出版社.

- Noel, Conrad (1928). The Meaning of Imperialism. London : League Against Imperialism.
- Okur, İbrahim (2010). Çin: 3500 Yıllın Köşe Taşları. İstanbul: Okursoy Yayınevi.
- Shi, Jingqian 史景迁 (2005). Zhuixun Xiandai Zhongguo:1600-1912 Shanghai: Shanghai Yuandong Chubanshe 上海远东出版社.
- Shi, Tao, Yan Song 时涛, & 宋岩. (2009). Tushuo Lidai Diwang, Qingchaobian. Pekin: Zhongguo Changan Chubanshe 中国长安出版社.
- Sun, Wenliang, Jie Zhang vd 孙文良, 张杰, & 郑川水. (2005). Qianlongdi 乾隆帝. Nanjing: Jiangsu Jiaoyu Chubanshe 江苏教育出版社.
- Wasserstrom, Jeffrey. N (2015). 21. Yüzyılda Çin (Çev. Hür Güldü). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yang, Yongquan 杨涌泉. (2005). Zhongguo Shida Shangbang Tanmi. Pekin: Qiye Guanli Chubanshe 企业管理出版社.
- Yılmaz, Rasim, Cüneit Koyuncu (2005) Çin: Dragon Ekonomisinin Önlenmeyen Yükselişi. Ankara: Ekin Kitabevi.
- Zhao, Chen 赵晨 (1981). Kangxi Huangdi 康熙皇帝. Haerbin: Heilongjiang Renmin Chubanshe 黑龙江人民出版社.
- Zheng, Yongan 郑永安 (2011). Zhaongguo Lidai Diwang 中国历代帝王. Kunming: Yunnan Renmin Chubanshe 云南人民出版社.
- Zuo, Buqing 左步青 (1991). Qingdai Huanggi Zhuanlue 清代皇帝传略. Pekin: Zijincheng Chubanshe 紫禁城出版社.

Makaleler, Bildiriler, Diğer Basılı Yayınlar

- Chen, Zhonghai. 陈忠海 (2016). “Yapian Zhanzheng yu Wanqing Caizheng”, Zhongguo Fazhan Guanch, *中国发展观察* (8), 62-64.
- Dechui Zhang, Xiaofeng Li 张德锤 & 李晓峰 (2004). “Qianlong Shengshi Lishi Qidi” “乾隆盛世的历史启迪”. Hebei Minzu Shifan Xueyuan Xuebao. 24(3), 4-7.
- Dong, Ping 董平(2008). “fān shǔ zao jiu shèng shì kai fa fān shǔ”, “ZhongguoShequ Yishi 中国社区医师 (24), 37-37.
- Du, Jiaji 杜家骥 (2010). “Gaishuo Qingchao Lishi de Tedian”. Lishi Jiaoxue (2), 3-11.
- Feyzioğlu, Hamiyet Sezer (2017), Batı Çin Savaşları ve Osmanlı Devleti, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi, 36 (62), s.89-99.
- Guo, Hongsheng 果洪升 (1999). “Manzu Shihui Wenhua Biange yu Minzu de Fazhan” “满族社会文化变革与民族的发展”. Manzu Yanjiu 满族研究,(4), 50-52.

- Huang, Qichen 黄启臣 (1986). "Qingdai Qianqi Haiwai Maoyi de Fazhan". Lishi Yanjiu 历史研究, (4), 151-170.
- Huang, Guocheng. Bizhen Xie 黄国盛 & 谢必震 (1989). "Yapian Zhanzheng Qian Qingchao Duiwai Jingji Jiaowang Xingzhi Chutan". Fujian Luntan (Renwen Shehui Kexueban) 福建论坛(人文社会科学版) (1), 61-65.
- Liao, Shengfeng (2006). Qing Dai Chang Guan Yu Qu Yu Jing Ji. Doktora Tezi, Shanghai Normal University, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Shanghai.
- Qiu Jie 邱捷 (2017). "Qingdai Guangdong Sichou Chukou yu 'Haishang Sichouzhelu'." "清代广东丝绸出口与“海上丝绸之路”. Xueshu Yanjiu 学术 (5).
- Tao Dechen 陶德臣 (2002). "Lun Qingdai Chaye Maoyi de Shehui Yingxiang Shixue Yuekan 史学月刊 (5), 90-95.
- Wang Jingyu 汪敬虞 (1965). "Shijiu Shiji Waizi dui Zhongguo Gongkuang Qiye Qinlüe Huodong" "十九世纪外资对中国工矿企业的侵略活动 经济研究". (12), 51-66.
- Wang, Junqi 王俊奇 (2015). "Yapian Zhanzheng he Qingchao Huobi Jinrong Tixi de Bengkui" "鸦片战争和清朝货币金融体系的崩溃". Lantai Shijie Xunkan, (4), 44-45.
- Wen, Xiangui 温显贵 (2004). Qingshi Gaolezhi Yanjiu 清史稿乐志研究. Doktora Yeterlik Tezi, Shanghai Sosyal Bilimler Enstitüsü 上海师范大学, Shanghai.
- Wu, Yixiong 吴义雄. (2002). "Yapian Zhanzheng Qian de Yapian Maoyi Zaiyanjiu" "鸦片战争前的鸦片贸易再研究". Jindaishi Yanjiu 近代史研究(2), 50-73.
- Wufuer, Dilinuer (2016). Osmanlı ve Çin İmparatorluklarının Çöküşü ve Cumhuriyet'e Geçişin Karşılaştırmalı Analizi. Basılmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Zhong, Weimin (2016). "19 Shi Ji Zhong Guo Cha Ye Yu Ya Pian Jing Ji Zhi Bi Jiao" "19 世纪中国茶叶与鸦片经济之比较". Journal of Renmin University of China, No:1, s.119-130.
- Zhuoran Xiong, Fanming Meng 熊卓然, & 孟凡明. (2012). "Qianmo Zhongguo Lidai Zhengzhi Desh" Dui Gaozhong Lishi Xuexi de Qishi" Zhongxue Lishi Jiaoxue Cankao 中学学参考 (4), 36-36.

EKLER

EK 1: Qing Hanedanlığı Haritası.

Kaynak: (<https://pic.baike.soso.com/ugc/baikepic2/14656/20160731015016-1276660294.jpg/0>)

EK 2: Qing Hanedanlığı Üçken Bayrağı.

Kaynak: (<https://i03picsos.sogoucdn.com/515fca223888d81b>)

EK 3: Qing Hanedanlığı Bayrağı.

Kaynak: (<https://i04picsos.sogoucdn.com/28e57a0e6a89f8b0>)

Ek 4: Qing Hanedanlığı Bakır Parası.

Kaynak: (http://photocdn.sohu.com/20150914/mp31806257_1442224545395_4.jpeg)

Ek 5: Qing Hanedanlığı Gümüş Parası: Yin Yuan.

Kaynak: (<https://i03picsos.sougoucdn.com/537377bb04ca0ed8>)

Ek 6: Qing Hanedanlığı Gümüş Parası: Yin Liang.

Kaynak: (<https://i04picsos.sougoucdn.com/e1f836187164d1d4>)

EK 7: Sekiz Ordu Bayrağı

Kaynak: (<https://i04picsos.sogoucdn.com/25c3f5901b91c877>)

Ek 8: Afyon Kullanan Adam ve Mançur Bayan Resmi

Kaynak: (<https://i01picsos.sogoucdn.com/834078f055dcc8ba>)

Ek 9: Afyon Çubuğu Örneği

Kaynak: (<https://i04picsos.sogoucdn.com/e8fd980fd8476a07>)

ÖZGEÇMİŞ

Bodan YIMANMAHEMAITI 10 Mart 1985 tarihinde Çin Halk Cumhuriyeti'ne bağlı Altay'da doğdu. İlköğretim ve lise eğitim sürecini Çin Halk Cumhuriyeti'nde tamamladı. 2004-2008 döneminde K.Y. Satbayev Kazak Milli Teknik Üniversitesi, Makine Mühendisliği bölümünde okudu. Yurt dışında yüksek lisans eğitimi alabilmek amacıyla 2013 yılında Türkiye Cumhuriyeti'ne geldi. 2015-2019 döneminde Kocaeli Üniversitesi, İktisat Anabilim Dalı, İktisat Teorisi ve Tarihi Bölümünde tezli yüksek lisans eğitimini tamamladı.

